306

İnceleme

AVRUPA • Zygmunt Baum

Avrupa

Zygmunt Bauman

BİTMEMİŞ BİR MACERA

İngilizceden Çeviren: Akın Emre Pilgir

ZYGMUNT BAUMAN

1925'te Polonya'da doğan Bauman sırasıyla faşizmi, sosyalizmi ve kapitalizmi eleştirel bir mesafeyi koruyarak yaşamış ve hiçbir zaman bağımsız entelektüel kişiliğinden taviz vermemiştir. 1968'de Polonya'dan sınır dışı edilmesinin ardından İsrail'e, oradan da Leeds Üniversitesi Sosyoloji Kürsüsü'nün başına geçmek üzere Britanya'ya gitmiştir. Bu görevini 1971-1990 arası sürdüren Bauman, ilk yıllardan itibaren hemen her konuda sosyolojik bakışın çerçevesini genişleten eserler vermiştir. Bauman genellemeleri seven bir yazardır; ama yöntembilim ve kavram tartışmaları yerine doğrudan toplumla ilgilenir. Eserleri bir sorun ve teşhis etrafında döner. Bu anlamda Britanya geleneğinden kopar. Göçmenliği, öncelleri K. Mannheim, A. Löwe, N. Elias gibi ona da, ampirik ve pragmatik bir geleneğin şekillendirdiği ada kültürüne dışarıdan bakma imkânı vermiştir. Ayrıca onlar gibi, hakikat ve ahlakı sosyolojiye taşır. Bauman kültür ve iktidarın çözümlemesine özel önem vermiş ve bu çerçevede toplum, ideolojiler, milli kimlikler, devlet, ahlaki seçim, modernizm ve postmodernizm konularını ele alarak sosyolojiye yeni bir soluk getirmiştir. Türkçede yayımlanan kitapları şunlardır: *Socialism: The Active Utopia* (1976; *Sosyalizm: Aktif Ütopya*, Çev. Ahmet Araşan, Heretik Yay., 2016); *Hermeneutics and Social Science* (*1978; Hermenötik ve Sosyal Bilimler*, Çev. Hüseyin Oruç, Ayrıntı Yay., 2017) *Legislators and Interpreters* (1987; *Yasa Koyucular ile Yorumcular*, Çev. K. Atakay, Metis Yay., 1996); *Freedom* (1988; *Özgürlük*, Çev. Kübra Eren, Ayrıntı Yay., 2015); *Modernity and the Holocaust* (1989; *Modernite ve Holocaust*, Çev. Süha Sertabiboğlu, Alfa Yay., 2016); *Thinking Sociologically* (1990; *Sosyolojik Düşünmek*, Çev. Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yay., 1999); *Modernity and Ambivalance* (1991; *Modernlik ve Müphemlik*, Çev. İsmail Türkmen, Ayrıntı Yay., 2003); *Mortality, Immortality and Other Life Strategies* (1992; *Ölümlülük, Ölümsüzlük ve Diğer Hayat Stratejileri*, Çev. Nurgül Demirdöven, Ayrıntı Yay., 2000); *Postmodern Ethics* (1993; *Postmodern Etik*, Çev. Alev Türker, Ayrıntı Yay., 1998); *Life in Fragments-Essays in Postmodern Morality* (1995; *Parçalanmış Hayat-Postmodern Ahlak Denemeleri*, Çev. İsmail Türkmen, Ayrıntı Yay., 2001); *Postmodernity and its Discontens* (1997; *Postmodernlik ve Hoşnutsuzlukları*, Çev. İsmail Türkmen, Ayrıntı Yay., 2000); *Globalization: The Human Consequences* (1998; *Küreselleşme: Toplumsal Sonuçları*, Çev. Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yay., 1999); *Work, Consumerism and the New Poor* (1998; *Çalışma, Tüketicilik ve Yeni Yoksul*, Çev. Ümit Öktem, Sarmal Yay., 1999); *In Search of Politics* (1999; *Siyaset Arayışı*, Çev. Tuncay Birkan, Metis Yay., 2013); *Liquid Modernity*, (2000; *Akışkan Modernite*, Çev. Sinan Okan Çavuş, Can Yay., 2017); *The Individualized Society* (2001; *Bireyselleşmiş Toplum*, Çev. Yavuz Alogan, Ayrıntı Yay., 2005); *Community. Seeking Safety in an Insecure World* (2001; *Cemaatler. Güvenli Olmayan Bir Dünyada Güvenlik Arayışı*, Çev. Nurdan Soysal, Say Yay., 2016); *Conversations with Zygmunt Bauman* (2001; Keith Tester ile birlikte; *Zygmunt Bauman ile Söyleşiler*, Çev. Mesur Hazır, Heretik Yay., 2017); *Liquid Love* (2003; *Akışkan Aşk*, Çev. Işık Ergüden, Alfa Yay., 2017); *Identy: Conversations with Benedetto Vecchi* (2004; *Kimlik: Benedotto Vecchi Tarafından Gerçekleştirilmiş Söyleşiler*, Çev. Mesut Hazır, Heretik Yay., 2017); *Art of Live* (2008; *Yaşam Sanatı*, Çev. Akın Sarı, Ayrıntı Yay., 2017); *Does Ethics Have a Chance in a World Consumers?* (2008; *Etiğin Tüketiciler Dünyasında Bir Şansı Var mı?*, Çev. Funda Çoban, İnci Katırcı, De ki Yay., 2010); *44 Letters from the Liquid Modern World* (2010; *Akışkan Modern Dünyadan 44 Mektup*, Çev. Ahmet Söğütlüoğlu, Habitus Yay., 2012); *Collateral Damage: Social Inequalities in a Global Age* (2011; *Modernite, Kapitalizm, Sosyalizm: Küresel Çağda Sosyal Eşitsizlik*, Çev. F. Doruk Ergun, Say Yay., 2013); *Culture in a Liquid Modern World* (2011; *Akışkan Modern Dünyada Kültür*, Çev. Fatih Örnek, İhsan Çapçıoğlu, Atıf Yay., 2015); *Liquid Survellance* (2012, David Lyon ile birlikte; *Akışkan Gözetim*, Çev. Elçin Yılmaz, Ayrıntı Yay., 2013); *This is Not a Diary* (2012; *Bu Bir Günlük Değildir*, Çev. Didem Kizen, Jaguar Yay., 2014) ve *Does the Richness of the Few Benefit Us All?* (2013; *Azınlığın Zenginliği Hepimizin Çıkarına mıdır?*, Çev. Hakan Keser, Ayrıntı Yay., 2014); *Practices of Selfhood* (2015; Rein Raud ile birlikte; *Benlik Pratikleri*, Çev. Mehmet Ekinci, Ayrıntı Yay., 2018); Stanislaw Obirek ile birlikte *On the World and Ourselves* (2015; *Dünyaya ve Kendimize Dair*, Çev. Burcu Halaç, Ayrıntı Yay., 2017) ve *Of God and Man* (2015; *Tanrı'ya ve İnsana Dair*, Çev. Ahmet Emre Pilgir, Ayrıntı Yay., 2015). Ayrıca çok sayıda makale ve kitap eleştirisi yazmış olan Z. Bauman, *Modernity and the Holocaust* kitabıyla Amalfi Avrupa Sosyoloji ve Sosyal Bilimler Ödülü'nü almıştır. Uzun yaşamına pek çok değerli çalışmayı sığdıran Bauman, 9 Ocak 2017'de hayatını kaybetti.

Ayrıntı: *1243*
İnceleme Dizisi: 306

Avrupa
Bitmemiş Bir Mecera
Zygmunt Bauman

Kitabın Özgün Adı
Europe
An Unfinished Adventure

İngilizceden Çeviren
Akın Emre Pilgir

Son Okuma
Ahmet Batmaz

Kapak Fotoğrafı
Mondadori Portfolio/ Getty Images Turkey

Kapak Tasarımı
Arslan Kahraman

Dizgi
Kâni Kumanovalı

Baskı ve Cilt
Kayhan Matbaacılık San. ve Tic. Ltd. Şti.
Merkez Efendi Mah. Fazılpaşa Cad. No: 8/2 Topkapı/İstanbul
Tel.: (0212) 612 31 85 - 576 00 66
Sertifika No.: 12156

Birinci Basım: *Kasım 2018*

Baskı Adedi *2000*

ISBN 978-605-314-332-1
Sertifika No.: 10704

AYRINTI YAYINLARI
Basım Dağıtım San. ve Tic. A.Ş.
Hobyar Mah. Cemal Nadir Sok. No.: 3 Cağaloğlu – İstanbul
Tel.: (0212) 512 15 00 Faks: (0212) 512 15 11
www.ayrintiyayinlari.com.tr & info@ayrintiyayinlari.com.tr

 twitter.com/ayrintiyayinevi facebook.com/ayrintiyayinevi instagram.com/ayrintiyayinlari

Zygmunt Bauman

Avrupa

Bitmemiş Bir Mecera

İNCELEME DİZİSİ
SON ÇIKAN KİTAPLAR

MARKSİZM'İN ANLAMI
Paul D'Amato

CİNSELLİĞİN ÖNEMİ
Arzuya Yeniden Kavuşmak
Dr. Ghislaine Paris

ÇALIŞMA DÜŞÜNCESİ
John W. Budd

YORUM VE AŞIRI YORUM
Umberto Eco

HAYATIN GİZLİ HAZLARI
Theodore Zeldin

HAYATIN KIRILGANLIĞI
William E. Connolly

DEVLET VE HUKUK
Friedrich Engels, Karl Marx

İYİMSER OLMAYAN UMUT
Terry Eagleton

TEKNİK, SERMAYE, MEDYA
Peter Trawny

PROTESTO
Toplumsal Hareketlere
Kültürel Bir Giriş
James M. Jasper

SOSYALİZMDE EĞİTİM
KÜBA
Celil Denktaş

HERMENÖTİĞİN KÖKENİ
Kendilik Hakkında - Dartmouth
Konferansları, 1980
Michel Foucault

YAŞAM SANATI
Zygmunt Bauman

LENİN
Farklı Bir Yol
Lars T. Lih

HERMENÖTİK VE SOSYAL BİLİMLER
Anlama'ya Dair Yaklaşımlar
Zygmunt Bauman

LENİN 2017
Hatırlamak, Tekrarlamak ve Kafa Yormak
Vladimir İlyich Lenin , Slavoj Žižek

EKİM
Rus Devriminin Hikâyesi
China Miéville

DÜNYAYA VE KENDİMİZE DAİR
Zygmunt Bauman & Stanislaw Obirek

FAŞIZM VE KAPITALIZM
Faşizmin Sosyal Kökenleri ve
İşlevleri Üstüne Teoriler
Angelo Tasca, Arthur Rosenberg,
Otto Bauer, August Thalheime

TANRI'YA VE İNSANA DAIR
Stanislaw Obirek, Zygmunt Baumane

İSTİSNA HÂLİ
Giorgio Agamben

BENLİK PRATİKLERİ
Zygmunt Bauman & Rein Raud

EŞYA VE İNSAN
Bir Pratik İlişkinin Felfesefesi, Pedagojisi ve
Sosyolojisi
Arnd-Michael Nohl

KUŞATILMIŞ TOPLUM
Zygmunt Bauman

KAPIMIZDAKİ YABANCILAR
Zygmunt Bauman

DEMİR KAFES
Max Weber ve Weberci Marksizm
Michael Löwy

YEMEK VE ULUSAL KİMLİK
Gündelik Yaşamdan Küresel Siyasete
Atsuko Ichijo & Ronald Ranta

KÜRESELLEŞMENİN ÇÖKÜŞÜ
Dünyanın Yeniden Keşfi
John Ralston Saul

Zygmunt Bauman

Avrupa

İçindekiler

TEŞEKKÜR

Beni Leyden'de verdiğim seminer için hazırlanmış tek seferlik bir metni, tutkuların gittikçe parçalandığı bir dünyada ve ahlaki kafa karışıklığı içinde birlik, akıl ve ahlaki bilinç mücadelesi veren Avrupa'nın önündeki ihtimalleri anlamaya dönük geniş çaplı bir yapıta dönüştürmeye ikna ettikleri için Giuseppe Laterza ve John Thompson'a teşekkür ederim. Onlar sayesinde bu görevi yüklenmeye cesaret ettim ancak gerçekleştirilmesinde yapılan kusurların sorumluluğu tamamen bana aittir.

Ayrıca, kitabın konusu yazma sürecinden çok daha hızlı bir evrim geçirdiğinden, sınırsız sabrı bu eserin hazırlanmasında çok daha kıymetli olmuş editörüm Ann Bone'a da bir kez daha teşekkür ediyorum...

1
“Avrupa” İsimli Bir Macera

Zeus bir boğa kılığına girip Prenses Europa’yı [Avrupa] kaçırınca, Sur [Tyre] Kralı Agenor üç oğlunu kaybolan kızını bulmak için gönderir. İçlerinden Cadmon Rodos’a doğru yola çıkar, Trakya’da karaya çıkar ve daha sonra talihsiz kız kardeşinin ismini alacak toprakları keşfetmeye başlar. Delphi’de kâhine kardeşinin yerini sordu. O anda Pythia hep yaptığı gibi kaçamaklı konuşmaya başladı ama Cadmon’a pratik bir tavsiyede bulunma lütfu gösterdi: “Onu bulamayacaksın. En iyisi bir inek edin kendine, onu takip et ve hep ileriye it. Dinlenmesine izin verme. Yorgunluktan düşüp öldüğü yere bir kent inşa et.” Hikâyeye göre Thebes bu şekilde inşa edildi (ve böylece

iş işten geçtikten sonra hepimizin gözlemlediği gibi, Avrupalıların hukuk fikrini örerken kullandıkları iplik işlevi gören Euripides ve Sofokles'e hizmet etmiş, Oedipus'un Avrupalıların karakteri, ıstırapları ve yaşam dramlarına çerçeve olmasını sağlayacak hareketlerde bulunmasına imkân vermiş olaylar zinciri başlamış oldu). Denis de Rougemont'un, Cadmon'a verilen öğütten çıkardığı yorumla, "Avrupa'yı aramak onu yaratmaktır!" "Avrupa sonsuzluk arayışıyla var olur ve işte bu sebeple ona *macera* demekteyim."[1]

Macera mı? *Oxford İngilizce Sözlüğü*'ne göre bu kelime Ortaçağ İngilizcesinde tasarlanmadan, yani şans eseri veya tesadüfen gerçekleşen şeylere tekabül etmekteydi. Ayrıca tehlikeye veya kayıp riskine gebe bir olay anlamına da geliyordu: Riskli, nazik bir durum, tehlikeli bir girişim veya tesadüfi bir amele gönderme yapıyordu. Daha sonra yaşadığımız modern çağlara doğru, "macera" insanın şansını zorlaması anlamına gelir oldu: Bir girişim veya deney, daha önce hiç denenmemiş yeni veya heyecan verici bir çaba. Aynı anda bir türev doğdu: *Maceracı/maceraperest*. Tek nefeste kör talihle kurnazlığı, uyanıklıkla ihtiyatı, hedefsizlikle kararlılığı birleştiren son derece muğlak bir isim. Anlamlarda yaşanan kaymaların, Avrupa ruhunun olgunlaşmasını takip ettiğini, kendi "özüyle" uyum sağladığını söylememiz mümkündür.

Şunu belirtmek gerekir ki, Cadmon'un seyahatleriyle ilgili efsaneler, bu mesajı yollayan tek kadim öykü değildir. Gerçek bunun tam tersidir. Bir başka öyküde Fenikeliler efsanevi kıtayı bulmak üzere denizlere yelken açmışlar, Avrupa olacak coğrafi gerçekliği ele geçirmişlerdir. Başka bir hikâyeye göreyse, tufandan sonra dünyayı üç oğlu arasında paylaştıran Nuh, Yafes'i (İbranice "güzellik" anlamına gelir) Avrupa'ya, Tanrı'nın vaadini/buyruğunu orada takip edip "verimli olmaya ve çoğalmaya, yeryüzünde bolluk yaratıp içinde çoğalmaya" yollar (Yaratılış 9: 7). Onu silahlarla donatır ve sınırsız bir yayılma

1. Denis de Rougemont, "L'aventure mondiale des Europeens" (1962), *Ecrits sur l'Europe* (Editions de la Difference, Paris, 1994).

vaadiyle yüreklendirir: "Tanrı Yafes'i büyütecektir" (Yaratılış 9: 27). Vulgata ve Kilise Babalarına göreyse "genişleyecektir". İncil'deki sureyi yorumlayanlar, Nuh oğullarına talimatlar verirken sadece Yafes'in maharetine ve çalışkanlığına bel bağlamış olduğunu, çünkü onu başka başarı araçlarıyla donatmadığını belirtmektedirler.

Bu öykülerin hepsinde ortak bir yan vardır: Avrupa keşfettiğiniz bir yer değildir; Avrupa bir misyondur/görevdir, yaratılacak, yapılacak, inşa edilecek bir şeydir. Ve bu görevi gerçekleştirmek için büyük ustalık, bir gaye ve çalışkanlık gerekir. Belki asla sonu gelmeyen bir çaba, hiç tam anlamıyla aşılamayacak bir zorluk, sürekli erişilmez bir beklentidir.

Öyküler farklı farklıdır ama bu öykülerin hepsinde Avrupa bir macera yeri olmayı sürdürür. Onu keşfetmeye, icat etmeye veya çağırmaya dönük bitmek bilmez seyahatler gibi maceraların; aşina olduğu gündelik yaşamın rahatlığından ziyade hiç tatmadığı riskli heyecanların peşinden koştuğu için doğduğu İthaka'nın dinginliğine dönmek istemeyen ve (belki de bu sebepten ötürü) Avrupalıların öncüsü, atası veya prototipi olarak övülen Odysseus'un yaşamını dolduran tarzda seyahatlerin mekânıdır. Avrupalılar barış ve huzuru seven insanların arasındaki maceracılardır: Çekingen ve sabit insanlar arasında saplantılı ve yorulmak bilmez gezginlerdir onlar, hayatlarını köyü çevreleyen sınırlarda son bulacak bir dünyada geçirmeyi tercih etmiş kişilerin içindeki avareler ve serserilerdir.

Eski ama hâlâ çözümü bulunmamış bir tartışma vardır: Meraklı ve kavrayışı güçlü bir gözlemci olarak H.G. Wells, "körler ülkesinde tek gözlü adam kraldır" derken haklı mıydı? Yoksa körler ülkesinde tek gözlü bir adamın sadece bir canavar, "normal" hemşerilerince kötü bir yaratık olarak görülmesi mi daha doğrudur?

Hangisi olursa olsun tartışma çözümsüz kalacaktır, çünkü iki tarafın iddiaları da ağır ve ehemmiyetli olup kendi açılarından ikisi de ikna edicidir. Ancak birbirine rakip iki kişinin, tartışmada hiçbir seçeneğin olmadığı bir yerde "ya o-ya bu"

şeklinde bir tercihin olduğunu farz ettiklerini belirtmek gerekir. Sözlü düellolarında yitip giden olasılıklardan biri "ve-ve" durumudur: Tek gözlü adam kral olmanın *yanı sıra* canavardır da (geçmişte de günümüzde de nadir bir kombinasyon olmadığı kesindir). Sevilen *ve* nefret edilendir. Arzulanan *ve* tiksinilen kişidir. Saygı gören *ve* sövülendir. Yüceltilecek bir idol *ve* son âna dek karşı konması gereken bir şeytandır. Bazen aynı anda bunların hepsi birden olur, başka zamanlardaysa birbirini ardı ardına takip eder. Kendinden emin tek gözlü kralın kimi zaman, yaratıkları kışkırtan meşgul aleyhtarlarla yabani diyarlardan çığırtkanlık yapan felaket tellallarını görmezden geldiği veya ciddiye almadığı durumlar vardır. Ancak tek gözlü canavarın tahttaki iddialarını tüm ayrıcalıkları ve sorumluluklarıyla seve seve terk ettiği, sığınacak bir yere kaçıp kapıları arkasından kapattığı anlar da vardır. Ancak Avrupalı maceracıların kendi fırtınalı maceralarından öğrendiği ve şaşkınlıkla veya çaresizlikle öğrenmeye devam ettiği üzere, krallıkla canavarlık arasında tercih yapmak, tek gözlü adamın elinde olmayabilir ve sadece onun elinde olmaması kesin bir gerçekliktir.

Avrupa'nın yaratılış öykülerinin, Avrupa'yı yaratan öykülerin yazılmasından bu yana iki bin yılı aşkın zaman geçti. Bir macera olarak başlayıp devam etmiş yolculuk, arkasında gurur ve utançla, kazanımlar ve suçlulukla dolu kalın, ağır bir tortu bırakmıştır. Dahası düşlerin ve hırsların basmakalıplara dönüşmesine, basmakalıpların donup "özlere" dönmesine ve özlerin katılaşıp her meselenin aslı nasıl farz ediliyorsa o denli "sert birer gerçeğe" dönüşmesine yetecek kadar uzun sürdü. Her meselenin aslında olduğu gibi, Avrupa'dan onu olduğu noktaya taşımış her şeye inat, tespit edilebilecek (edilmesi gereken?), değerlendirilebilecek ve dosyalanabilecek bir gerçekliğe dönüşmesi bekleniyor. Bölgesel sınırların ve bölgesel egemenliğin çağında, tüm gerçeklerin uzamsal anlamda tanımlanmış, bölgesel anlamdaysa sabit olduğu farz edilir. Nitekim Avrupa da buna istisna değildir. Ne "Avrupalıların karakteri" ne de "Avrupalıların" kendileri buna istisna teşkil eder.

Yaşamı boyunca kıta Avrupası'nı sarmış devrimci barikatlarla Gulaglar arasında gidip gelmiş, (umutların bolluğu ve hayal kırıklıklarının sefaletiyle nam salmış) geçtiğimiz yüzyılın tatlı rüyalarını ve acı uyanışlarını tatma fırsatını bol bol yaşamış, Polonyalı meşhur avangart şairlerden Alexander Wat belleğinin hazine sandıklarıyla çöp kovalarını "Avrupalı karakterin" ne olduğuyla ilgili gizemi çözmek için taramıştı. "Tipik bir Avrupalı" neye benziyordu? Yanıtı şu şekildeydi: "Hassas, duyarlı, eğitimli, sözünden dönmeyecek, aç insanların ellerinden son lokma ekmeklerini çalmayacak ve birlikte yattığı arkadaşlarını gardiyana gammazlamayacak biri..." Sonra biraz düşünüp şöyle demişti: "Böyle biriyle tanışmıştım. Ermeni'ydi."

Wat'ın "Avrupalı" tanımına karşı çıkabilirsiniz (neticede kendi gerçek karakterlerinden emin olmamak, bu konuda anlaşmazlık çıkarıp bitmek bilmez tartışmalar çıkarmak Avrupalılara has bir özelliktir) ancak Wat'ın ahlaki öyküsünde ima edilen iki önermeye karşı çıkmanızın zor olduğunu düşünüyor ve umuyorum. Öncelikle "Avrupa'nın özü" "gerçekten varolan Avrupa'nın" önüne geçme eğilimindedir: Her zaman gerçekliğin ötesinde giden bir öze sahip olmak "Avrupalı olmanın" özünde yatmaktadır ve Avrupalılara ait gerçekliklerin özünde her zaman Avrupa'nın özünün gerisinde kalmak vardır. İkincisi, "gerçekten varolan Avrupa" yani politikacıların, haritacıların ve tüm atanmış veya kendi kendilerini görevlendirmiş sözcülerinin Avrupası belki coğrafi bir kavramla uzamsal olarak sınırları belirlenmiş bir yapıyken, Avrupa'nın "özü" ne ilki ne de ikincisidir. Avrupa'nın siyasi haritası üzerinde işaretlenmiş bir kentte doğdunuz veya orada yaşıyorsunuz diye illa Avrupalı olmazsınız. Ancak bu kentlerden hiçbirinde olmasanız bile Avrupalı sayılmanız da mümkündür.

Coğrafi anlam haricinde her açıdan büyük bir Avrupalı sayılacak önde gelen kişilerden Jorge Luis Borges, ne zaman belli bir mekân ve zamanla ilişkilendirilmiş bir kimliğin "saçma rastlantısallığı" üzerine düşünülecek olsa mutlaka açığa çıkacak "karmaşadan" ve neticede "gerçek" saydığımız şeyler-

den ziyade bir kurguya daha yakın olduğunu kaçınılmaz bir şekilde fark edecek olmamızdan bahsetmişti.[2] Kalıtım ve ait olmanın gerçekliğiyle ilişkilendirilen tüm kimliklerin evrensel bir niteliği olsa da, bu "saçma rastlantısallık" "Avrupalıların kimliğinde" belki de diğer hepsinden çok daha belirgin ve kafa karıştırıcıdır. Bugün Avrupalı kimliğini tespit etmeye dönük tüm girişimlere musallat olmuş karışıklığı özetleyen Alex Warleigh, yakın zamanda Avrupalıların ("AB üyesi ülkelerinin ferdi" olarak) "ortak yönlerinden ziyade farklılıklarına vurgu yapmaya meyilli olduklarını" gözlemlerken "bir 'Avrupalı' kimliğinden bahsetmenin analitik açıdan ikna edici bir şekilde ABD üye ülkeleriyle sınırlanmasının artık imkânsız olduğunu" söylüyordu.[3] Ve sıkı tarihçilerden Norman Davies'ın ısrarla belirttiği gibi, coğrafi, kültürel ve etnik açılardan Avrupa'nın nereden başlayıp nerede bittiğini söylemek hep zor olmuştur. Bu açıdan hiçbir şey değişmemiştir. Tek yenilik, kendilerini kısmen veya tamamen bu çemberin çizilmesine adamış kalıcı ve geçici kurulların, akademik kongrelerin ve diğer kamusal toplantıların sayıca hızla artıyor oluşudur.

Ne zaman "Avrupa" kelimesinin söylendiğini duysak, belli bir zemine bağlı, sınırları belirgin, sınırları içinde sabit ve özenle yazılmış ancak henüz yürürlükten kalkmamış politik anlaşmalar ve hukuki belgelerin olduğu bir gerçeklikten mi, yoksa hiçbir sınır tanımayan ve uzamsal sınırlarla bağlara karşı çıkan, serbest ve akışkan bir özden mi bahsedildiği hemen net değildir. Avrupa'yla ilgili konuşmaları coğrafi referansları olan yapılarla ilgili alelade konuşmalardan ayıran şey, öz meselesiyle gerçek olguları net ve açık bir şekilde ayırarak Avrupa'dan bahsetmenin zorluğu, hatta imkânsızlığıdır.

2. Alıntılanan yer: Cees Nooteboom, *L'Enlevement d'Europe* (Calmann-Levy, Paris, 1994).
3. Alex Warleigh, *Democracy in the European Union: Theory, Practice and Reform* (Sage, Londra, 2003). Ayrıca bkz V. Goddard, J. Llobera ve C. Shore (ed.), *The Anthropology of European Identity and Boundaries in Conflict* (Berg, Oxford, 1994); Norman Davies, *Europe: A History* (Pimlico, Londra, 1997) [*Avrupa Tarihi*, Çev. E. Topçugil, K. Emiroğlu, S. Kaya, B. Çığman, İmge Yay., 2006].

"Özün" can sıkıcı şeffaflığı ve inatçı bir şekilde sınırların ötesine uzanan yapısı, Avrupalılara ait gerçekliklerin katı bölgesel yapısını çökertmekte ve aşındırmaktadır. Coğrafi Avrupa'nın asla sabit sınırları olmamıştır ve "özü" bugüne kadar olduğu gibi "serbestçe akmaya", uzam içinde belli bir noktaya bağlıysa bile gevşek bir şekilde tutunduğu sürece bu tür sınırlara kavuşması ihtimal dışıdır. Nitekim Avrupa devletleri ne zaman ortak "kıta" sınırlarını belirleyip, onları koruyacak ağır silahlı bekçiler, göç ve gümrük ofisleri kurmaya çalışacak olsalar, onları asla mühürleyip sıkı ve geçit vermez hâle getiremezler. Avrupa'yı ayırmaya çalışan her sınır, gezegenin geri kalanı için bir meydan okuma olacak ve tecavüz edilmesi için açık bir davet olarak kalacaktır.

Bir ideal olarak Avrupa (buna "Avrupacılık" diyelim) tekelci mülkiyete meydan okur. "Ötekilere" men edilemez çünkü içine "ötekilik" olgusunu da alır. Avrupacılığın pratiği içinde, ayırmaya, kovmaya ve dışlamaya dönük bitmek bilmez çabalar sürekli "dışarıda" kalanın çekilmesi, kabul edilmesi, barındırılması ve asimile edilmesine dönük girişimlerle bertaraf edilir. Hans-Georg Gadamer bunu Avrupa'nın "istisnai avantajı" olarak değerlendirmiştir: "Başkalarıyla, başkalarının ötekisi olarak yaşama" becerisi, "ötekileri öyle olmasa bile başkalarıyla yaşamayı öğrenme" kapasitesi ve zorunluluğu. "Hepimiz ötekiyiz ve hepimiz kendimiziz." Avrupalı hayat sürekli başkalarının ve farklı kişilerin mevcudiyetiyle ve refakatiyle yaşanır. Dahası Avrupalı hayat tarzı, ötekiliğe ve ait olanları ayıran farklılıklara rağmen süren bitmek bilmez bir pazarlıktır.[4]

Belki Avrupa'nın içinde bulunduğu koşulları damgalayan, farklılığın bu şekilde içselleştirilmesi olduğundan (Krzysztof Pomian'ın hafızalara kazınmış ifadesiyle), Avrupa *saldırgan/ sınırları tecavüz eden* bir medeniyetin (saldırganlığın mede-

4. Hans-Georg Gadamer, *Das Erbe Europas* (1989), burada alıntılanan *L'Heritage de l'Europe,* Fransızcadan Çev. Philippe Invernel (Rivage Poche, Paris, 1996), s. 39-40.

niyeti veya tam tersi) doğum yeri olmuştur.[5] Eğer ufukları ve hırslarıyla (ancak her zaman icraatlarıyla olmasa da) ölçülüyorsa, bu medeniyetin veya bu kültürün *sınırlara* yani tüm *sınırlara* ve *sabit* unsurlara *alerjik* bir yaşam tarzı olup bu özelliğini koruduğunu söyleyebiliriz. Sınırlar onu feci şekilde rahatsız etmektedir. Sanki sınırları sadece sınırları ihlal etmeye duyduğu bastırılmaz arzuyu tatmin etmek için çekmektedir. Doğası itibariyle yayılmacı bir kültürdür. Bu durum şu gerçekle yakından ilişkilidir: Avrupa bir medeniyet *olmanın, kendisini* "medeniyet" olarak *tanımlamanın* ve bir medeniyet gibi görünmenin dışında, tercihlerin, tasarıların ve idari kararların ürünü olan, böylece kendisi de dahil olmak üzere her şeyi ilkesel anlamda tamamlanmamış nesnelere, incelenen, eleştirilen ve düzeltilmesi mümkün eylemlerin nesnesi hâline getiren tek toplumsal yapıya ev sahipliği yapmıştır. Avrupalı yorumuyla "medeniyet" (veya "kültür", filozofların incelikli argümanlarına ve milliyetçi siyasetçilerin incelikten yoksun çabalarına rağmen "medeniyetten" ayırması güç olan o kavram) *dünyayı baştan yaratmaya* dönük bitmek bilmez bir süreçtir. Sonsuza dek kusurlu kalacak bir şeyi inatla kusursuz kılma çabasıdır. Süreç muhafaza etmek adına gerçekleştiğinde bile, şeylerin olduğu hâliyle kalmaktan bütünüyle aciz olması ve gereğince kurcalandığı müddetçe her türlü gereksiz müdahaleyi başarıyla geçersiz kılma alışkanlıkları, tüm muhafaza çabalarının ortak varsayımıdır. Muhafazakârlar da dahil olmak üzere *yapılacak bir iş* olarak görülürler ve bu varsayım, bu işi yapılması gereken bir şey olarak görmenin temel sebebidir.

Hector Hugh Munro'nun (Saki'nin) nükteli sözlerini kullanarak, Avrupa halklarının yerel düzeyde tüketebileceklerinden daha fazla tarih ürettiğini söyleyebiliriz. Mevzu tarih olunca Avrupa kuşkusuz sürekli (çok yakın zamana dek) dış ticarette fazla veren bir ihracat bölgesidir...

5. Bkz. Krzysztof Pomian, "Europe et ses frontieres", *L'Europe retrouvee* (Editions de la Baconiere, Neuchatel, 1992).

Her insan topluluğunun bir "kültüre" sahip olduğunu söylemek basmakalıp bir şeydir fakat Avrupa kültürü, insanların beşeri dünyada gerçekleştirdiği bir faaliyet olarak keşfedilmemiş olsaydı bunu söylemekte basmakalıp bir yan olmazdı. (Martin Heidegger'ın unutulmaz terimleriyle) Beşeri dünyanın bütününü *zuhanden*'in (yani "verili olan" gerçekçi, rutin bir şekilde ve böylece "sorunsuz" bir tarzla verilen şeylerin) karanlık enginliğinden çekip onu *vorhanden*'in (yani uyması için izlenmesi, ilgilenilmesi, uğraşılması, yoğrulması, işlenmesi, farklı kılınması gereken şeylerin diyarı) ışıltılı sahnesine yerleştiren işte bu keşifti. *Zuhanden* evreninin aksine *vorhanden* olarak dünya, sabit kalmayı yasaklar. Hareket etmek kalıcı bir davet, hatta bir emirdir.

Kültür olarak dünyanın keşfinden sonra, ortak bilgiye/genel kültüre dönüşmesi çok uzun sürmemiştir. "Fikri mülk kanunlarını" savunanlarla koruyanlar ne kadar sıkı bir şekilde uğraşırsa uğraşsın, bırakın tekeli tek başına özel mülkiyete dahi alınamayacak bir bilgi olduğunu söyleyebiliriz. Neticede kültür fikri, *insani her şeyin insan tarafından yapıldığının* ve aksi takdirde beşeri şeyler olmayacağının keşfini temsil etmiştir. Herkesçe paylaşılan bu bilgiye rağmen, kendi kendisini keşfetmiş tek kültür olan Avrupa kültürü ile gezegenin diğer kültürleri arasındaki ilişki hiç simetrik olmamıştır.

Denis de Rougemont'un kesin bir tarzla ortaya koyduğu gibi,[6] Avrupa yeryüzünün tüm kara parçalarını keşfetmiş ama kimse Avrupa'yı keşfetmemiştir. Ardı ardına tüm kıtalara hâkim olmuş ama hiçbir kıta ona hükmetmemiştir. Dahası dünyanın geri kalanının taklit etmeye çalıştığı veya zorla benzemeye mecbur bırakıldığı fakat tam tersi bir sürecin (hiç olmazsa şimdiye dek) hiç gerçekleşmediği bir medeniyet icat etmiştir. Bunlar tarihin gezegenin geri kalanıyla bizleri bugün hepimizin paylaştığı yere taşımış "katı gerçeklerdir" De Rougemont'un önerisiyle Avrupa'yı "küreselleştirici işleviyle" tanımlamak mümkündür. Belki Avrupa mütemadiyen veya

6. Bkz. de Rougemont, "L'aventure mondiale des Europeens".

uzun süre yerkürenin fevkalade maceralarla dolu köşesi olmuştur. Ancak iki bin yılı aşkın tarihi boyunca giriştiği maceraların "tüm insanlık için belirleyici olduğu görülmüştür". Gerçekten de Avrupalı dünyayı Avrupa'nın tarihi olmadan düşünmeye çalışın.

Goethe Avrupa kültürünü *Prometheusçu* bir kültür olarak tarif etmişti. Prometeus tanrılardan ateşi çalmış ve böylece tanrıların sırrını insanlara ifşa etmişti. Tanrıların ellerinden koparılmasıyla, ateş insanların yaşadığı her evin yana yakıla aradığı, arayışı başarılı olanların muzaffer bir edayla yakıp canlı tuttuğu bir şeye dönüşecekti. Ancak Prometeus'un kurnazlığı, küstahlığı ve cesareti olmasaydı bunlar yaşanabilir miydi?

Tarihin bu olmazsa olmaz gerçekleri bugünlerde utançla saklanmaktadır ve bunları hatırlatanlar "politik doğruculuğun" o günkü biçimiyle doğrudan tenkit edilmektedirler. Peki bu saldırganları motive eden şey nedir?

Kuşkusuz kimi zaman, Avrupa'nın eşsiz nitelikleri ve tarihsel rolü hakkında yapılan konuşmaları "Avrupa merkezcilik" suçuyla eleştirme imkânının getirdiği bir huzursuzluk hâli vardır. Bu gerçekten de ciddi bir suçlamadır fakat Avrupa'nın geçmişte sahip olduğu, diyalog sırasında kendi kendine konuşma eğilimine karşı yöneltilmek zorundadır. Suçlanması gereken öğretmenin otoriter yönünü tercih edip öğrenen kişinin rolünden uzak durmasıdır. Avrupa'nın dünya tarihinde taşıdığı belirgin, yüzyıllara yayılmış mevcudiyetine damga vurmuş askerî ve ekonomik üstünlüğünü yanlış bir şekilde kullanmasına yöneltilmelidir. Suçlanacak olan Avrupa'nın diğer insanların yaşam tarzını keyfî bir şekilde kendine uydurması, ona uyum sağlayanların sesleriyle dileklerine kayıtsız kalması veya medenileştirme kisvesiyle gerçekleştirdiği gaddarlıklardır. Gezegenin tamamına yayılmış insanlığı birleştirmeye dönük uzun, zahmetli ama yarım kalmış yolculukta Avrupa'nın işlevini harekete geçirici bir ruh ve maya olarak tanımlayan aklı başında değerlendirmeye suç atılamaz.

Başka zamanlarda Avrupa'nın eşsizliğini reddetmenin ar-

kasında yatan saikin çok da yüce bir şey olmadığından, yani gecikmiş ama faydalı bir alçakgönüllükle veya tövbekârlıkla ilgisi olmayan dürtülerin sonucunda gerçekleştiğinden şüphelenmemizi sağlayacak sebepler vardır. Avrupalı ellerimizi Avrupa'nın yarattığı itici sonuçlardan, Avrupa'yı "küresel mayanın" faktörlerinden biri yapmaya yazgılı niteliklerden, içsel anlamda yayılmacı ve genişleyen bir yaşam formundan (örneğin Goran Therborn'un son yorumuna bakınız)[7] arındırmaya iten bilinçli yahut daha büyük ihtimalle *bilinçaltı* bir dürtünün olduğunu; insanlığın geri kalanına karşı sorumlu olduğu, geçmişe kıyasla çok daha acil ve mecburi hâle gelmiş, hâlâ olağandışı özelliğini koruyan ve ahlaki yükümlülükler getiren görevin zahmetinden kurtulmaya dönük küçümsenmeye layık bir arzu olduğunu söylemek mümkün değil midir?

Maceralarla dolu bir geçmişin utancı mı, yoksa Avrupa macerasının altına bir çizgi çekmeye dönük açık veya örtük arzunun yüz kızartıcılığı mı?

Avrupa'nın keşfi/icadı yalnızca kültürle sınırlı kalmamıştı. Avrupa ayrıca *kültürü ekme/yetiştirme* görevini ve ihtiyacını da icat etti.

Tekrar etmeme izin verirseniz kültür, dünyayı parça parça *zuhanden*'in dingin ama uykulu ataletinden çıkarmaya ve *vorhanden*'in eşsiz derecede insani alanına yerleştirmeye dönük bitmek bilmez bir faaliyettir. Dünyayı eleştirel sorgulamaların ve yaratıcı eylemin nesnesine dönüştürmektir. Bu iş insanların yaşadığı her yerde her gün yeni baştan gerçekleştirilir. İnsanların bu dünyada var olma tarzlarının hepsi, dünyanın sürekli yeniden doğup dirilmesine dayanır.

Ancak Avrupa insanlığın geri kalanıyla vardığı bu ortak noktanın bir adım ilerisine atmıştı. Bu adımı herkesten önce atmıştır fakat bu sayede diğerlerinin kendisini takip edeceği yolu da döşemiştir. Aynı *zuhanden-vorhanden* transferini ikin-

7. Bkz. Goran Therborn, "Entangled modernities", *European Journal of Social Theory* (Ağustos 2003).

ci aşamaya çıkarmıştır: Kültürün kendisini de kültür nesnesine dönüştürmüştür... Önce *zuhanden*'in alacakaranlığından *vorhanden*'in spotlarına ve ışıldaklarına taşıdığı şey "dışarıdaki dünya" olmuştur. Ancak bunun ardından taşıma ediminin kendisi aynı faaliyete uyarlanmıştır (Hegel'in de diyeceği gibi başat transfer *an sich* biçiminden *für sich* biçimine yükseltilmiştir). Bir *vorhanden* nesnesi olarak yani çözülecek bir sorun şeklinde tanımlanan, insanların dünyada var olma biçiminin kendisi olmuştur. Kültür (bizatihi beşeri dünyanın üretim süreci) insanların teorik-pratik eleştirileriyle bunu takip eden *işlemlerin* nesnesine dönüştürüldü.

Avrupa "dünyanın kültürle yaratıldığını" iddia eden ilk yeri olmuştu. Ancak aynı sebepten ötürü kültür insanlarca yaratıldığı için, kültürü yaratmanın insana ait *bir iş/alınyazısı/meslek/görev* olduğunu (olabileceğini ve olması gerektiğini) keşfetmiş/tespit etmiş ilk yerdi. İnsanların dünyada var olma biçimleriyle aralarına mesafe koydukları ve böylece kendi insanlık formlarından özerk olmayı başardıkları ilk yer Avrupa'ydı. Portekiz'de doğmuş, sırasıyla Almanya, Brezilya ve Fransa'da yaşamış yazar Eduardo Lourenço'nun gözlemlediği gibi, Avrupa kültürü bu sebeple "belirsizliğin kültürü", "huzursuzluğun, ıstırabın ve kuşkunun kültürüydü."[8] Her tür kesinliğe radikal bir biçimde karşı koymanın kültürüydü ve aksi olması da pek beklenemezdi. Çünkü kültürün, uzun yıllar önce Platon'un gösterdiği gibi düşüncenin kendine rehberlik ettiği diyalog hariç *hiçbir temeli* olmayan entelektüel ve tinsel bir pratik olduğunu hepimiz *biliyoruz*. Fakat ortaya çıkan sonuç, biz Avrupalıların belki (tarihsel özneler ve kültürün failleri olarak) *hiçbir kimliği* olmayan, sabit veya sabit olduğu düşünülen veya sabitmiş gibi görülen kimliklerden yoksun tek grup oluşumuzdur. "Kim olduğumuzu bilmeyiz" ve neye dönüşeceğimiz, hakkımızda neler öğrenebileceğimiz konusunda bildiklerimizse çok daha sınırlıdır. *Bilme* ve/veya olduğumuz şeye *dönüşme* dürtüsü asla yatışmaz.

8. Bkz. Eduardo Lourenço, "De l'Europe comme culture", *L'Europe introuvable* (Editions Metailie, Paris, 1991).

Dahası bu dürtünün ardından neye dönüşeceğimizle ilgili şüpheler asla dağılmaz. Avrupa'nın kültürü huzur nedir bilmeyen bir kültürdür. Şeylerin doğasını sorgulamaktan, bunu sorgulama tarzını sorgulamaktan beslenen bir kültürdür.

Başka türden bir kültür, sessiz bir kültür, kültür olduğunun farkında olmayan bir kültür, kültür olmanın bilgisini sır gibi saklayan bir kültür, farazi bir isimle veya isimsiz bir şekilde faaliyetini sürdüren bir kültür, azimle beşeri kökenlerini inkâr eden ve ilahi bir hükümle semavi bir yargının görkeminde saklanan yahut tarihin zorlu, anlaşılmaz yasalarına koşulsuz şartsız teslim olmuş bir kültür. İşte böyle bir kültürün, adına "toplum" dediğimiz mevcut beşeri ilişkiler ağına hizmet eden bir odalık, yakıt istasyonu ve onarım atölyesi olması mümkündür. Ancak Avrupa kültürü sessiz ve kendi kendisini inkâr eden bir kültür olmaktan çok uzaktır. Tam da bu sebepten ötürü toplumun teninde bir diken, toplumun sırtında bir kambur, toplumun vicdanında bir sızı olmaktan kurtulamaz. Gece gündüz toplumdan hesap sorar ve çoğu kez toplumu sanık kürsüsüne oturtur. "Olanı" aksi iddia edilemez bir kanıt olarak görmek şöyle dursun, "olması gerekene" yanıt olarak dahi kabul etmez.

Avrupa kendisini beşeri evrene ısmarlama iş yapan bir terzinin rolünü üstlenecek şekilde eğitmiş, bu görevi önce kendisinde uygulamıştır. Ancak bir kere tanrıların veya doğanın verdiği iptal edilmez hükümlerin blöfünü gördükten, böylece herhangi bir kültürün sessizliğini ve kendi kendini inkâr edişini artık anlamsız kıldıktan sonra beşeri evrenin bütün başka unsurlarını, beşeri birlikteliğin bütün diğer biçimlerini ve beşeri ilişkilerin bütün diğer örüntülerini açığa çıkarıp kırılgan hâle getirdi. Geçtiğimiz yüzyılın başlarında (yani gezegene hükmettiği dönemin zirvesinde Avrupa'nın dağın öte tarafına inen yokuşun ilk çizgilerini sezip tespit ettiği vakitlerde) Paul Valery'nin gözlemlediği gibi, dünyanın "Avrupalılaşması" Avrupa'nın dünyayı hiçbir vicdani azap duymaksızın Avrupalılara ait amaçlara göre *baştan yaratma* arzusunu yansıtmaktaydı.

Dünyayı Avrupa'nın suretinde yeniden kurgulamak herkese kendi benliklerini özgürce belirlemeyi vaat ediyordu ancak ödenecek bedel, elden geçecek çoğu nesnenin ödemek istediğinden çok daha yüksekti. Dünya seyahatlerinde karşılarına çıkan kişilerden, Avrupa'nın elçileri nihai fedakârlığı yapmalarını istiyorlardı: Kendilerini tekdüze bir biçimde yeniden üretmeye dayanan güvenlikten feragat etmeleri. Michel de Montaigne'ın "kendi ülkemizin görüşleri ve göreneklerini yansıtan örneklerle formlar haricinde hiçbir hakikat kriterimiz veya doğru gerekçemiz yoktur"[9] sözleriyle yaptığı uyarıyı tehditkârca tekrarlayan Avrupa, ötekilere hoşgörünün yolunu açarken, koyduğu standartlara uyamayan veya uymayı reddeden her tür ötekiye veya benzere yıpratma savaşı ilan etmiştir. Avrupa için gezegenin geri kalanı bir *tehdit* kaynağı değil *zorlukların* zengin bir kaynağıdır.

Yüzyıllardır Avrupa kendi tarih fazlasını ihraç etmeye hevesli, gezegenin geri kalanına bunu tüketmeye kışkırtan/zorlayan bir yer oldu. Yüzyıllar boyu süren bu tek taraflı ve haksız ticaret şimdi Avrupa'da geri tepmekte, *gezegenin* fazla tarihini *yerel ölçüde* tüketmek gibi göz korkutucu bir görevle karşılaşmaktadır.

Avrupa macerasının başından bu yana fakat özellikle uzun tarihinin yakın ve kanlı canlı hatırlanan yahut en azından sıklıkla anılan yüzyıllarında, gezegen Avrupa'nın huzursuz, cesur ve maceraperest ruhuna ayrılmış veya böyleymiş gibi görünüyordu. Adeta Avrupa'nın oyun alanıydı. Bu yüzyıllar Avrupa'nın tarih kitaplarında "coğrafi keşifler çağı" olarak kaydedildi. Elbette bunlar *Avrupa* keşifleriydi. Avrupalı elçiler ve ajanlar tarafından Avrupalıların faydasına olacak şekilde yapılmışlardı.

Önlerine keşfedilmeyi bekleyen uçsuz bucaksız genişlikte toprak serilmişti. "Keşfetmek" sadece orayı bulup denizcilerin haritasına koymaktan ibaret bir şey değildi. O güne dek âtıl

9. Michel de Montaigne, *The Complete Essays,* Çev. M. A. Screech (Penguin, Harmondsworth, 1991), s. 231.

kalmış, yeterince kullanılmamış veya yanlış kullanılmış yerleri hazinelerinden mahrum bırakmak anlamına geliyordu. Yahut değerlerinden haberi olmayan yerliler üzerinde çarçur edilen hazinelerin, çıkarılmak için can atan zenginliklerin her tür yanlış, keyfî ve mantıksız kullanımını ortadan kaldırıp, toplanmaları ve daha iyi, mantıklı bir biçimde kullanılacakları yerlere taşınmaları demekti. Ayrıca terk edilmiş veya feci şekilde ihmal edilmiş uçsuz bucaksız alanları, insanların yerleşimine ve verimli istihdama açmak demekti.

Avrupa ikisini de istiyor, ikisine de ihtiyaç duyuyordu: Boşalmış hazineleri yeniden dolduracak zenginlikler ve fiziksel sağ kalımları veya toplumsal hırsları açısından memleketlerinde yeterince boş alan kalmamış erkeklerle kadınların barınacakları topraklar. Yeryüzü, doğanın aldığı en üstün ve parlak biçim olmuş Avrupa'nın tiksindiği ve neyin ne olduğunu bilen, cevheri nasıl değerli madenlere dönüştüreceğini bilen cesur, yaratıcı, pratik, inatçı, kararlı adamlarla doldurmaya çalıştığı boşluktu. Ve o boşluğu doldurmaya hazır doğru insanlar vardı. Devasa, sayıları giderek artan bir yığın hâlindeydiler.

Aslında Avrupa'nın en gözü pek ve heyecan verici maceraları kendi topraklarında yaşanmış, ikincil zayiatları çok daha fazla olmuştur. Her seferinde daha da zorlaşan nitelik, ehliyet ve geçerlilik testlerinden kalan, içkin kusurlarından ötürü teste tutulmaya uygun bulunmayan ve başarılı olanlara vaat edilen ödülleri umursamadıkları veya sonucu ne olursa olsun diskalifiye olmaktan korktukları için teste girmeyi reddeden insanlar olmuştur. Neyse ki "reddedilenler" ve kara kara onlardan nasıl kurtulacaklarını düşünenler için boş yahut *boşatılabilecek, boşmuş gibi* görülüp kullanılabilecek bir dünya vardı. Gezegen, Avrupa'nın sorunlarını (en önemlisi "insan sorununu") boşaltmasına yetecek kadar boş yere sahipti.

Şimdi uzun bir günün sonunda şurası açık bir şekilde gözler önüne serilmiş gibi: Onları sürekli boşaltma ihtiyacı, Avrupa'nın gezegenin tamamına yayılmasının, Avrupa'nın "küreselleştirmeci misyonunun" başat, hatta belki de temel itici gücüydü.

Yüzyıllar boyunca Avrupa kendisini gezegenin hâkimi olarak görüp buna göre davrandı. Saraylarının debdebesi ve ihtişamı içinde, bir canavar olarak ilan edilmenin ve lanetlenmenin verdiği rahatsızlık küçük ve geçici bir sorun olarak görülüp kenara atılabiliyor, hükümdarlığın bahşettiği lütuflardan yararlanacak olanların aptallığına yüklenebiliyordu. Avrupa hâkimiyetinin zaman içinde yönetilenlere bahşetmeye yazgılı olduğu faydaları takdir etmemelerine suç atılıyordu. Avrupa daha üstün bir yaşam tarzı sunmaktaydı. Daha donanımlı, güvenli, zengin, tehlikesiz ve daha onurlu bir yaşam. Karşılaştırıldığında diğer bütün düzen(sizlik)leri vahşi ormanlara benzeten bir hukuki düzen tahayyülü sunmuştu. Avrupa'nın fethi yüceltici bir eylemdi. Fethedilenleri gerçek bilgiyle daha yüksek bir ahlakın doruklarına çıkarıyordu. Veya en azından Avrupa'nın inandığı şey buydu.

Nüfus etmesi zor birkaç ufak alan haricinde, gezegenin tümü Avrupa'nın suretinde yeniden yaratıldı. Önce Avrupa'nın benimsediği ve ardından yerkürenin en ücra köşelerine götürdüğü saldırgan varoluş tarzını ya isteyerek kabul ettiler ya da istemeden de olsa teslim oldular. 20. yüzyılın sonlarına doğru Avrupa'nın misyonu tamamlanmıştı. Ancak bu, "medeni" toplumun kâhinleri ve savunucularının hayal ettiği biçimle, Immannuel Kant'ın *allgemeine Vereinigung der Menschheit*'ta tasvir ettiği insan dostu, barışçıl, cana yakın ve misafirperver dünyasıyla, Fransız *filozoflarının* parlak *Lumieres*'iyle, adalet ve eşitliğin olduğu, hukukun üstün olduğu, aklın ve insani dayanışmanın geçerli olduğu bir dünyayla sonuçlanmadı. Her şeyden çok, "tamamen yerine getirilmiş misyonun" düzenlemeye ve yeniden düzenlemeye (kod adı: modernleştirme) duyulan saplantılı, zorlayıcı, bağımlılık yapan dürtünün yerküreye yayılmasıyla ve geçmişle bugüne ait yaşam tarzlarının değersizleştirilip kenara atılmasına ve sağ kalım değeriyle yaşamı yüceltme kapasitesinden soyutlanmış bir hayat (kod adı: Ekonomik ilerleme) yaratmaya dönük karşı konulmaz bir baskıyla sonuçlandığı görüldü. Bu ikisi orta-

ya çıkan "insani artığın" en verimli kaynağı olmuş *specialites de la masion europeenne*'dir.

Bugün hükümdarlık rolüyle canavarlığın sefil durumu arasında tercih yapma şansı, adına Avrupa dediğimiz maceraperestin ellerinden düşmüş (yahut koparılmış mı diyelim?) gibidir ve uzun kariyeri boyunca sınanmış stratejilerinin hiçbiri bunu geri almaya uygun değildir. 1997'de Poznan'a yaptığı ziyarette Wolf Lepenies, "genç bir dünyanın yaşlı kıtası" Avrupa'nın (Goethe'nin heyecanlı ve faydalı ancak zamanla sınırlandırılmış macerasının sonuna er ya da geç varacağını öngördüğü gibi) yakın zamana dek kendinden emin olmasına rağmen şimdi neden mahcup, kafası karışmış ve çok daha endişeli hâle geldiğini açıklayan sebeplerin uzun bir listesini çıkarmıştı.[10] Avrupa'nın saçları, her geçen yıl gençleşen bir dünyada ağarmaktadır. Nüfusbilimciler bize yaşadığımız on yıl içinde, 20 yaş altındaki Avrupalıların %11 oranında azalacağını, öte yanda 60 yaşın üzerindeki insan sayısının %50 oranda artacağını söylemektedirler. Görünüşe göre onca boğaza bölüştürülecek ekmeğin boyutu daha da küçülecektir.

Genel eğilim hayal gücüne çok az yer bırakmaktadır: Yakın zamana dek onca cüce devlet arasında birer ekonomik dev olmuş Almanya, Büyük Britanya ve Fransa dünya sıralamasında sırasıyla onuncu, on dokuzuncu ve yirminci konuma düşmek üzeredirler. YGÜ'nün (yeni *gerileyen* ülkeler) ikinci dalgasını oluşturmaları, yükselen ilk YGÜ'nün (yeni *gelişmekte olan* ülkeler) canlı büyümesi ve önlenemez yükselişi karşısında kayıplar yaşayıp, çok daha sert bir şekilde aşağı basamaklara itilmeleri ve hiyerarşinin arkalarına atılmaları pekâlâ mümkündür. Uluslararası Para Fonu'nun (IMF) öngörüsüne göre, ekonomik güçte yaşanan değişimler politik payelerin dağıtımında yansımasını bulursa, G7 (yediler grubu) içindeki üç Avrupa ülkesinin (İtalya, Büyük Britanya ve Fransa) yerine başka ülkelerin konması gerekecektir.

---

10. Bkz. Wolf Lepenies, "Koniec wieku Europy?" (The end of the European age?) [Avrupa çağının sonu mu], *Europa Wschodu i Zachodu* (Poznan, 1998).

Nitekim Lepenies'in vardığı sonuçla "Avrupa'nın üretici üstünlüğü geriledikçe, Avrupa'nın fikirleri diğer başat fikri sistemler arasında solgunlaşmaktadır". "Avrupa misyonunun" alıcısı ve edilgen nesneleri olan kişilerin (yani yakın zamana dek Avrupa'nın gezegenin tamamında sahnelenmek üzere yazıp yapımcılığını yaptığı oyunda nerdeyse figüran olarak görülen kişilerin) harikulade ve dudak uçuklatıcı bir dönüşüm geçirip, cesur, çalışkan, hepsinden öte fevkalade yetenekli ve yaratıcı, birinci sınıf oyunculara dönüşmesinin, bu misyonun başarısına atfedilebilecek olmasında çok az teselli bulunabilir. Bu dönüşüm en azından kısmi anlamda Avrupa *tarafından* başarılmış bir şeyse, neticede Avrupa *için* olmadığı görülmüş, bundan yararlananlar ne Avrupa'ya kabul edilmiş ne de Avrupalı sayılmıştır.

Onu müthiş derecede kederlendiren ve bir o kadar dehşete düşüren bir şey oldu: Avrupa "Batılılaşmanın (yani 'Avrupalılaşmanın') olmadığı bir modernleşmenin" mümkün hatta gerçek olduğunu keşfetti. Bu eski öğrencilerinin, kendi kendilerini atamış öğretmenlerine hiç şükran duymaksızın onları geride bırakıp onlardan üstün olma olasılığına işaret etmekteydi. Mevcut yazında karmaşayla hayal kırıklığının yarattığı bu karışıma "Avrupa kimliğinin krizi" şeklinde seslenilmektedir. Lepenies, "uzun mesafeli yönelimler geliştirme becerimizle irademizi kaybettik" diye yakınmaktadır. Ve "uzun vadeli düşünme yetilerini kaybettikleri için... Avrupalı seçkinler, takip edilecek cazip bir emsal sunamaz olmuşlardır".

Avrupa misyonunun dünya genelinde elde ettiği başarının beklenmeyen fakat geriye dönüp bakıldığında öngörülmesi güç bir başka neticesi: Yerkürenin en son "Avrupalılaşmış" bölgeleri bugün daha önce tanımadıkları bir fenomenle, yani "artık nüfusla" ve bundan kurtulmanın getirdiği sorunlarla karşı karşıyadırlar. Hem de gezegenin hâlihazırda dolu olduğu ve atıkların boşaltılması için ayrılmış "boş arazilerin" kalmadığı bir zamanda. Bugünlerde ne komşu ülkeler ne de uzaklardaki

topraklar geçmişte yaptıkları gibi, artık nüfusu davet etmedikleri gibi, onları kabul edip barındırmaya kolay kolay mecbur da bırakılamamaktadırlar. Avrupa doğumlu "modernliğe yeni ulaşanlar" kendi yağlarında kavrulmaya ve boş yere olsa da çaresizce küresel sorunlara yerel çözümler aramaya mecbur bırakılmışlardır.

Aşiret savaşları ve katliamlar, "artık nüfusun" soğrulması ve imha edilmesi sürecinde birbirlerini kırıp geçirmekle meşgul "gerilla ordularının" (genelde ince bir kisveyle haydut çetelerinden hallice olan orduların) artışı, "modernliğe yeni ulaşanların" "küresel sorunlar" karşısında kullanmaya meyilli olduğu "yerel çözümlerden" biridir. Yüz binlerce insan evlerinden kovulmakta, katledilmekte veya canlarını kurtarmak için yağmalanmış ve harap edilmiş ülkelerinden kaçmaya zorlanmaktadır. Sonradan gelenlerin (sinsi ve aldatıcı bir tabirle "gelişmekte olan ülkelerin") topraklarında belki de en çok büyüyen işkolu kitlesel ölçekte sığınmacı üretimidir. Bu işkolunun çok daha bereketli ürünüyse, telaşa kapılmış ve dehşete düşmüş Avrupa'nın geri kalanına hâkim olmuş hisleri önceden tahmin ederek veya bunları yansıtarak, yakın zamanda yerel insanların "yerel sorunlarını" yerel düzeyde tutma ve sonradan gelenlerin moderniteye öncülük etmiş kişileri örnek alıp yerel düzlemde ortaya çıkan sorunlara küresel (ve aslında tek etkili) çözüm bulma çabalarını baştan ezme amacıyla Britanya başbakanının fazlalıkları "memleketlerinin yakınlarına" tamamen geçici kamplara (yine sinsi ve aldatıcı bir tabirle "güvenli sığınaklara") boşaltmayı teklif etmesidir.

Ne kadar hevesli olsalar da, Avrupa devletlerinin "ekonomik göç" dalgasını yavaşlatıp sıkı sıkıya denetleme gayretleri yüzde yüz başarılı olamamaktadır ve muhtemelen de hiç olamayacaktır. Uzun süreli sefalet milyonları çaresiz kılmaktadır ve suçun küreselleştiği bir çağda bu çaresizlikten faydalanarak birkaç milyar dolar kazanmaya istekli suç örgütlerinde kıtlık yaşanmayacağını tahmin etmek zor değildir. Dolayısıyla milyonlarca göçmen, Avrupa'nın modern seralarından kovulmuş

"artık nüfusun" geçtiği yollarda gezinmektedirler. Fakat şimdi tam tersi yöne (ve en azından şimdiye kadar) yanlarında *fatihler*, tüccarlar ve misyonerlerle dolu bir ordu olmadan yürümektedirler. Olup bitenlerin bütün boyutları ve yaratacağı sonuçlar henüz açığa çıkmadığı gibi, daha özümsenmemiş, fark edilmemiş ve değerlendirilmemiştir.

Şimdilik Avrupa ve denizaşırı çocukları/karakolları (Birleşik Devletler veya Avustralya gibi) yabancı oldukları sorunlara, Avrupa'nın tarihinde çok uygulanmamış yabancı politikalarda yanıt arıyor gibiler. Bunlar dışa değil içedönük, merkezkaç değil merkezcil, dışa değil içe patlayan politikalardır. Kendi kendilerine tasarruf yapmak, X ışınlı cihazlar ve kapalı devre televizyon kameralarıyla donatılmış çitler inşa etmek, göçmen gişelerine daha fazla memur dikmek, sınırlara daha fazla bekçi koymak, göç ağlarını ve yurttaşlığa kabul yasalarını sıkılaştırmak, sığınmacıları sıkı sıkıya korunan ve yalıtılmış kamplarda tutmak, diğerlerini sığınma şansı elde etmeden veya sığınmacı statüsüne ulaşmadan durdurmak gibi politikalardır bunlar. Kısaca sebeplerini ortadan kaldırarak bu baskıyı hafifletmek adına bir şey yapsalar bile ufak adımlar atarken, topraklarını kapılarını çalan kalabalıklara kapatmaktadırlar.

Naomi Klein "çok katmanlı bölgesel bir müstahkem mevkinin" yaratılmasına dönük çok güçlü ve yaygın (öncülüğünü Avrupa Birliği'nin yaptığı ama hemen ABD'nin takip ettiği) bir eğilimin varlığını tespit etmiştir.

> Müstahkem bir kıta diğer ülkelerle avantajlı ticaret anlaşmaları yaparken, o ülkeden gelen insanları ortak sınırlarından uzak tutmak için güçlerini birleştirmiş bir uluslar topluluğudur. Ancak bir kıta kendisini kaleye dönüştürmek konusunda ciddiyse, duvarlarının içine bir iki yoksul ülkeyi de dahil etmek zorundadır çünkü birilerinin angarya ve kirli işleri yapması gerek.[11]

ABD'nin Kanada ve Meksika'yı da içine alacak şekilde genişlettiği iç pazarı NAFTA (Naomi Klein'ın belirttiği gibi "pet-

11. Naomi Klein, "Fortress continents", *Guardian*, 16 Ocak 2003, s. 23; ilk yayınlandığı yer *Nation*.

rolden sonra" ABD'nin "güneybatı ekonomisini canlandıran temel yakıt göçmen emeğidir") Temmuz 2001'de "Plan Sur"la desteklendi. Bu doğrultuda Meksika hükümeti, Latin Amerika ülkelerinden ABD'ye akan yoksul insan artığını etkin bir şekilde durdurmak için güney sınırlarının baştan başa korunmasında sorumluluk alacaktı. O günden bu yana yüz binlerce göçmen daha ABD sınırlarına varamadan Meksika polisi tarafından durduruldu, hapse atıldı ve sınır dışı edildi. Avrupa Kalesi'ne baktığımızda, Naomi Klein'ın ifadeleriyle "Polonya, Bulgaristan, Macaristan ve Çek Cumhuriyeti kıyafetlerin, elektronik eşyaların ve arabaların Batı Avrupa'ya kıyasla %20 -25 daha az maliyetle üretildiği fabrikalara ucuz emek temin eden postmodern serflerdir" Müstahkem kıtalarda, bariz biçimde çelişkili fakat eşit ölçüde hayati önermeler arasında bir tür denge tutturma gayretiyle "yeni bir toplumsal hiyerarşi" hayata geçirilmektedir. Hava geçirmez sınırlarla, ucuz, talepleri olmayan, ne iş verilse yapmaya hazır itaatkâr bir emek gücü aynı anda masaya yatırılmaktadır. Yahut serbest ticaretle halkın göçmen karşıtı duygularına seslenme ihtiyacı birlikte dillendirilmektedir. Bu işi yapmak üzere kısa çöpü çekenler, ulus-devletlerin gerileyen egemenlik gücünün başındaki hükümetlerdir. "Nasıl işletmelere açık, insanlara kapalı kalıyorsunuz" diye sorar Klein. Yanıt şöyledir: "Çok kolay. Önce çevre uzunluğunu geniş tut. Sonra hepsini içeri tık."

Avrupa Birliği'nin katılmak için kendisine başvuran Doğu ve Orta Avrupa ülkelerine yana yakıla ve hiçbir şart koşmadan aktardığı fonlar, doğu sınırlarının güçlendirilmesine tahsis edilmiş paralardır.

Bir şekilde "dışarıdaki dünya" Avrupalılarda, heyecanlı maceralara ve insanı canlandıran mücadelelere ev sahipliği yapan bir yer hissiyatı vermez olmuştur. Artık yerküre davetkâr ve misafirperver bir yer değildir. Kahramanca eylemlerin ve görkemli, daha önce eşi duyulmamış başarıların sergileneceği boş bir sahne gibi de görünmemektedir. Artık düşman ve tehditkâr bir

görünümü vardır. Dikkat etmeyenlerin yakalanacağı çeşit çeşit tuzaklar, pusular ve başka tahayyül edilmez tehlikelerle doludur. Her yer nefretle dolup taşmakta, tahayyül edilebilecek ve edilmeyecek her tür kötülüğü yapmaya hazır komplocular, haydutlar, hain ve korkunç alçaklar cirit atmaktadır. "Biz" *oraya* gitmeyeceğiz (tabii tatil haricinde; özellikle de barmenler, garsonlar ve hizmetçiler hariç hiçbir yerlinin alınmadığı o sahil otellerine). "Onlara" gelince, *buraya* gelmeleri engellenmeli.

Jelle van Buuren'in keşfettiği üzere "Avrupa Birliği içinde serbest dolaşım imkânı vermek amacıyla yaratılmış 'Schengen bölgesi' yurttaşlarının hareketlerini kontrol etmeye ve kaydetmeye dönük dehşetli bir araca dönüşmüştür".[12] 2001 yılı itibariyle Schengen'in bilgisayarlarında kayıt altına alınmış bir milyondan fazla insanın %90'ı "sakıncalı/uygunsuz" bulunmuştur. O günden bu yana güvenlik uyarıları ve sıkıyönetimi andıran kanunların da etkisiyle işler bir hayli hızlı ilerledi. Şimdi Schengen bölgesine vizeyle giren her erkek veya kadınla ilgili kişisel bilgilerin tamamını kaydedecek şekilde planlanmaktadır (her zamanki gibi ABD burada da, vize almış yabancıların fotoğraflarını ve parmak izlerini toplamaya karar vererek ilk adımı atmış oldu). İzin verilen zaman aralığında çıkış kaydı yapılmadığında, suçlu "yasadışı kişi" ilan edilecek, tutuklanacak ve sınırsız süreyle Avrupa'dan men edilecektir. Avrupa Konseyi kamuoyunda hiç tartışılmamış radikal bir amaç değişikliğiyle, 6 Kasım 2001'de "Schengen sisteminin" birliğe gelen herkesi katı bir şekilde denetleyerek Avrupa sakinlerinin "iç güvenliğini geliştirmeye" hizmet edeceğini duyuran bir belge yayınladı. Sığınma başvurularına getirilen yeni ve sert kısıtlamalarla birlikte, ortaya çıkan sonuç (Uluslararası Af Örgütü'nün sözleriyle) "zulüm, işkence ve ölümden kaçmış insanlara adeta bir hakaretti".[13]

---

12. Jelle van Buuren, "Les tentacules du systeme Schengen", *Obsessions securitaries, Mainere de voir*'in 71 nolu sayısı (2003), s. 24-6.

13. Alıntılandığı yer: Alan Travis, "Tough asylum policy 'hits genuine refugees'", *Guardian*, 29 Ağustos 2003, s. 11.

Kısa sürede görüldüğü üzere, yabancılara (sığınmacılar, ekmek, su veya barınacak yer arayan sığınmacılar) temel insan haklarından bazıları belki men edilirken, yeni güvenlik rejiminin yükü Avrupa Birliği ile üye devletlerin yurttaşlarını da kendi hâline bırakmayacaktı. Gezegenin düşmanlığıyla tehdit edilen güvenlik adına, tek tek her ülkede Habeas Corpus'tan bu yana duyulmamış olan, gizli polisin yetkisiyle "önleyici" tutuklamaların yapılmasına, mahkeme kararı olmadan özel yaşamın rutin düzlemde ihlal edilmesine, şüphenin sebebi muğlak veya düpedüz asılsız olsa bile insanların şahsi bilgilerini gizli servislerin erişimine açma imkânı veren önlemler alınmıştır.

Düşman, sinsi ve hilekâr bir yer olarak görülen (bugün "dost canlısı" sayılan az sayıda yeri kuşatmış) bir gezegende, kendi başına tek bir ülkede veya "bölgesel bir kalenin" duvarları arkasında toplanmış birkaç ülkelik bir federasyonda demokrasiyi ve kişisel özgürlükleri korumanın ürkütücü, belki imkânsız bir iş olduğu iddia edilebilir (ve edilmelidir de). Özgürlükleri savunmak artık küresel bir görev olmuştur ve bu durumda, bir zamanlar yerel düzlemde uğraşılan ancak şimdi yerel bağımlılıklar ağı içine hapsolmuş her durumda olduğu gibi, kaynağını küresel etmenlerden alan sorunların ancak küresel çözümleri olabilir.

Sorumuza geri dönmenin zamanı geldi: Yüzyıllara yayılmış Avrupa macerası sıfırı tüketip durma noktasına mı geliyor?

Wolf Lepenies görünüşe göre geldiğini düşünüyor. Her halükârda yukarıda alıntılanmış konuşmasında dinleyicilerini, Avrupa'nın uzun vadeli yönelimlerini, bunu yeniden diriltme ve yeniden sahip çıkma iradesiyle birlikte büyük oranda kaybettiğini söyleyerek uyarmıştır. Ayrıca alameti farikası olmuş nitelikleri kaybetmesiyle, Avrupa'nın herkesçe paylaşılan gezegenimizin diğer sakinleri için cazip bir emsal olmaktan çıkacağını da tembihlemiştir.

Bir adım daha ileri gidip şunu söylememiz mümkündür: Avrupa devletleri vizyonlarını, özellikle de sonraki meclis se-

çimlerinden ileriye nadiren uzanacak şekilde tasarlanmış "sorun çözümlerinden" ve "kriz yönetme" politikalarından farklı olarak uzun vadeli vizyonlarını kaybetmişlerdir. Daha kötüsü, Avrupa bir bütün olarak maceracı dürtüsünü ve isteğini de kaybetmiştir. Risk almanın, yeni ve keşfedilmemiş ufukları kovalamanın, denenmemiş yeni yollar açmanın getirdiği heyecanı yitirmiştir. En azından, Avrupa uluslarının kendi adlarına konuşup hareket etmeleri için seçtiği insanları dinlerken, insanın edindiği izlenim bu şekildedir. Maastricht Anlaşmasının metnini (Avrupa'nın geleceğini ve yarım milyar Avrupalının ulaşmak için çaba göstermeye davet edildiği hedefi yazıya döken belge) okuyan biri, Jürgen Habermas'ın millî duygular ve cemaatlere ait hisler içinde yeni ve zehirden arındırılmış bir tür olarak tabir ettiği "anayasal vatanseverliğin" etkisine kapılmayacak, bundan dolayı bıkkınlık ve can sıkıntısı hariç hiçbir güçlü duygu hissetmeyecektir. Eğer Maastricht Anlaşması veya onu takip eden Katılım Anlaşması, İnsan ve Yurttaş Hakları Beyannamesinin, Amerika'nın Bağımsızlık İlanının veya *Komünist Manifesto*'nun modern muadiliyse, Avrupa macerasının bir sonraki bölümü için çok da umutlanacak bir şey yoktur. Daha net bir ifadeyle, Avrupa'nın ortak dünya tarihinin küresel mayası olma görevini/alınyazısını sürdürme umudu pek kalmamıştır...

"Batılı yaşam tarzını" herkesin takip edeceği üstün bir model olarak yansıtmak, Couze Venn'in yerinde tespitiyle artık "Aydınlanmanın hümanist büyük anlatılarıyla meşru gösterilemez".[14] Aslında "yeni disipline edici iktidarın güçleri" etkinlik, esneklik ve piyasalaştırma adına yönettikleri kesimlere yeni bir "dünya düzenini" satmaya çalışmaktadırlar. Bu terimlerin metropolislerden yerel dillere çevrildikleri anda, güvensizlik, geçim kaynaklarının yitimi, varoluşun güvencesiz hâle gelmesi, insanlık haysiyetinin çiğnenmesi ve yaşam beklentilerinin hüsrana uğraması gibi korkunç anlamları da

14. Couze Venn, "World dis/order: on some fundamental questions", *Theory, Culture, Society* (Ağustos 2002), s. 121-36.

beraberinde getireceklerini eklememiz mümkündür. Venn'in ifadeleriyle "Soğuk Savaşın/Üçüncü Dünya Savaşının sonu kapitalizmi sorumluluk üstlenmeye dönük taleplere yanıt verme ihtiyacından kurtarmıştır... Acı çekenlere yanıt verme yetisini kaybetmiştir".

Kendinden menkul Amerikalı liderlerin gezegende yaşayanların önüne serdiği biçimiyle Batı, yerkürenin acı çeken dilimine ne sunuyor? Savaş sonrası Irak'ta uygulanan ("yeniden inşa" kod adıyla anılan) ve yakın zamanda Uluslararası Küreselleşme Forumu'ndan Antonia Juhasz'ın saydığı politikalardan[15] alınan birkaç örnek, bugün dünya geneline yayılmış serbest ticaretçi haçlı seferinin örtük (ancak edilgen tarafın bariz bir biçimde gördüğü) içeriğini açığa vurmaktadır. Kamuoyunun geniş kesimlerine duyuruldukları ve savaşın (kaçınılmaz ve muhtemelen geçici) yan etkileri olarak görülüp önemsenmedikleri için, Batının askerî müdahalesinin yarattığı %50-70 oranındaki istihdam kaybı, gebe ölümlerinde yaşanan yüksek artışı, su yoluyla bulaşan ve aşıyla önlenebilir hastalıkların tekrar gün yüzüne çıkması, yeterince beslenmeme düzeyinin iki katına çıkması gibi doğrudan sonuçları bir kenara bırakalım ve bunların yerine, "Batı'nın etkinliği artırmaya dönük piyasalaştırma" desteği altında, Irak'ın savaş sonrasında *yeniden inşasının* gerçekleştirmeye niyetlendiği şeye odaklanalım. Su tesisatının yenilenme projesinin ihalesi Bechtel Şirketi'ne verildi. Oysa Bechtel, Bolivya Cochabamba'da benzer bir iş yaptıktan sonra su faturaları üç katına çıkmış ve ayda 60 dolar kazanan ailelere yerel su tesisatı "modernleştirilince" 20 dolarlık faturalar kesilmeye başlanmıştı (nitekim arkasından çıkan halk ayaklanması Bolivya hükümetini anlaşmayı iptal etmeye zorlamış, bunun üzerine Bechtel 25 milyon dolarlık bir dava açmıştı). Yakın geçmişte eski WorldCom ismiyle yaptığı hilelerden ötürü suçlanıp ceza almış MCI adlı başka bir firmaya, Irak'taki kablosuz telefon şebekelerini inşa etmesi için ödeme yapıldı. Bir başka firmaya, neticede Iraklı bir işadamının

15. Antonia Juhasz, "Capitalism göne wild", *Tikkun* 1 (2004), s. 19-22.

80.000 dolara inşa ettiği bir çimento fabrikası için 15 milyon dolarlık ihale verildi. Ancak koalisyonun Irak'ın başına atadığı vali Paul Bremer'in çıkardığı 39 No'lu Kararname, gelecekte Irak'ın başına geçecek yerli yöneticilere "ekonominin herhangi bir sektöründe yabancı mülk sahiplerinin erişimine kısıtlama getirmeyi" men ederken, yabancı yatırımcıların "yatırımlarıyla bağlantılı her türlü fonu, hisselerini veya kârlarıyla paylarını gecikme olmaksızın yurtdışına çıkarma" yetkisi vermektedir. Yerlilerin "özgürlük ve demokrasinin başarısını", kaynakların ortaklaşa talan edilmesi ve örgütlü olduğu kadar resmî anlamda tasdiklenmiş yolsuzlukların teşvik edilmesi olarak çevirmesi mazur görülebilir.

Amerikalılar ve Japonlarla birlikte, Avrupalılar bugün dünyanın en azimli ve yorulmak bilmez gezginleridirler: Avrupalıların yılda kişi başı katettiği kilometre sayısının yanında, muhtemelen diğer kıtalarda yaşayanların katettikleri solda sıfır kalmaktadır. Fakat Avrupa kendi içine dönmüştür. Dünyada mekik dokuyan birçok Avrupalı için, yeryüzünün geri kalanı artık bir misyon/görev olmaktan çıkıp turistik mekâna dönüşmüştür. Elbette bu durum, hizmet hızlı olduğu, uşaklar gülümsediği, oda içindeki imkânlarla bar düzgünce çalıştığı, yemekler iyi kalitede olduğu, her yere silahlı bekçilerle kapalı devre kameraların yerleştirildiği ve fiyat uygun olduğu sürece geçerlidir.

Turistler yerlilerle çok nadiren uzun ilişkiler kurmaktadır. Tartıştıklarında mesele çoğunlukla, alacakları malların fiyatları üzerine girdikleri pazarlıktan çıkmaktadır. Turistler ve yerliler arasındaki ilişki tamamen para karşılığında hizmet alma temelinde ilerler. Turistler yerlilerle alıcı ve satıcı olarak karşılaşır. Evet, gülümsemektedirler fakat bildiğiniz gibi kişisel hiçbir şey yoktur... İşlem tamamlandığında hepimiz kendi yollarımıza gideriz. Para karşılığında metaları değiş tokuş ettiğimiz sürece bizi bir araya getiren şey ticarettir. Gerisini ait olduğu ve kalması gereken yere, sessizliğe terk ederiz. Sizlerin ve benim birbirimize sunduğumuz her şeyin bir etiketi vardır. Piya-

sa konuştuğunda, üzerine söylenecek hiçbir şey yoktur. Zaten biz kimiz ki piyasanın verdiği hükümlere karşı çıkacağız?

Avrupalıların hepsi (Amerikalılar gibi) dünyayı turist olarak dolaşmamaktadır. Kimileri uzak yerlere ürünlerini satmak için giderler. İçlerinden ufak bir grup için yani diplomatik hizmetlerde bulunan veya başka bir resmî görevle seyahat edenler için "sattıkları" "ürün" kendi ülkeleri veya kıtalarıdır. Dahası peşinde oldukları şey, kendilerinin ve sözcülüğünü yaptıkları diğer insanların gezegenin geri kalanını turistik mekânlar ve ticaret merkezleri olarak görüp değerlendirmeye devam etme haklarıdır. Naomi Klein bu seyyar satıcılardan birinin, ABD yönetiminin kendisini "yurtdışındaki Amerikan imajını düzeltmekle" görevlendirdiği, Dışişleri Bakanlığı'na bağlı Kamu Diplomasisi ve Halkla İlişkiler görevlisi Charlotte Beers'in deneyimlerini anlatır:

> Beers Ocak'ta [2002] ABD'nin Arap "kanaat önderleri" arasındaki imajını düzeltme göreviyle Mısır'a gittiğinde işler hiç iyi gitmedi. *El Ehram* adlı gazetenin editörlerinden Muhammed Abdül Hadi, ABD'nin politikalarından bahsetmek yerine muğlak Amerikan değerlerinden konuşmakla daha çok ilgilendiği için Beers'le yaptığı toplantıdan hayal kırıklığı içinde ayrılmıştı. "Anlamalarını sağlamak için ne kadar çok uğraşırsanız uğraşın, anlamıyorlar" diyordu.[16]

Klain uluslararası kanunlar karşısında ABD'nin tek taraflı tutumlarından, gelir eşitsizliğini genişleten veya bu eşitsizliği büyüten adımlarından, göçmenlere yönelik baskılarından ve insan hakları ihlallerinden bahsetmekte ve şu sonuca varmaktadır: "Amerika'nın sorunu markasında değil ... ürünlerindedir." "Eğer [bu politikaların güçlüklerine göğüs geren yerliler] milyonlarca insan gibi öfkeliyse, bunun sebebi ABD politikalarının tutmadığı vaatleri görmelerindendir." "Onların" gördükleri ve dikkat ettikleri şey sadece Amerikan değerlerinin gezgin elçileri olması umulan konforlu Nike marka ayakkabı-

16. Naomi Klein, "America is not a hamburger", *Los Angeles Times,* 10 Mart 2002; yenilendiği yer: Klein, *Fences and Windows* (Flamingo, Londra, 2002) [*Tel Örgüler ve Pencereler*, Çev. Nalan Uysal, Bilgi Yay., 2004].

larla ayartıcı Barbie bebekleri, özgürlük ve demokrasinin getirebileceği zevkler değildir. Deneyimlerinden hareketle "onlar" "Nike marka ayakkabıların yaptığı yolculuğun" izini "Vietnam'daki berbat terhanelerde sürebileceklerini ve Barbie bebeklerdeki minik kıyafetlerin Sumatralı çocukların emeğiyle yapıldığını" bilmektedirler. Ayrıca hoş karşılanmadıkları yerlerde Amerika'nın (ve Batı'nın) değerlerini savunmaya hazır akıllı füzelerin desteği ve korunmasıyla kendilerinden emin çokuluslu şirketlerin "yerkürenin tamamına eşit istihdam ve teknolojik olanaklar getirmek şöyle dursun, gezegenin en yoksul kesiminin sırtından tahayyül edilmesi imkânsız kârlar kazandıklarını" da bilmektedirler.[17]

Olur olmadık her fırsatta tekrarlanan özgürlük ve demokrasi mesajlarını kaçırmış insanların sayısı muhtemelen çok azdır. Ancak mesajı işiten insanlar, gönderenlerin yaptıklarını izleyerek mesajlarda yazanları açmaya çalıştıklarında, bencillikten, açgözlülükten, hırstan, "her koyun kendi bacağından asılır" diyen, "özgürlük" meselesinde altta kalanın canı çıksın diyen, "demokrasilerde" "güçlüyü haklı" gören zihniyetten başka bir şey bulamayınca maruz görülmeleri mümkündür. Mesajlara veya bu mesajları atan ve kendilerini kandırdıklarından şüphelendikleri kişilere kuşkuyla baktıkları için affedilebilirler.

Biraz olsun iyi niyetli biri, bu insanların neden doğrudan mesajda gördükleri şeyi çürüten bir tercümede ısrarcı olduklarını anlayabilir. Gündelik deneyimleriyle gayet net bir şekilde şu gerçeğin farkındadırlar: Özgürlük ve demokrasinin koşulu olarak ilan edilmiş dünya pazarlarının hâkimiyetine, komşular arasındaki işbirliğiyle yardımlaşmanın yerine konmuş azılı rekabete ve karşılığında az sayıda şey verilirken, yani yeterince okul veya hastane açılmaksızın, elektrik veya içme suyu verilmeksizin, en önemlisi de insan onurunu hiçe sayarak ve daha iyi bir hayat sürme umudunu ortadan kaldırarak, in-

17. Bkz. Naomi Klein, *No Logo* (Flamingo, Londra, 2001) [*No Logo: Küresel Markalar Hedef Tahtasında*, Çev. Nalan Uysal, Bilgi Yay., 2002].

sanları işyerlerinden, çiftliklerinden, evlerinden ve topluluklarından mahrum bırakacak devasa özelleştirme, kuralsızlaştırma dalgalarına kayıtsız şartsız teslimiyet. Bir kez daha Naomi Klein'dan alıntı yapacak olursak, piyasaların yerküreye hâkim olmak için verdiği çabalar şimdiye kadar,

> hizmetlerine artık ihtiyaç duyulmayan, yaşam tarzları "geri" bulunup kenara atılan, temel ihtiyaçları karşılanmayan, kapı dışarı edilmiş bir yığın insan yaratmıştır. Toplumsal dışlanmanın çitleri kimi zaman bütün bir işkolunu ıskartaya çıkarmakta ve Arjantin'de olduğu gibi koca bir ülkenin üzerini çizmektedir. Afrika örneğine bakıldığında koca bir kıta kendisini, yerkürenin gölge dünyasına sürgün edilmiş bir yer olarak bulabilmektedir. Haritalardan ve haberlerden tamamen çıkarılmış Afrika ancak sakinlerinin potansiyel milis, terörist adayı veya Amerika karşıtı fanatik olarak görüldüğü savaş zamanlarında görünür hâle gelmektedir.[18]

Tahmin edileceği gibi, bu eyleme ve bunun planlı-plansız, görünen-gizli sonuçlarına karşı bir tepki vardır. Ryszard Kapuscinski gezegenin hâletiruhiyesinde, iş dünyasından seyahat eden insanların, bilgi üreten seyyar zanaatçıların ve kendi zevklerine uygun, olmayan mekânların [nowhereville] sıcak kozalarında rahatça vakit geçiren turistlerin hiç fark etmediği veya güçbela sezdikleri gizli, gömülü bir değişimin olduğunu, ancak özellikle Avrupalılar tarafından fark edilip dikkatle incelendiğinde her şeye rağmen gözleri önüne serilmiş ve içlerine doğmuş gibi görünen bir kopuş yaşandığını söyler.[19]

Son beş yüzyıllık zaman zarfı içinde, Avrupa kültürüyle özdeşleşmiş örüntüler, değerler ve kriterlerin gölgesinde nerdeyse evrensel bir zihniyet gelişti. Avrupa'nın askerî ve ekonomik üstünlüğünü iyice pekiştiren, geçmişte ve bugün insan yaşamının başka formlarını değerlendirme, övme veya kınama açısından Avrupa'nın bir referans noktası ve karar verdiğinde temyiz hakkına yer bırakmayan otoriter bir mahkeme olarak görülmesini sağlayan, kimsenin meydan okuyamadığı pozis-

18. Bkz. Klein, *Tel Örgüler ve Pencereler*.
19. Bkz. Ryszard Kapuscinski, *Lapidarium V* (Varşova, 2002).

yonuydu. Kapuscinski'nin ifadesiyle her yerde bir patron ve yönetici gibi hissetmek için sadece Avrupalı olmak yetiyordu. Kendi küçük ve önemsiz (ama Avrupa'da bulunan!) ülkesinde mütevazı konumda olan ve kendine güveni düşük vasati bir insan bile, Malezya'ya veya Zambiya'ya indiğinde toplumsal pozisyonların en üstüne çıkıyordu. ... Ancak Kapuscinski'nin yakın zamanda tespit ettiği gibi artık durum böyle değildir. Günümüze damga vuran, daha yarım yüzyıl önce Avrupa'ya diz çökmüş insanlar arasında [SAYFA 29 SONU] kıtanın artık çakma kültlerin sunağına konduğunu söyleyen, her geçen gün daha belirgin hâle gelip yüksek sesle söylenen farkındalıktır. Şimdi kendi değerlerine gösterdikleri hassasiyetin hızla arttığını ve yeni, gittikçe eşitlikçi ve çokkültürlü bir noktaya gelen dünyada bağımsız ve kendilerine ait ağırlıklı bir konum alma hırslarının güçlendiğini görmek mümkün. Kapuscinski bir zamanlar uzak diyarlardan herkesin kendisine Avrupa hakkında sorular sorduğunu hatırlıyordu ama bugün kimse bunu yapmıyor: Bugün "yerlilerin" bütün ilgilerini üzerlerine çekmeleri gereken (ve gerçekten ilgilendikleri) kendilerine ait görevleri ve sorunları vardır. "Avrupa'nın mevcudiyeti" tinsel olduğu kadar fiziksel olarak da eski görünürlüğünden uzaktır.

Mali ve emtia piyasalarının son sürat küreselleşmesinden zarar gören kurbanları en başta, yaşamlarına verilen hasardan ötürü tazminat almayı hak eden ve yardıma muhtaç kişiler olarak değil de güvenlik tehdidi olarak görmenin açık faydaları vardır. Vicdanları yatıştırmakta ve ahlaki pişmanlıkları dindirmektedir. Neticede insan burada "bizim değerlerimizden nefret eden" ve bizim gibi özgürlüklerle, demokrasiyle yaşamaya kararlı sıradan insanları görmekten hiç hazzetmeyen düşmanlarla uğraşmaktadır. Silah endüstrisinin, silah tüccarlarının ve paydaşlarının kârlarını arttırmak için çıkardıkları düşmanlıkları yatıştırmak ve eşitsizlikleri daraltmak, böylece ülkedeki istihdam oranlarını arttırmak ve kendi seçmenlerinin kendilerini daha iyi hissetmeleri için kullanılabilecek kaynakları başka

yerlere aktarmalarına katkı sağlar. Sonuncu ama en önemlisi, dağınık güvenlik kaygılarını yoğunlaştırıp bunları sorunlardan kaçıp mobil ve küçük özel kaleler (bilindiği gibi hem şoförler hem de yayalar için tehlikeli olan, çok benzin yakan ve pahalı "Hummer"lar veya "Sportif Arazi Araçları" [SUV] gibi) alma dürtüsü yaratacak şekilde yönlendirerek yahut terörist hücrelere aktarılarak oluşan ihlallerden kâr edilmesini önleme bahanesiyle kazançlı "marka haklarının" ve "fikri hakların" zorla teşvik edilmesine izin vererek cansız tüketim ekonomisini teşvik eder.

Çoğalmanın yarattığı kurbanları en başta güvenlik tehdidi olarak görmek, iş dünyasının uğraşılarına dayatılan veya dayatılmakla tehdit edilen rahatsız edici ve sınırlayıcı demokratik denetimin kaldırılmasına olanak tanır. Bunu politik (son tahlilde açık bir şekilde ekonomik) tercihleri askerî zorluklara dönüştürerek yapar. Burada yine her yerde olduğu gibi Amerika sürece öncülük etmektedir ancak hareketleri çok sayıda Avrupalı devlet tarafından yakından takip edilmekte ve hevesle takip edilmektedir. William J. Bennett yakın zamanda, *Why We Fight: Moral Clarity and the War on Terrorism* [Neden Savaşıyoruz: Ahlaki Netlik ve Teröre Savaş] gibi yerinde bir başlıkla yayınlanmış kitabında şunları ifade etmektedir:

> Bugün karşılaştığımız tehditler hem iç hem de dış kaynaklıdır: Birleşik Devletler'e saldırmak isteyen gruplar ve devletler olması bakımından dış tehditlerdir. "Önce Amerika'nın suçlanmasını" salık veren politik gündemlerini ilan etmek için bu fırsattan yararlanmaya çalışanlar olması bakımından da iç tehditler vardır. Her iki tehdit de ya Amerika'nın özgürlük, eşitlik ideallerine duyulan nefretten ya da bu ideallerle pratiklerin yanlış anlaşılmasından kaynaklanmaktadır.[20]

Bennett'in amentüsü en iyi, hâlihazırda yoğun bir şekilde yürürlükte (yakın zamanda açıkça bugüne dek ABD anayasasının koruduğu politik eylemlere dahil olmuş insanları he-

---

20. Bkz. Sheldon Rampton ve John Stauber, "Trading on fear", *Guardian Weekend*, 12 Temmuz 2003.

defleyen yeni çıkmış "ABD Vatanseverlik Yasası" gibi) olan bir pratiğin üzerine serilmiş, böylece daha önce yasaklanmış gizli gözetim pratiklerini, izinsiz aramaları ve mahremiyeti ihlal eden diğer uygulamaları, resmî suçlama olmaksızın verilen hapis cezalarını ve sivillerin askerî mahkemelerde yargılanmalarını meşrulaştırmış ideolojik bir kılıf olarak anlaşılabilir.

Güvenlik hizmetleri yanı diğer bürokratik yapılar gibi, Parkinson Kanunu'nun aman vermez mantığına veya kendi kendini gerçek kılan kehanetine tabidirler. Bir kez hayata geçirildiklerinde kendi ivmelerini kazanırlar. Yapmakta ustalaştıkları zanaatlara hep yeni hedefler koyarlarken, eylem sahalarının geri kalanını gelecekte takip edecekleri hedeflerden oluşan engin bir matrise dönüştürürler. "Batı'nın" yani Avrupa'yla yer küreye saçılmış çocuklarının gittikçe içedönük bir hâle gelmesinde şaşılacak yan yoktur. Dünya gittikçe daha az davetkâr bir yer görünümü ve hissiyatı vermektedir. Düşman bir dünya görünümündedir. Hain, kinle dolu, artık turistlere ve tüccarlara dönmüş Batılılar için hâlâ güvenli hâle getirilmesi gereken bir dünyadır. Esrarengiz ve ürpertici bir biçimde eli kulağına varmış "medeniyetler çatışmasının" savaş alanını andırmaktadır. Her adımı tehlikelerle dolu, bu sebeple yürüme riskini alacak kadar cesur olan insanların dikkatli olması, sürekli tetikte hareket etmesi, en önemlisi de yalnız başlarına ve güvenle kullanmaları için ayrılmış alanlarla bu alanları birbirine bağlayan korunaklı ve işaretli yollara sıkı sıkıya yapışması gereken bir dünyadır. Bunlar tedbirsiz insanların her an yakalanabilecekleri pusularla dolu vahşi topraklardan dikenli tellerle ayrılmış yollardır. Bu kuralları göz etmeyenler aldıkları riskten kendileri mesuldürler ve sonuçlarına da katlanmaya hazır olmalıdırlar.

Güvensiz bir dünyada, oyunun ismi, esas amacı ve en büyük ödülü güvenliktir.

Güvenlik teoride olmasa bile pratikte, diğer bütün değerleri solda sıfır bırakan veya önemsizleştiren bir değerdir. Bunların içinde "bize en yakın" oldukları söylenen bu yüzden "onların"

nefretlerinin temel hedefi hâline gelen veya "onların" dileklerinin temel amacı olan, "dışarıdaki insanların" bizi incitmek için kullanmak istedikleri değerler de dahildir. Tüm dünyanın yanı sıra evimiz olarak gördüğümüz ve "burası" dediğimiz yerleri güvensiz hâle getiren dürtülerdir. Bizimki gibi güvensiz bir dünyada, demokrasiyle ilişkilendirdiğimiz, şahsi düşünce ve eylem özgürlüğü, mahremiyet hakkı, gerçeğe erişme özgürlüğü gibi şeyler en üstün ihtiyaçla yani güvenlikle çatışabilmektedir. Bu sebeple budanmaları veya askıya alınmaları zorunludur. En azından güvenlik için verilen mücadelenin resmî anlatısında ısrarla vurgulanan, resmî makamlara ait pratiklerin ima ettiği şey budur.

Güvenlik kaygılarının 11 Eylül sonrasında aldığı biçimin ilk zayiatı olarak önümüze düşen hakikat, dünyanın geri kalanıyla aramıza çitler çekerken ve sadece kendi işlerimize odaklanırken ülkemizde sahip olduğumuz özgürlükleri etkin bir şekilde koruyamayacağımızdı.

Nerde yaşarsa yaşasınlar insanların çektiği acılara başka insanların çektiği acıların yol açtığı, özgürlükle demokrasiye bir veya seçili birkaç ülkede sahip olmanın artık imkânsız olduğu küreselleşmiş bir dünyada yaşadığımızı varsaymak için sağlam sebepler vardır. Her yerde özgürlüğün ve demokrasinin kaderi küresel sahnede yaşanan olaylar tarafından çizilmekte ve belirlenmektedir. Nitekim gerçekçi bir başarı şansıyla bunları savunmak ancak bu sahnede mümkündür. Ne kadar ağır silahlarla donatılmış olsa da, kararlı ve taviz vermez bir tavır gösterseler de, sınırların dışında kalanların düşleri ve arzularına sırtlarını dönerlerken kendi ülkelerinde seçtikleri değerleri korumak artık hiçbir devletin yapabileceği bir şey değildir.

Fakat biz Avrupalıların ve Avrupa'nın vaktiyle denizaşırı kolonilerine yerleşmiş kişilerin soyundan gelenlerin yaptığı şey sırtlarını dönmektir. Bir veya birden fazla ulus-devletin sınırları içine hapsedilmiş (riske atar tarzla) demokratik yönetime alışmış bizler zenginliklerimizi, dışarıda kalan yoksulların pahasına koruyup arttırmaktayız. Joseph Stiglitz'in geçenler-

de, Cancun'da yapacakları toplantı için hazırlanan ticaret bakanlarına hatırlattığı gibi, Avrupalıların ortalama inek başına verdiği sübvansiyon "bugün milyonlarca insanın güçbela geçimini sağladığı günlük 2 dolarlık yoksulluk seviyesine tekabül ederken" Amerika'nın 25.000 zengin çiftçiye ödediği 4 milyar dolarlık pamuk sübvansiyonu "10 milyon Afrikalı çiftçiyi sefil duruma düşürmekte ve ABD'nin etkilenen ülkelerden bazılarına verdiği ufak destekleri misliyle telafi etmektedir".[21] Sık sık Avrupa ve Amerika'nın birbirini açık bir şekilde "adaletsiz zirai uygulamalar" yapmakla suçladığını duyarsınız. Ancak Stiglitz'in gözlemlediği üzere, "görünüşte iki taraf da büyük ödünler vermek konusunda isteksiz" olsa da büyük ve radikal tavizler dışında hiçbir şey, onları "ABD ve Avrupa'nın kaba ekonomik gücünün" sırf ayrıcalıklı kesimin ayrıcalıklarını savunmak, zenginlerin zenginliklerini korumak ve hep daha fazla zenginlik yaratacak şekilde kendi çıkarlarına hizmet etmek amacıyla pişkince gösterilmesine bakmaktan vazgeçiremez. Yoksul ve zenginlerin karşılıklı faydalanacak şekilde yan yana gelip ürünlerini değiş tokuş edebilecekleri ortak bir platform yaratma amacıyla toplanmış Cancun konferansında, Senegalli ticaret bakanı Alchaton Agne Poyue uzun fakat kısır tartışmalardan sonra, pazarlık masasının diğer tarafında oturan müreffeh tarafın "bırakın 'kalkınmamızı' sağ kalmaya dönük çıkarlarımızla" bile ilgilenmediklerini, ilgilenmek de istemediklerini söylemişti. Diğer tarafta Sahraaltı Afrika'nın yani Amerikan pamuk üretimine harcanan devasa sübvansiyonlardan en çok etkilenen bölgenin temsilcileri, bir yanda yoksul ülkelere "ekonomilerini çeşitlendirme" konusunda (yani pamuk üretiminden uzak durma) tavsiyeler verirken çetrefilli sübvansiyon meselesiyle ilgili istişarelere devam etme vaadinde bulunan nihai deklarasyonu tek bir kelimeyle özetliyorlardı: Hakaret.[22]

21. Joseph Stiglitz, "Trade imbalances", *Guardian*, 15 Ağustos 2003.
22. Bkz. "L'ampleur des desaccords Nord-Sud met l'OMC en echec", *Le Monde*, 16 Eylül 2003, s. 2.

Dolayısıyla üçüncü kez aynı soruyu sormama izin verin: Avrupa macerası için tarihsel dönemi sona mı erdi? Macera *olarak* Avrupa'nın sonu mu?

Etkili ve ikna edici bir tonla, daha önce Avrupa'nın hiç bu kadar maceraperest bir yapıya bürünmek zorunda kalmadığını iddia etmek mümkündür. Nitekim milyonlarca ayrıcalıklı ve müreffeh Avrupalının yoksul ve dezavantajlı milyarlarla paylaştığı bu gezegen, hiç şu anda olduğu kadar maceraperest bir Avrupa'ya ihtiyaç duymamıştır. Sınırlarının ötesine bakan, kendi dar kafalılığını ve hep kendine yontan yapısını eleştiren, bölgesel sınırlarını aşmaya çabalayan, kendini ve dünyanın geri kalanındaki koşulları aynı coşkuyla aşmaya uğraşan, *gerçekleştireceği küresel bir misyonu* olan bir Avrupa'ya ihtiyaç vardır. Ve belki Avrupa'nın sınırları ihlal etmeye olan düşkünlüğünün, Avrupa'nın yakın ve uzak komşuları için tamamen katıksız bir lütuf olduğu, Avrupa'nın sınırları ihlal etme dürtüsünün yarattığı dolaysız ve ikincil kayıpların gezegenin üzerinde kalın bir tortu bıraktığı geçmişten farklı olarak, Avrupa'nın ve sınırları dışında yaşayan insanların çıkarları bugün *sadece çakışmakla kalmamakta, aynı zamanda örtüşmektedir.* Tüm pratik niyetleri ve amaçlarıyla bu çıkarların özdeş olmasa bile birbiriyle iç içe geçtiğini görmek için gözleri, anlık ilgi odaklarıyla kriz yönetimini göreve çağıran acil durumlardan birkaç santim yukarıya kaydırmak yeterlidir.

8 Mart 1994 tarihinde Avrupa Parlamentosu'na yapılan bir konuşmada, dönemin Çek Cumhuriyeti Başkanı Vaclav Havel, Avrupa'nın Avrupa'dan ve Avrupalı olmaktan neyin kastedildiğini açıklayacak bir Sözleşmeye ihtiyacı olduğunu belirtmişti: Gezegenin yaklaşmakta olan ve kaçınılmaz birleşme sürecini yönetme mücadelesi vereceği dönem için bir "Avrupa Kimliği Sözleşmesine" ihtiyaç vardı. Küreselleşme çağında bunun Avrupa'nın var olma nedenini açıklayan bir manifesto olduğunu söylememiz de mümkündür.

Havel'in çağrısını takip eden gruplardan biri Europa-Union Deutschland'tı ve sonuç Birliğin Lübeck'te yapılan 41.

Kongresinde 28 Ekim 1995 günü onaylanmış "Avrupa Kimliği Sözleşmesi" oldu.[23] "Kader birliği yapmış bir topluluk olarak Avrupa'ya" adanmış öngörülebilir bir girizgâhı, özel ilgimizi hak eden iki bölüm takip etmektedir. Bölümlerden biri "bir değerler topluluğu olarak Avrupa'dan" bahsetmekte ve Avrupa'nın "dünyaya yaydığı" böylece "modern dünyada devrimlerin anası" olmuş en büyük değerleri hoşgörü, insaniyet ve beraberlik/kardeşlik şeklinde adlandırmaktadır. Sözleşmenin yazarları, uzun tarihi içinde Avrupa'nın "birçok defa bu değerleri sorguladığını ve onları ihlal ettiğini" itiraf etmektedirler fakat nihayet, "dizginlerinden boşanmış bir milliyetçilik, emperyalizm ve totaliterlik" çağından sonra, kökleri klasik döneme ve Hıristiyanlığa kadar uzanan bu değerlerin Avrupa'ya, "uluslararası ilişkilerin temel ilkeleri olarak özgürlük, adalet ve demokrasiyi" tesis etmede yardımcı olduğuna inanmaktadırlar.

"Hepimizin birbirimize bağımlı olduğu günümüz dünyasında, Avrupa Birliği'nin" dünyanın geri kalanı karşısında "özel bir sorumluluk taşıdığını" ve "ancak işbirliği, dayanışma ve birlik duygusu içinde Avrupa'nın dünyadaki sorunların çözümüne etkin bir şekilde yardımcı olabileceğini" belirtmektedir. Avrupa Birliği "özellikle insan haklarının savunulması ve azınlıkların korunmasıyla ilgili olarak herkese örnek olmalıdır" (Ancak insan şunu da eklemeden duramamaktadır: Gezegende yaşayanlar arasında Avrupa da dahil olmak üzere küçük bir azınlığın elindeki ayrıcalıklardan doğan sonuçlar karşısında, insanlığın çoğunluğunu koruma konusunda da örnek olmalıdır...).

Sözleşmeyi okuyanların zihninde beliren şey şudur: Söylemesi yapmaktan daha kolay. "Avrupa Kimliği Sözleşmesi" net şekilde ütopyacı bir plandır!

Böyle bir hüküm pekâlâ doğru sayılabilir ancak "Avrupa kimliği" tarihin her döneminde bir ütopya olmuştur. Belki Avrupa tarihini tutarlı kılan ve neticede bütüncül bir öyküye dö-

---

23. www.europa-web.de/europa/02wwswww/203chart/char_gb.htm (erişim tarihi Nisan 2004).

nüştüren tek sabit unsur, sonsuza dek erişilemeyecek, can sıkıcı derecede kaypak, günün gerçeklikleriyle her zaman uyumsuz kimliğini baştan aşağı kuşatmış ütopyacı ruhtur. Avrupa'nın konumu her zaman "olması gerekenle" "olan" şey arasında bir yerde olmuştur. Ve tam da bu sebepten ötürü bitmek bilmez deneylerle maceraların sahası olmak zorunda kalmış, böyle de olmuştur. Şu anki konumu da bundan farksızdır: Tüm sakinleri için sürdürülebilir bir yaşam kurup bunu güvence altına almaya kararlı, misafirperver, insan dostu bir gezegenin "gerekliliği" ile eşitsizliklerin derinleştiği, aşiret kavgalarının yaşandığı, halklar arasına çitler çekildiği, insanların yaşayacağı bir yer olmaktan her gün biraz daha çıkan bir gezegen arasında sallanıp durmaktadır.

Avrupa'nın süregelen kurumsal birleşme süreci, gezegene yükümlü oldukları zorlu, rahatsız edici ama kaçınılmaz sorumlulukların "gerekliliğine" karşı Avrupa'nın "mevcut durumunu" (gezegenin içine düştüğü derin kargaşa içinde görece huzurlu köşesi, dünya geneli yoksullaşırken ayrıcalıklı yaşam standartlarına sahip olması) koruma dürtüsünün getirdiği savunmacı bir hamle olarak görmek mümkündür (nitekim öyledir de). Ancak aynı zamanda bu sorumlulukları yerine getirmenin ön adımlarından biri de olması mümkündür. Kıtaları aşan, gezegeni kuşatan boyutlarda görevleri yerine getirmek için zorunlu kaynakları, gücü ve iradeyi toplamaya dönük makul bir girişimdir.

Jürgen Habermas'ın son tahlillerinden birinde yaptığı gözlemdeki gibi,

> Bir ulus-devlet kendi kabuğuna çekilerek eski gücünü geri kazanamaz... Kendi kendini tasfiyeye dönük politikalar da (yani devletin basitçe post-ulusal şebekelere dahil olmasına izin vermek) ikna edici olmaktan eşit derecede uzaktır. Ve postmodern neoliberalizm ulusal düzeyde açığa çıkan, meşruiyet ve kapasitenin yönlendirilmesinde yaşanan eksikliklerin yeni politik düzenlemeler olmadan ulus-üstü düzeyde nasıl telafi edileceğini açıklayamamaktadır... Ulusal bilinci açığa çıkaran yapay koşullar, yabancılar arasında medeni bir dayanışma formunun ancak ulusal sınırlar içinde oluşabileceğini söyle-

yen bozguncu varsayıma şiddetle karşı çıkmaktadır. Eğer kolektif kimliğin bu formu, yerel ve hanedanlara dayalı olandan ulusal ve demokratik bilince yönelik son derece soyut bir sıçramaysa, bu öğrenme süreci neden devam edemesin?[24]

Avrupa'nın modern çağın eşiğinde attığına benzer bir tarzla, yeni bir çalkantılı zamanda yeni bir sıçrama yapmak, mevcut kuşakların önünde büyük bir mecburiyettir. Bu sefer, sağ kalmak için gerekli olan mücadelelerin verildiği, yerkürenin tamamının kaderini belirleyen alana işaret etmektedir: "Kapasiteleri yönlendirmede", meşru hukuki ve politik otoriteler oluşturmada eksikleri olan, korkunç bir "demokratik açıktan" mustarip, siyasal açıdan boş, ahlaki açıdan kafası karışık bir gezegen.

Geçmişte yani iki üç yüzyıl önce, (Reinhard Kosseleck'in yerinde terimiyle) başka bir "dağ geçidinden" geçerken Avrupa *ulusları* icat etmişti. Şimdi mesele *insanlığı* icat etmek. Görünürde, insanlığın kendine yöneltti̇ği bu uzun, ıstıraplı yolculuk içinde son ve nihai aşkıncı edimi, yani iki yüz yıl önce Kant'ın *allgemeine Vereinigung der Menschheit*'ında sadece tercih olmasından öte "Doğa'nın verdiği hüküm ve plan" doğrultusunda varılacak nihai durak şeklinde tanımladığı eylemi yapmaya yetkin ve istekli başka hiçbir aktör yoktur.

Paradoksal olarak Avrupa macerasını daha önce ziyaret edilmemiş alanlara, hatta belki geçmişte kral/canavarlık aşamasında Avrupa'nın erişimine kapalı kalmış yerlere genişletme fırsatı, Avrupa'nın dünya meselelerinde taşıdığı özgün ağırlığın hafiflediği ve görünüşe göre hafiflemeye devam ettiği bir dönemde çıkmasıdır.

Bu bir paradoks mu? Belki de hiçbir şekilde paradoks değildir. Karl Deutsch bilindiği gibi iktidarı "bir şey öğrenmemeyi göze alma yetisi" olarak tanımlamıştı. Bu tanıma göre Avrupa iktidarından çok şey kaybetmiştir çünkü bir şey öğrenmeme

24. Bkz. Jürgen Habermas, *The Liberating Power of Symbols* (Polity, Cambridge, 2001).

lüksü artık ona tanınmaz olmuştur. Bugünlerde Avrupa öğrenmek zorundadır ve öğrenmektedir de. Öğrenirken yaşam kurtarıcı bilginin sürekli büyüyen sermayesini biriktirmektedir. Nitekim bu, hâlâ Avrupa'nın sağlayabileceği türde bilgilere ihtiyaç duyan ve belki daha da önemlisi Avrupa'nın artık güç yetiremediği şeylere güç yetirebilen kişilerle paylaşabileceği bir bilgi sermayesidir.

Dolambaçlı tarihi Avrupa'yı, öğrenmeyi ve derslerini ezberlemeyi bırakmanın çok güç olduğu bir noktaya taşımıştır. Neticede bugün geldiği nokta, belleğinin yaşamı değilse hiçbir şeydir. Avrupa'nın tarihini maceracı karakteri belirlemişken, Avrupa macerasının geçmişte yeni ve belirgin seçenekler açarak yapmasa bile belli seçenekleri kapatarak aldığı biçimler onun gelecekte bürüneceği avatarlar için program teşkil etmektedir.

İki önde gelen Rus siyaset bilimci Vladislav Inozemtsev ve Ekaterina Kuznetsova'nın işaret ettikleri gibi Avrupa "savaş sonrasında elde ettiği kazanımlara ihanet etmeden Amerikan hâkimiyetine uyum sağlayamaz".[25] Avrupa'nın (ve sadece Avrupa'nın) sunabileceği sağlıklı alternatif Avrupa'nın (ve sadece Avrupa'nın) geleneklerine dayanmaktadır. Avrupa'ya iktidar oyunlarının ikinci bloğu kılmış Amerika'nın (Will Hutton'ın sözleriyle) "kendisini güvenlik, refah ve adalet için verilen mücadeleden diskalifiye ettiği"[26] bir dönemde, Avrupa Inozemtsev ve Kuznetsova'nın belirttikleri gibi hakikati zor yolla öğrendiklerinden cesurca "gücü adaletin kaynağı olarak görmeyi" ve bu ikisini birbirine karıştırmayı reddetmektedirler. Nitekim "Birleşik Devletler'e *güce karşı zayıflık* olarak değil *güce karşı adalet* diyerek karşı çıkmak" sağlam bir konumlanmadır.

Avrupa'nın her şeyi ateşe vermekten hoşlandığı geçmiş bir dolu vicdan muhasebesi yapmanın ve suçluluk duygusu çekme-

25. V. Inozemtsev ve E. Kuznetsova, "European values and American interests", *International Affairs* 3 (2003), s. 59-69.
26. Will Hutton, *The World We Are In* (Little, Brown, Londra, 2002), s. 370.

nin sağlam bir gerekçesi olabilir fakat yanan parmaklar pekâlâ değerli bir varlık sayılabilir. Ateşle oynamaktan çekinecekler ve barut fıçılarını üst üste dizmekten kaçınacaklardır. "Artık bilgeleşmiş 'yaşlı' Avrupa bu bakış açısını Amerikalı dostlarına göstermekten asla usanmamalıdır" diye tembihliyordu Ulrick K. Preuss. Bu ifadesiyle, Avrupa'nın yaptığı "kanunların güven, öngörülebilirlik, güvenlik sağladığını, kanunların hayatı kolaylaştırdığını" söyleyen keşfine ve "hâkimiyetini son noktaya vardırmanın" yani "sadece şiddete dayanmak amacıyla kanunları meşruiyet kaynağı olarak görmemenin ve sadece "iletişime kapalı bir askerî şiddetin" rehber alınması sonucunda "etraflarındaki dünyayı" anlamaktan aciz olmalarının "dünya tarihinde hemen hemen tüm imparatorlukları" gerileten temel sebep olduğunu hatırlatan acı derse gönderme yapıyordu.[27]

Dolayısıyla Robert Kagan'ın keskin ifadelerinden alıntı yaparsak, "Avrupalılarla Amerikalıların dünyaya dair ortak bir görüşleri varmış, hatta aynı dünyaya sahiplermiş gibi davranmayı kesmenin tam zamanıdır."[28] Kagan'ın sözleriyle Birleşik Devletler, "hâlâ tarihe gömülmüş bir hâlde, anarşik Hobbesçu bir dünyada güç kullanırken" Avrupa Kant'ın öngördüğü, şiddet ve kaba gücün yerine hukukun, müzakerelerin ve işbirliğinin üstün hâle geldiği ve barışın kalıcı olduğu bir dünyaya doğru ilerlemektedir (ancak bu yürüyüşün isteksizce, bir dolu kesintiyle, tereddütler ve geri adımlarla sürdüğünü de görmek gerekir).

Avrupa Hobbesçu bir gezegenden Kant'ın tarif ettiği şekliyle "insan ırkının evrensel birliğine" giden yolun *başını çekmeye* olmasa bile yolu *göstermeye* tamamen hazırdır. Bu yolu, en azından başlangıç kısmını katetmiş ve "barışçıl dost canlısı bir ortak yaşama" ulaşmış olup, sapmalarla gecikmelerin nasıl insani maliyetlerle sonuçlanacağını çok iyi bilmektedir. Nitekim

27. Ulrich K. Preuss, "The Iraq war: critical reflections from 'Old Europe'", *Constellations* 3 (2003), s. 339-51.
28. Robert Kagan, "Power and weakness", *Policy Review* (Haziran-Temmuz 2002).

son elli yılda, bu yolda atılacak adımların başarıyla sonuçlanması için gereken önlemleri, her zaman başarıyla sonuçlanmasa da hayata geçirmiştir.

Etienne Balibar, Avrupa'nın nihayet "trajedinin dersini" kavradığından bahseder.[29] Doğrusu ister dinî, etnik temellerle, isterse aşiretler, ırklar veya sınıflar arası çatışmalarla ilişkilendirilsin yüzlerce yıl sürmüş büyük katliamların ardından (geriye dönüp bakıldığında her zerresiyle, zalim ve gaddar olduğu kadar insafsız, alçak ve bayağı bir kardeş katlini andıran, geride bıraktığı yıkım bu kadar büyük olmasa, yarattığı insanlık dışı durum bu denli korkunç olmasa daha olgunlaşmamış, gelişmemiş ve mantıktan uzak bir insanlığın diş çıkarma sancıları olarak görülüp kenara atılabilecek kutsal ve lanetli haçlı seferlerinden sonra) bir uyanma ve ayılma ânı gelmiş, Avrupa'yı henüz bitmemiş bir deney çağına sokmuştur. Balibar bunu (Monique Chemillier-Gendrau'yu takiben) "ulus-ötesi kamusal düzen" şeklinde adlandırmaktadır: Clausewitz'in söylediklerinin artık geçerli olmadığı, savaşların ne doğal sayıldığı ne de politik eylemlerin makul uzantıları olarak görüldüğü bir düzendir bu.

Avrupa'nın görünürde içsel kaygılarına ve *kendi sınırları içindeki* çabalara yeni oluşan *küresel* düzen açısından büyük bir önem bahşeden şey, insanların karşılıklı bağımlılığına işaret eden çok daha belirgin bir küreselliğin adreslerine getirdiği şu gerçeğin tanınır hâle gelmesidir: "Metropolitan" bir çerçeveyle sınırlı kaldığı müddetçe şiddete gösterdikleri direnç etkisiz kalmayı sürdürecek ve hiçbir işe yaramayacaktır. Balibar'ın bahsettiği iki öğrenme süreci bu gerçek üzerinde birleşmektedir.

İlki "sömürgeci geçmişin gerçeklikleriyle ilgili bilincin artmasıdır." Avrupa eskiden dünyayı "medeniyete" ve "barbarlığa" ait topraklar şeklinde ikiye ayırıyordu. O gün çok farkında olmadığı veya itiraf etmekten çekindiği bir şeyi bugün kabul

29. Etienne Balibar, "Europe: vanishing mediator", *Constellations* 3 (2003), s. 312-38.

etmeye başlamaktadır: Şiddete ve insanlık dışı pratiklere başvurmak sadece fatihlerin kendilerine özgü tercihleri olmasa bile "en büyük barbarlık kesinlikle tahayyül ettiğimiz tarafa ait değildi".

İkincisi Avrupa'nın beşeri gezegenin geri kalanıyla uzun süredir içlidışlı oluşu, Avrupa'nın ne kadar uzak olursa olsun gezegenin nerdeyse her köşesine yayılmış rahatsız edici varlığı, "bugün Avrupa'yı dönüşüme uğratan güçlü ve geriye alınması imkânsız bir melezleşme ve çokkültürlülük sürecinde" yankısını bulmuş ve "Avrupa'nın önemli tereddütlere ve geri çekilmelere rağmen ötekini kendi 'kimliğinin' zorunlu bileşeni olduğunu fark etmeye itmektedir"

Bu iki öğrenme süreci Avrupa'yı, "çatışmaların kurumsallaştırılması amacıyla farklı kaynakların bir araya getirilmesi" ile "tedrici olarak yeni temel hakların tanımlanmasının" (veya Amartya Sen'in terminolojisiyle yeni "kapasiteler") herkesçe kabul edilen bir zorunluluğa, şiddetli güç gösterilerini ve savaş seçeneğini ortadan kaldırmak adına farklılıklarımızla beraberce yaşamanın yeni bir yoluna dönüşme ihtimalinin yüksek olduğu bir noktaya getirmiştir (veya en azından getirmektedir). Eugen Weber bu olasılığı, "onlarca yerel memleketi ve kültürü tek, büyük, soyut bir varlık içinde kaynaştırma"[30] görevi olarak resmetmişti. Bu ulus-devletlerin inşa edildiği çağda Avrupa içinde/tarafından hâlihazırda gerçekleştirilmiş bir işti fakat şimdi yine acil gündemimizin büyük bir parçası hâline gelmektedir. Bu sefer bu görevi çok daha zorlu, gezegenin tamamını kapsayacak bir ölçekte yapmanın güçlüğü eklenmektedir. Muhtemel sonuç önceden belirlenmiş bir şey olmaktan tamamen uzaktır. Meselenin aslına bakıldığında, "evrensel boyutlara çıkarıldığında şefkat zayıflamaktadır. Ulusal ölçekte dayanışmanın düğümünü atmak çok çetin bir iştir ve öğrenmesi zaman alır. Dünya genelinde dayanışmaysa çok daha gevşek bir düğümdür."

---

30. Eugen Weber, "The myth of the nation-state and the creation of the 'other'", *Critical Review* 3-4 (2003), s. 387-402.

İnsanın gözünü korkutan karşı ihtimallere rağmen, bu ihtimali gerçek kılmak için sıkı sıkıya mücadele etmek hâlâ bir zorunluluktur. İnsanların çeşitli yaşama biçimlerini bir arada toplayabilecek ve bu formları barışçıl bir etkileşim yaratacak şekilde kaynaştırabilecek, özü bakımından işbirliğine dayalı ve herkesin yararına olan bir çerçeve yaratmak, ilgili herkes için yani bugün hem yoksullar hem de ayrıcalıklı kesimler için bir ölüm kalım meselesidir. Ve tesadüfe bakın ki, eşsiz tarihi sayesinde Avrupa bu zorluğu göğüslemede ve şu gerçeği etkin ve ikna edici bir şekilde aktarmada insanlığın diğer kesimlerinden daha iyi bir konumdadır: Mesele karşılıklı bağımlılık ilişkilerinden kurulu yoğun bir ağa dönüşmüş gezegenimizde beraber yaşama tarzına geldiğinde, *geçerli ve makul hiçbir alternatif* yoktur çünkü güvenli ve onurlu bir yaşam hakkı gerek sözde gerek icraatta herkese tanınmadığı müddetçe, gezegenin herhangi bir noktasının güvenliği ve refahını garantilemek şöyle dursun, tesis etmek bile imkânsızdır.

Robert Fine yakın zamanda bu ihtimali, "yeni veya gerçekten mevcut kozmopolitanizm" şeklinde adlandırmayı seçtiği, yeni açığa çıkan (beklendik bir biçimde en canlı Avrupa'da yayılan) bir zihniyetle birlikte değerlendirmiştir.

> Bu etnik milliyetçilik ve dinî köktenciliğin yanı sıra küresel kapitalizmin ekonomik dayatmalarının tümüne muhalif olduğunu ilan eden bir düşünme tarzıdır. Çağdaş politik yaşamın bütünlüğünü, hem piyasaların küreselleşmesi hem de küreselleşmeye yöneltilen isyanların gerileyen biçimleri karşısında tehdit altında görmekte ve politik yaşamı ulus-devletler arasındaki barışçıl ilişkilerin, tüm dünya yurttaşlarına tanınan insan haklarının ve arkasında küresel bir sivil toplumun olduğu küresel bir hukuki düzenin meydana getirdiği aydınlanmış bir tahayyül üzerine yeniden inşa etmeyi hedeflemektedir.[31]

Fine'ın hemen ilave ettiği üzere, yukarıdaki tanım eşit ölçüde "dünyayı anlamaya dönük teorik bir yaklaşıma", "içinde

31. Robert Fine, "Taking the 'ism' out of cosmopolitanism", *European Journal of Social Theory* 6 (2003), s. 451-70.

yaşadığımız çağın teşhisine" ve "ahlaki yargılar, uluslararası hukuk ve politik eyleme dair evrenselci standartların lehine normatif bir tutuma" da işaret etmektedir. Bu üçünün köklerini tamamen Avrupa'nın deneyimlerinden aldığını, Avrupa'nın verdiği anlamlar ve yorumlamalara dayandığını gözden kaçırmayalım.

Büyük liberal düşünür Richard Rorty'nin söylediği üzere, "Marksistler en azından bir konuda haklıydılar: Temel politik meseleler zenginlerle yoksulların arasındaki ilişkilerle bağlantılı meselelerdir."[32] Yine de "bugün önemli ekonomik kararların tümünü alan ve bu kararları hangi ülkeden olursa olsun *a fortiori* seçmenlerin iradesinden, yasalarından bütünüyle bağımsız kılan küresel bir üstsınıfımız var". "Küresel bir yönetimin yokluğu, süper zenginlerin kendininkileri dışında başka hiçbir çıkar gözetmeden hareket edebileceklerini göstermektedir." Ancak şunu da eklemem gerek: Aynı yokluk, "süper zenginlerin" "kendi çıkarlarını" dar bir şekilde tanımlayıp, yaptıkları eylemlerin felaketle sonuçlanmasından, ayrıca duyarsız, zalim ve yer yer canice hâle gelmesinden kaçınmalarını sağlayacak etkili bir muhalefetin yokluğunda veya cılız bir muhalefet karşısında hareket edecekleri anlamına gelmektedir.

Bu sadece, insanların güvenliği ve haysiyeti üzerinde bırakacağı hesaplanması imkânsız ama felaketle sonuçlanması kesin etkileriyle günümüzde ve gelecekte yaşam koşullarımızın sürdürülemez bir biçimde kutuplaşmasından ibaret değildir. İnsanlığın ayrıcalıklı kesiminin gezegenin enerji kaynaklarını vicdansızca yağmalamak ve tüketmek konusunda geri adım atmaktan kesin bir şekilde imtina ettiği dikkate alındığında, bugün tehlikede olan şey *insan türünün devamlılığıdır*. Uzman iklimbilimcilerin ortak fikriyatını özetleyen George Monbiot'un sözleriyle,

32. Bkz. Richard Rorty, "Globalization, the politics of identity and social hope", Rorty, *Philosophy and Social Hıpe* (Penguin, Harmondsworth, 1909).

Seville'de yapılacak tatillerin sona ermesi üzerine düşünmüyoruz. Düşündüğümüz şey çoğu insanın Yeryüzünde hayatını sürdürmesine izin veren koşulların sona ermesi... Bir başka deyişle eğer politikalarımıza yön verme işini piyasalara bırakırsak işimiz biter. Ancak ekonomik yaşamlarımızın denetimini geri aldığımızda, enerji kullanımımızı şu ankine kıyasla %10-20 oranında azaltabileceğimiz araçları talep edip yarattığımızda, rasyonel benliklerimizin idrak edebileceği felaketi önleyebiliriz.[33]

Wolf Lepenies, Poznan'da verdiği semineri *Kapital: Siyasal İktisadın Eleştirisi* yerine *Finansal Piyasalar: Politikadan Arındırılmış Ekonominin Eleştirisi* adlı bir kitap yazacak "başka bir Marx"a çağrı yaparak özetlemişti. Lepenies'in ısrarla belirttiği gibi, demokrasinin hayatta kalıp kalmayacağı ekonominin yeniden politikleşmesine bağlıdır. Ne olursa olsun sadece demokrasinin bekası değil, onu yaratmış ve sağlamlaştırmış türlerin süregelen varlığı için de bu sıçrayış olmazsa olmaz bir şeydir. Avrupa'nın birkaç yüzyıl önce başlattığı özgün Büyük Dönüşümü takip edecek "İkinci bir Büyük Dönüşüme" bağlıdır.[34]

Tarihin sonu bir söylence veya kaçınılması mümkün bir felakettir. Ayrıca Avrupa macerasının, bir macera olarak Avrupa'nın da sonudur.

33. George Monbiot, "With eyes wide shut", *Guardian,* 12 Ağustos 2003.
34. Bkz. Zygmunt Bauman, *In Search of Politics* (Polity, Cambridge, 1999)[*Siyaset Arayışı,* Çev. Tuncay Birkan, Metis Yay., 2000] ve *Society under Siege* (Polity, Cambridge, 2002)[*Kuşatılmış Toplum,* Çev. Akın Emre Pilgir, Ayrıntı Yay., 2018].

2
İmparatorluğun Gölgesinde

Avrupa olduğunun bilincine vardığından bu yana (yani kendi hırslarını, kendisine ait pratiklerle itaat edilecek ve diğer herkesin benimsemeye ikna edileceği standartlara dönüştürmesinden beri) Avrupa'nın hiç öğrenme fırsatı bulamadığı tek zanaat, kendi hırslarını başkaları için standart hâline getirmede, ayrıca ithal edilmiş/dayatılmış standartları takip edilecek bir rota olarak belirlemede kendisinden çok daha güçlü, tutkulu ve kaynağı bol bir gücün gölgesinde yaşamaktı.

Avrupa daha önce başka bir kıta tarafından fethedilme tehdidiyle hiç karşılaşmadı. Ayrıca daha önce yabancı bir imparatorluğa bağlılık yemini etmek ve onu kendi iradesine tabi

kılmak şöyle dursun, yumuşatma, etkisiz kılma yahut kendine uydurma umudu zayıf yabancı bir güce yaranmak zorunda hiç bakmamış, hiç tepeden bakılmamış ve ikincil bir güç olarak karalanmamıştı. Daha önce Avrupa hiçbir zaman, kendi aşağı konumunun alçaltıcı farkındalığıyla yaşamamış; başkalarının vaaz edip uyguladığı yaşamsal örüntüleri takip etmek, kendi hareketlerini bu örüntülere uyarlama mücadelesi vermek, yabancı yaşam formlarını taklit etmek ve/veya o yaşam formlarını kendi düzeyine yükseltmek zorunda kalmamıştı. Avrupa'nın edindiği sayısız yetenek arasında, bu beklenmedik durumlara yanıt verecek beceriler bariz bir biçimde eksikti.

Bu tarz becerileri gerektiren bir durum, geçmiş tarihinden ve küresel düzeni *pax europeana*, insanlığı Avrupalı varoluş tarzının tedrici evrenselleşmesi olarak gören geçmiş tahayyülünden ötürü Avrupa'yı hazırlıksız yakaladı. ABD Savunma Bakanı Donald Rumsfeld, hor gören bir edayla "eski Avrupa"dan bahsettiğinde (yani Avrupa'nın ömrünü tamamladığını, Avrupa'nın artık demode olduğunu ve geri kaldığını, geriye eskimiş ve köhne bir Avrupa'nın kaldığını, maziye kalmış zamanların bir kalıntısı olduğunu ima ettiğinde) alaycılığı ve küçümseyici ifadelerinin hedefinde, geçmişin şaşaalı anılarına tutunan, hâlâ ilk kemanı çalmak isteyen ve ikincil rolleri kabul etmeyen, hâlâ üflemeli çalgılara yön verip tonlarını belirleyebileceğini düşünerek kendini kandıran bir Avrupa vardı.

"Avrupai değerler" (yani Avrupa'nın tarihi içinde oluşup kök salmış önceliklerle yargı kriterleri) ve "Amerikan çıkarları" arasındaki çatışmayı ele aldıkları kısa ve keskin tahlillerinde (yukarıda alıntılanmıştı) Vladislav Inozemtsev ve Ekaterina Kuznetsova, Rumsfeld'in hükmünde dile getirilmemiş önermeleri ifade eden birkaç otoriter ve etkin görüşe atıfta bulunmaktadırlar. "Amerika küresel iktidarın dört belirleyici sahasında üstün bir konumdadır: Askerî, ekonomik teknolojik ve kültürel açılardan üstündür. Amerika'yı yerkürenin tek kapsamlı süper gücü kılan şey bu dördünün bir arada toplanmasıdır" diye yazmaktadır Zbigniew Brze-

zinski.[1] Henry Kissinger bir adım daha ileriye gitmektedir: "Yeni milenyumun şafağında, Birleşik Devletler geçmiş çağlardan en büyük imparatorlukların bile rakip olamayacağı bir üstünlüğe sahiptir."[2] Joseph S. Nye Jr. da araya girmektedir: "Roma'dan bu yana hiçbir ulus diğerleri üzerinde bu denli büyük bir üstünlük kurmamıştı."[3] Çok tartışılan çalışmasında, Robert Kagan şu görüşü desteklemektedir: "Tarihsel standartlara göre, Amerika'nın Soğuk Savaş sonrası elde ettiği askerî gücün, özellikle de bu gücü yerkürenin her köşesine aktarabilme kabiliyetinin hâlâ eşi benzeri yoktur."[4]

Nasıl Avrupa hegemonyasının batışı Avrupa'yı şaşırtmışsa, Birleşik Devletler'in birdenbire dünyanın tek süper gücü ve dünyanın rakipsiz (en azından *gerçekçi anlamda* rakibi olmayan) hegemonyası olması da Amerikalı politik liderlerle fikir önderlerini hazırlıksız yakalamıştır. Kimse ani ve beklenmedik bir tesadüfe bir gecede rasyonel, üzerinde düşünülmüş ve dikkatle tartılmış stratejik yanıtlar getirilmesini beklemez. Travmayı, birbirini takip eden kararsız, tutarsız, karmakarışık ve tereddüt içinde atılmış rasgele adımlar, "sezgisel tepkiler", ad hoc [geçici] doğaçlamalar ve tehlikeli kumarların takip etmesi daha muhtemeldir. Bundan dolayı yeni Amerikan imparatorluğunun doğası üzerine bir fikre varmak, stratejisi ve gezegenin durumu üzerinde bıraktığı etki hakkında genel yargılar üretmek için çok erkendir. Dahası gelecekte gireceği dolambaçlı yolları ve o noktaya gelmesi hâlinde alacağı nihai şeklin ne olacağını önceden söylemek için daha çok vakit var-

---

1. Zbigniew Brzezinski, *The Grand Chessboard: American Primacy and its Geostrategic Imperatives* (Basic Books, New York, 1997), s. 24.
2. Henry Kissinger, *Does America Need a Foreign Policy? Toward a Diplomacy fort he Twenty-First Century* (Simon and Schuster, New York, 2001) [*Büyük Satranç Tahtası: Amerika'nın Küresel Üstünlüğü ve Bunun Jeostratejik Gereklilikleri*, Çev. Yelda Türedi, İnkılap Yay., 2005], s. 17.
3. Joseph S. Nye Jr, *The Paradox of American Power* (Oxford University Press, Oxford, 2002), s. 1.
4. Robert Kagan, *Of Paradise and Power: America and Europe in the New World Order* (Knopf, New York, 2003) [*Cennet ve Güç: Yeni Dünya Düzeninde Amerika ve Avrupa*, Çev. Selim Yeniçeri, Koridor Yay., 2005], s. 26.

dır. Şimdilik yeni imparatorluğun davranışları, önce (tam da ABD'nin kendisini rakip süper gücün terk ettiği savaş alanında yalnız başına bulduğu bir dönemde) Kenneth Jowitt'in ve yakın zamanda Tzvetan Todorov'un "Yeni Dünya Karmaşası" şeklinde özetlediği belirsizliğin önemli kaynaklarından biri olup, muhtemelen *en* önemlisidir.

Michael Mann bu davranışın, kendilerini emperyal bir oyun sahası içinde yani allak bullak olmuş bir gezegende yaşarken bulmuş insanlarca algılandığı hâletiruhiyeyi net bir şekilde kavramaktadır. Amerika'nın "dünyanın her yerinde sakarca tökezleyen dengesiz ve biçimsiz bir canavar" gibi göründüğünü söyler. "Canavarın niyeti iyidir. Düzeni ve iyiliği yaymak istemektedir fakat bunun yerine daha fazla düzensizlik ve şiddet yaratır."[5] "Porselen dükkânına konmuş fil" benzetmesine başvurulduğunda, vesvese ve hayretin oluşturduğu mevcut karışımı yakalamak belki çok daha iyi olacaktır: Porselenlerin kaderi açısından filin gücü niyetlerinden, yani özel bir niyeti olup tutarlı bir şekilde onu takip etmesinden daha önemlidir. Buna alternatif olarak, Arnold Toynbee'nin (14 Temmuz 1954'te yaptığı yayında sarf ettiği) şu sözü de tekrarlayabiliriz: "Amerika çok küçük bir odaya konmuş kocaman, dost canlısı bir köpektir. Kuyruğunu her salladığında bir sandalye devirir."

Süper güç Amerika'nın kudreti gerçekten de nefes kesici ve akıllara durgunluk verir niteliktedir: ABD'nin 2003'teki federal bütçesi, askerî harcamalarını dünyada silahlara harcanan toplam paranın %40'ına çıkarmaktadır. "Arkasından gelen 24 ülkenin toplamından daha fazla harcama yapmaktadır ve bu miktar, ABD'nin düşman olarak nitelendirdiği yedi 'haydut devletin' yaptığı toplam harcamaların 25 katıdır."[6] Tam bir sayı vermek şöyle dursun yakın bir tahmin bile yapılamayacak bu olağanüstü silah birikimi, Amerika'yı askerî anlamda yenilmez bir konuma yerleştirmektedir. Sonuç olarak, Michael Ignatieff'in belirttiği gibi Amerika, "beş küresel askerî komu-

5. Michael Mann, *Incoherent Empire* (Verso, Londra, 2003), s. 13.
6. A.g.e., s. 18.

ta merkeziyle dünyanın kolluk kuvveti gibi hareket eden, dört kıtada bir milyonu aşkın silahlı erkek ve kadın istihdam eden, her okyanusa muharebe grupları yerleştiren ve İsrail'den Güney Kore'ye bir dolu ülkenin bekasını garanti eden tek ulustur."[7]

Cebri güç ABD'nin her an gecikmeden başvurabileceği ve yüzde yüz emin olabileceği tek kaynaktır: Emrindeki silahların kesinlikle eşi benzeri yoktur ve gezegende kimse bu silahları taklit edemez. Silahların kapasitesi (ne için kullanılabilecekleri ve iyi oldukları yani sorgulanamayacak ölçüde üstün oldukları işler) olası kullanım alanlarını belirleyen unsurdur. Dolayısıyla (özgün anlamıyla karar almayı ve eyleme geçmeyi gerektiren Hipokratik anlamıyla) krizlere verilen ilk doğal tepki savaştır. Nitekim herkesçe bilindiği gibi Montesquieu'nün Roma İmparatorluğu'nun tarihine ilişkin görüşlerini özetlerken belirttiği üzere, savaşla kurulmuş bir imparatorluk varlığını savaşlarla sürdürmek zorundadır.

Bir imparatorluk girmeye niyetli olduğu savaşları seçebilir (girilecek savaşı tercih etmekten kaçınmayı seçemeyecek olsa da) fakat tercihlerini belirleyen şey genelde elindeki silahlardır. Olaya dahil olan herkes için durumun sabır ve sebat gerektirdiği (Irak'ı bombalayıp işgal edince, bariz bir biçimde ulus-ötesi ve sınırları aşan bir mesele olan terörü yok etme hedefine ulaşmada ilerlenmeyeceği; "teröre açılan savaşın basit bir mesele olmadığı") gayet de ortada olmasına rağmen Amerika'nın yakın zamanda Irak'a savaş açma kararında, Tzvetan Todorov'un keşfettiği şey budur. "Irak'a savaş açmak teröre kıyasla kolaydı. Sınırsız derecede üstün bir gücün baskısına sokmak adına, ülkeyi bombalamak yeterliydi."[8]

Todorov'un sözleriyle, Irak savaşının örtük ama rasyonel olmasını umduğumuz gerekçesini tespit etmek çok güç, hatta belki tamamen imkânsızdır. Acemice muhakemelere, hayal gücünün kıtlığına veya yanlış hesaplamalarla yanlış yargılara

---

7. Michael Ignatieff, "The burden", *New York Times Magazine*, 5 Ocak 2002.
8. Tzvetan Todorov, *Le nouveau desordre mondiale* (Robert Laffont, Paris, 2003) [*Yeni Dünya Düzensizliği*, Çev. Ömer Faruk Turan, Babıali Yay., 2005], s. 18.

işaret etmedikleri durumlarda, kamuoyuna yapılan açıklamalar düpedüz ikiyüzlü metinlerdir ve ağırlıkla halkla ilişkilerin yön verdiği kaygılarla yazılmıştır: Saddam Hüseyin ve Usema Bin Ladin işbirlikçi değil birbirlerinin azılı düşmanlarıydılar, ayrıca Irak'ın elinde kitle imha silahları yoktu. Hatta savaş karşıtı kampanyalar yürüten insanların arasında geçerliliğini sürdüren açıklama bile (Irak'ın hedef olarak seçilmesinin gerçek sebebinin, ham petrolde dünyanın en büyük ikinci kaynağını ele geçirme arzusu olduğu) savaşı planlayanların zihniyetine çok prim vermemektedir: "Savaşın kendisi aşırı maliyetlidir ve savaşın yol açtığı işgal yıkıcı etkiler doğurmuştur. Nitekim petrol fiyatlarından elde edilen gelirin tümü, daha en başında askerî harcamalarda yitip gitmiştir."[9]

Bununla birlikte, Amerikan askerî gücünün yakın zamanda yeniden Ortadoğu'ya odaklanmasının altında (Asya'da eskiden Sovyetler Birliğine bağlı cumhuriyetlerde Amerikan ordusunun, kesintiye uğrasa da enerjik bir şekilde yayılmaya devam eden varlığını bir kenara koyarsak, Afganistan, Irak, muhtemelen İran, Suriye ve Suudi Arabistan) David Harvey'in kısa ve net ifadesiyle "tamamen petrolün"[10] yattığını söyleyen iddia öyle kolay kolay kenara atılamaz. Harvey'in işaret ettiği gibi, "petrol kaynaklarının sömürülme oranı, 1980 civarından bu yana keşif oranlarını geride bırakmaktadır. Petrol kaynakları ağır ağır kıtlaşmaktadır." Mevcut ham petrol kaynaklarının çoğu, muhtemelen önümüzdeki on-yirmi yıl içinde tamamen tükenecektir. Sadece Ortadoğu'daki petrol yatakları yarım yüzyıl daha kaynak vaat etmektedirler. Her geçen gün petrole daha çok susayan ve petrole bağımlı bir gezegende, geriye kalan son petrol kaynaklarını elinde bulunduran kişi, dünya siyasetinin gerçek belirleyicisi ve sermaye yöneticilerinin hayal gücünün yettiği bir gelecek boyunca küresel ekonomi oyununun parçası olmayı umut edebilir. "Birleşik Devletler'in hege-

9. A.g.e., s. 20.

10. David Harvey, *The New Imperialism* (Oxford University Press, Oxford, 2003) [*Yeni Emperyalizm*, Çev. Hür Güldü, Everest Yay., 2004], s. 23-5.

monik konumunu güvence altına almak ve rakiplerini saf dışı bırakmak için, bu rakiplerin bağımlı olduğu temel ekonomik kaynakların fiyatlarını, üretim koşullarını ve dağıtımlarını denetlemekten daha iyi bir yolu var mı?" Doğrusu bu sadece retorik bir sorudur.

Yine de savaşa rasyonel bir açıklama bulup sözcüklere dökme girişiminin, bizi hâlihazırda Montesquieu'nun ifşa ettiği hakikatten uzaklaştırdığını söylememiz mümkündür. Savaşın hiçbir rasyonel sebebi yoktur ve savaş rasyonel sebeplere ihtiyaç duymaz. İstendiği an savaş çıkarabilme yetisi, imparatorluğun bekası için gereken (veya en azından gücünün yeteceği) bütün mantığı özetleyen şeydir. İmparatorluk hegemonyasını, sadece tıpkı Irak'ta olduğu gibi kullanılabilecek sofistike silahlardan oluşmuş üstün, sayısı kabaran ve teknik açıdan mükemmel bir stok üzerine inşa eder. Nitekim Irak'a akıllı füzelerin gönderilmesiyle sonuçlanmış düşünce silsilesi içinde, rasyonel unsurlardan biri muhtemelen şunun farkındalığıdır: Üstünlüğünü koruyabilmek için imparatorluğun herkesçe görülen, olağanüstü ve ikna edici silahlarını sürekli teşhir etmesi zorunludur.

"Gerçekten varolan" imparatorlukların gücü gerçekten de Brzezinski, Kissinger ve ruh ikizlerinin iddia ettiği gibi eşi görülmedik bir büyüklüğe ulaştıysa, bu tür teşhirlerin düzenli surette tekrarlanması muhtemeldir: Geçmiş çağlara ait imparatorlukları sıkıntıya sokmuş ve nihayetinde yok etmiş kısıtlamaları gülünç bırakacak kadar sınırsızca tekrarlanır. Ancak durum pek böyleymiş gibi görünmemektedir. Günümüzün Amerikan tipi imparatorluğu, sömürge çağının emperyal merkezlerinin toplam gücüne güçbela eşit erişebilmektedir. Oysa son tahlilde asıl önemli olan şey emperyal hâkimiyetin ortak gücüdür. Amerikan imparatorluğunun tek olmasa da en büyük zaafı, bu çağın kapandığı dönemde veya belki sona ermesinden sonra kurulmasından ileri gelmektedir.

Avrupa'nın yönettiği imparatorluklar farklılıklar göstermiş olabilir. Üzerinde güneşin hiç batmadığı yıkılmaz devlerden,

denizaşırı topraklardaki küçük, önemsiz yerleşkeler, askerî üsler ve ticaret merkezlerine kadar uzanmaktadır. Gerçekten varolan imparatorluklardan birkaç tane, imparator olmaya aday ülkelerdense sınırsız ve çeşitli sayılarda olduğu için, onlara hâkim olmuş Avrupa devletleri sanki belli bir sömürge imparatorluğunda yaşanacak ilerlemenin kaçınılmaz surette bir başkasının topraklarını kaybetmesiyle veya radikal biçimde zayıflamasıyla sonuçlanacağını düşünerek, sıfır toplamlı bir oyuna katılmış gibi hareket etmişlerdir. Fakat bu uzağı görmeyen ve dar bir bakış açısı olup, Avrupa'nın sömürgeci yayılmacılığına maruz kalmış insanların zihinlerindeki tahayyülden taban tabana farklıdır. Maruz kalanların bakış açısından, herhangi bir Avrupalı ülkenin sömürgelerinden elde ettiği fayda, sömürgeci teşebbüslerin ortak gücüne *ilave yapmıştır*. Nasıl Avrupalıların bakış açısı, Avrupalı olmayan bin bir renkten yaşam tarzını budanmış ve düz bir "Doğu/Şark" imgesi altına soktuysa, farklı farklı sömürge tipi rejimlere ve Avrupalı sömürgecilerin uyguladığı farklı stratejilere maruz kalmış Avrupalı olmayan insanların deneyimleri, adına "Batı" denilen homojen bir kavram içinde toplanma, karışma ve kaynaşma eğilimine girmiştir. Hâlihazırda işgal edilmiş veya yaklaşan işgal tehdidinin korkusuyla yaşayan ülkelerin gözünde, merkezi Avrupa'da olan irili ufaklı imparatorluklardan herhangi birinin bölgesel fetihleri, "Batı'nın" rakipsiz üstünlüğüne ve yenilmezliğine duyulan inancı artırmıştır. Dolaylı olarak yüzleşme çizgisinin diğer tarafında konuşlandırılan birleşik ve koordineli güce duyulan inancın güvenilirliğini pekiştirmiş oldu. Bu birbiriyle tutkulu, zaman zaman kanlı çatışmalara giren ve arka arkaya savaşlara tutuşan, dünya sahnesinde savaşlara girseler bile ölümcül iç savaşlar veren Avrupalıları şaşırtacak ve afallatacak bir inançtı. "Dünyanın geri kalanı" için Avrupa'nın makro ve mini imparatorluklarından oluşmuş küme, adeta "Beyaz Adamın" dünya geneline yayılmış ve her şeye kadir İmparatorluğuydu. Günümüzün süper gücü Amerika'nın kudretini aşmasa bile ondan geri kalır yanı olmayan bir imparatorluktu.

ABD'nin dünya üzerinde kurmuş olduğu hâkimiyetin eşi benzeri görülmemiş bir hacme ve güce eriştiğini söyleyen, Brezinski, Kissinger ve diğerlerinin ağızlarından çıkmış beyanlar mantıklarını, başka imparatorlukların yokluğundan ve imparatorluk kurma çabalarına girebilecek veya böyle özlemler duyan politik/askerî birimlerin olmayışından yani aynı avın peşinden koşan rakip avcıların yokluğundan almaktadır. Doğrusu Amerika sahada yalnızdır ve muhtemelen daha uzun yıllar yalnız kalmayı da sürdürecektir. Yani gezegeni baştan başa kuşatmış porselen dükkânının *tek* filidir. Dünyayı yönetme rolünü üstlenebilecek başka (uygun olmasa bile yetkin ve istekli) hiçbir aday yoktur. Ancak bu, geçmiş döneme ait Batı emperyalizminin ortak güçlerine kıyasla yeni imparatorluğa ait güçlerin illa daha kısıtlı olduğunu söylemek değildir. Emperyalist sömürgeciliğin zirveye çıktığı günlerde inatla Batının elinden kaçmış sınırsız hareket etme özgürlüğünden zevk aldığını söylemekse hiç değildir. "Eski emperyalizmin" altın çağlarından bu yana dünyanın içinde bulunduğu koşullarda ve bu koşullara etkin müdahalelerde bulunma şansında köklü değişiklikler yaşandığı için, aksini söylemek mümkündür veya düpedüz böyle olduğunu söylemek gerekir.

İlk olarak Birleşik Devletler'in gezegenin tamamında hegemonyasını kurma mücadelesi, geçmişte hegemonyasını tesis etmiş imparatorlukların tek tek, başarıyla bertaraf edilmesinden, dağıtılmasından, geri çekilmeye zorlanmasından ve içerde patlamalar yaşayacak baskılara maruz kalmasından sonra yaşanmaktadır. Uzun yıllar devam eden ve neticede etkili olmuş sömürge karşıtı direncin getirdiği deneyimsel birikim, kolektif bir tarzla inşa edilip yayılmış olan, Batının ve "Beyaz Adamın" yenilmez olduğunu söyleyen miti yıkmıştır. Bugün en güçlü unsuru olmanın dışında belki tek askerî kolu ve kas gücü sayılan ABD ordusuyla "Batı" artık eskisi gibi yenilmez bir görüntü çizememektedir. Kırılganlığı herkesin malumudur, üstünlüğünün devam edip etmeyeceği kesin değildir ve direniş artık umutsuz görünmemektedir.

Bölgesel yayılmacılığın, işgallerin, toprak ilhaklarının ve sömürgeleştirmelerin çağı, belleklerde yaşanan tek tük hıçkırıklara veya yanlış hesaplanmış ve düşüncesiz "sezgisel tepkilere" rağmen tamamen sona ermiştir. İktidar artık yönetilen toprak parçasının boyutuyla ölçülmemektedir. İşgal edilmiş topraklar birer varlık olmaktan çıkıp yükümlülüğe, kaçınılsa daha iyi olacak tuhaf birer yüke dönüşmüştür. Mekânın ötesine geçtiğimiz şu günlerde ("post-mekân" veya Paul Virilio'nun terimiyle "hız-mekân" çağında), yabancı toprakların fethi ve ele geçirilen topraklar genel itibariyle savaşların temel meselesi olmaktan çıkmıştır. "Savaş alanında kalan son kişi" nadiren galip taraftır. Askerî harekâtın geride bıraktığı dağınıklığı toparlamanın ve zehirli enkazdan kurtulmanın ağır işleriyle maliyetleri, memnuniyetle mağlup olmuş kişilerin "taşeronluğuna" bırakılır. Aslına bakılırsa bu sağlıksız ve tatsız işleri yüklenmek, yenilginin nihai kanıtıdır.

Yapılması hâlinde belli bir toprağın işgali, tüm taraflarca geçici bir hadise olarak görülür. Kazananlar için kasıtlı ve ölçülerek yapılmış bir tercihten ziyade tatsız bir zorunluluktur. "Normal koşullar" tekrar tesis edilinceye ve ikaz kaldırılıncaya kadar sürecek bir acil durum bir anomali, geçici bir baş ağrısıdır. Silahlı çatışmalarda tercih edilen strateji "vurup kaçmaktır." Saptanmış düşmanı hareketsiz kılıp elindeki kaynakları galip tarafın belirlediği kullanım alanlarına açarken, yıkılmış topraklarla gücünü yitirmiş kitlelerin gündelik işleriyle uzun vadeli bir biçimde meşgul olmaktan kaçınmak. Böylesine radikal bir şekilde değişen koşullar altında, iktidar oyunun doğasında, oynadığı bahislerde ve stratejilerde yaşanmış köklü değişimler dikkate alındığında eğer "imparatorluk" kelimesi kullanılacaksa, Jacques Derrida'nın tavsiye ettiği gibi bunun *sous rature* [under erasure – üzeri çizilmiş ancak hâlâ okunan sözcük] olduğunu bilerek, yani geleneksel anlamından tamamen koptuğunun bilincine vararak kullanmak gerekir.

Ancak bu "gereklilik" öyle olacağı anlamına gelmez. İhtimaller tam tersine işaret etmektedir. *Sous rature* terimini

kullanmak (sözlü pratik içinde derin kökler salmış yaygın bir alışkanlıktır bu) semantik kafa karışıklıklarının bilinen kaynaklarındandır. İmlemler, kavranışlarına açıklık getirmek yerine onları sisler altına sokan, çoğunlukla eskiden denenmiş ve sınanmış olsa da bugün demode olmuş ve yetersiz gelen tepkilerin üretilmesini teşvik eden, zamana direnen "hayalet anlamlarca" işgal edilir. Yolundan sapmış tepkilere verilecek en çarpıcı örnek belki de, "hayalet imparatorlukların" metropollerinden gelenlerdir (benzer şekilde hayaletleri andıran "Kutsal Roma İmparatorluğu'nun Ortaçağın gerçeklikleriyle taban tabana zıt güncel versiyonu): Ekümenik hegemonya için rekabet edebilecek ve/veya etmeye istekli diğer aktörlerin yokluğunda, Amerika'nın "tek başına yapabileceği" ve silahlarla desteklenmeyen görüşleri elinin tersiyle itebileceği (bariz bir biçimde kendisinden aşağı konumda olduğu için herhangi bir yaptırım olmadan diğer tüm cephaneleri umursamayabilir) varsayımıyla çok az bir danışmanlıkla ad hoc geliştirilmiş doğaçlama, hazırlıksız kampanyalar. Bu kampanyalar çoğu kez istenen sonucu vermez. Er ya da geç parçalanmış illüzyonların ardından gerçek belirir ve ders (acı yolla) alınmış olur. Ancak ders genelde sınırlı bir süreliğine ezberlenir, çünkü cephaneleri yenilemek ve silahları çeşitlendirmek birkaç çentikten fazlasını gerektirir. Savaşın "kazanıldığı" (savaşların politikanın yokluğunda onun devamı olmaktan çıktığı ve çoğunlukla ceza almaksızın savaşa girebildikleri için çıkarıldığı bir dönemde zaferin kriterleri can sıkıcı derecede muğlak olsa da) ve askerî harekâtın geride bıraktığı maddi hasarı ve toplumsal kargaşayı toparlama vakti geldiğinde, hüsran her seferinde o savaşçı kini yatıştırır. İmparatorluk bir savaştan diğerine rasgele bir biçimde ilerler/yol alır/tökezler ve gündelik varoluşu ilerlemelerin yanı sıra bir dolu geri çekilmeyle, ancak olması hâlinde az sayıda sakin anla ve kemer sıkmayla kesintiye uğrar.

Yeni "imparatorluk" hareketsiz kalamaz. Bir kayadan çok rüzgârı andırır. Esmeyi bıraktığı anda yitip gidecektir. Önemli

olan varacağı nihai nokta veya o an takip ettiği rota değil, hareketin kendisidir. Nasıl hayaletler sadece bir şeylere musallat olarak var oluyorlarsa ("hayaletler" perili bir evin "his yaratıcı" yorumlamalarıdır), yeni "imparatorluk" da dünyaya sürekli emperyal varlığını hatırlatarak yaşamlarını sürdürürler. Yeni "imparatorluk" haritalarda çizilebilecek bir yapı değil (tabii bu harita bugün sürmekte olan emperyal seferberliklerle ve geçici izlerini kuşbakışı resmeden bir resim değilse) bir varoluş biçimidir. Askerler gelip giderler ve imparatorluğun gezegen üzerinde bıraktığı gölgeyi koruyan şey o askerlerin dayanma güçlerinden ziyade, istedikleri an istedikleri yere davetsizce ve karşı konulmaz bir biçimde girebilme, generalleri istedikleri anda hiç uyarıda bulunmadan ve hızlı bir şekilde oradan ayrılma becerileridir.

Askerler yeni bir düzenin öncüsü olmak ve insanların ortakça yaşaması için yeni kurallar koymak için gelmezler. "Rejim değişikliği", "bir diktatörün devrilmesi", "demokrasiye giden yolun açılması" veya "halkı özgür bırakma" gibi söylemlerin kısa sürede, savaşı haklı çıkarmak için bu sözleri sarf edenler gerçekliklerine ne kadar inanırsa inansın basit birer halkla ilişkiler hamlesi olduğu ortaya çıkar. John Pilger'in bu tür savaş sahnelerinden birinde işlerin nasıl yürüdüğünü keşfederken tespit ettiği gibi, "iki yıl önce tam da bombalar düşmeye başlamışken, George Bush Afganistan'a 'Amerika'nın ve müttefiklerinin cömertliğini' vaat etmişti. Bugün alışıldık eski savaş şefleri iktidarı tekrar ele geçirmekte, dinî köktencilik etkisini yeniden arttırmakta ve askerî çatışmalar rutinleşmektedir."[11] Tavada pişirilen ne varsa ateşin içine düşüp mahvolmuş hâldedir. İnsan Hakları İzleme Örgütü'nün hazırladığı raporlardan biri, "savaş şeflerinin denetiminde hareket eden askerlerin ve polislerin ellerini kollarını sallaya sallaya köylüleri kaçırdığını ve gayriresmî hapishanelerde fidye için alıkoyduklarını, kadınlara, erkek ve kız çocuklarına

11. Bkz. John Pilger, "What good friends left behind", *Guardian Weekend*, 20 Eylül 2003, s. 43-9.

yapılan tecavüzleri, rutin hâle gelmiş haraçları, soygunları ve keyfî cinayetleri" belgelemektedir. Bunların hepsi "2001'de Taliban'ın yenik düşmesinin ardından ABD ile koalisyon ortaklarının iktidara getirdikleri milisler ve savaş şeflerince" yapılmıştır. Ekim 2001'den bu yana Afganistan'a ve sözde "yeniden inşasına" 10 milyar dolardan fazla para harcanmıştır. Ancak bu cömert miktarın %80'i ülkenin bombalanmasına ve savaş şeflerine yapılan ödemelere gitmiştir. Pilger, Ocak 1997 gibi erken bir tarihte dışişleri bakanlığından bir yetkilinin özel bir açıklamada, Afganistan'ın "Suudi Arabistan gibi bir petrol krallığına" dönüşeceğini umduğundan bahsetmiştir. Kendisine Suudi Arabistan'da demokrasinin olmadığı ve orada kadınlara yapılan zulümlerden bahsedilince, şu yanıtı vermiştir: "Bununla yaşayabiliriz."

İmparatorluğun haritasını çizmek ayrıca anlamsız bir iştir çünkü yeni imparatorluğun varoluş biçiminde en dikkat çekici ve "emperyal" unsur, potansiyel bir çayırlık ve/veya metropollerin refahına yöneltilmiş açık veya örtük, günümüze ait veya gelecekte açığa çıkabilecek tehditlerin kaynağı olarak gezegenin tamamını aynı anda veya aralıklı bir şekilde gözlemleyip müdahale edebilmesidir. Gezegenin belli dilimlerini görünmez kılıp o şekilde tutarken, diğer dilimlerini ilgi odağına yerleştiren "konuyla ilgili olma hâli" metropollerin şu an sahip oldukları ve bakıldığında tanımları bariz derecede değişken çıkarlara bağlıdır.

Geçmişin emperyal metropollerinden farklı olarak, ABD artık toprak fetihleriyle ilgilenmemektedir ve kendi sınırlarının dışında idari/yönetimsel sorumluluklar almaktan aktif bir şekilde uzak durmaktadır. Benjamin R. Barber'ın belirttiği gibi Amerika "gözlerini kırpıştırıp içeriye bakmakta, nefret dolu gözlerini yalnızca teröre açılmış muğlak savaşta 'düşman' olarak tanımlanmış hedeflere ve tespit edilip yok edilmesi çok zor teröristlerin yerini alsın diye Donkişotvari bir tercihle 'haydut devlet' ilan edilmiş ülkelere dikmek için denizaşırı topraklara

bakmaktadır".[12] Metropollerden bakıldığında, Amerikan *hinterlandının* veya *Lebensraum* alanlarının konumları ve sınırları, metropollerin çıkarlarında ve güvenliklerine yöneltilen tehditlerin algılanış biçiminde yaşanan değişimleri takip eder. Sınırlar değiştikçe, gezegenin dostane, düşman ve önemsiz dilimleri, yani "müttefik", "düşman" ve bağımlı devletlerin çevreleri de değişir. İmparatorluğun varoluş tarzı sınırların değeriyle önemini ortadan kaldırırken, emperyal ordunun dağınık, cezalandırıcı hoppalıkları, devletlerin bölgesel egemenlikleriyle ilgili tüm varsayımlarını yıkar.

Garip bir biçimde, diğer devletlerin sadece bölgesel egemenlikleri ortadan kalkmaz. Metropol bu sürecin "ikincil kayıplarından" birine dönüşür ve bu onu geçmişin metropollerinden ayıran bir başka özelliktir. Bir yanda, Amerikan metropolünü kendi içinde yatan ama içinde çözemeyeceği sorunlara (ucuz enerji tedariği veya emek fazlalığına ve yıkıcı olabilecek toplumsal/politik sonuçlarına sınır koymak gibi) küresel çözümler bulmaya ve bu arayışta "emperyalist" faaliyetlere girmeye mecbur bırakan şey, ne kadar büyük, zengin ve güçlü olursa olsun tek bir ülkenin "hesabı dengeleme" yetisine sahip olmamasıdır. Diğer yanda eylemlere vesile olan şeyler politik saikler olabilir ancak nadiren onların kılavuzluğunda yol alırlar. Politik seçenekler yelpazesi alabildiğine sınırlıdır ve ilkesel olarak devlet hedefleri seçme işlemini, denetleyemediği güçlü ekonomik odaklarla paylaşmak (çoğunlukla teslim etmek) zorundadır.

"Ulus-devletler giderek harekete geçme kapasitelerini de, kolektif kimliklerinin istikrarlı yapısını da kaybetmektedirler", Jürgen Habermas'ın gözlemlediği gibi. "Ulusal politikaların küçülüp, yerel konumların getirdiği avantajları destekleme baskısına zorla uyum sağlama sürecinin az çok zekice idare-

12. Benjamin R. Barber, *Fear's Empire; War, Terrorism, and Democracy* (W. W. Norton, New York, 2003), s. 17.

sine indirgendiğini gösteren felç edici bir hissiyat var."[13] Devletler serbestçe dolaşan küresel sermayeyi kendilerine çekmek ve çıkmanın cazibesine karşı koymalarını sağlamak için *Standortkonkurenz* ("konumsal rekabet") taktiklerine indirgenmişlerdir.

Eğer vatandaşlarını hayatta ve kötülüklerden uzak tutma mücadelesinde devletlerin düştüğü işportacı/dilenci konumuyla ilgili canlı bir örnek arıyorsanız, başında "Yeni Emek" hareketinin olduğu ve Polly Toynbee'nin yakın zamanda sarf ettiği ifadelerle "Britanya'yı düşük ücretli, emeği korumayan bir ülke olarak pazarlayan"[14] Britanya Ticaret ve Sanayi Bakanlığı'nın web sitesinden başka bir yere bakmanıza gerek yoktur. Sitede "Birleşik Krallık'ta (BK) toplam ücret maliyetlerinin Avrupa'nın en düşük seviyelerinde gezindiği", BK'ta "çalışanların işverenleri için daha sıkı çalıştığı", "2001'de ortalama haftalık çalışma saatlerinin [Britanya'da] erkekler için 45,1 ve kadınlar için 40,7" iken "Avrupa Birliği ortalamasının haftalık 40,9 olduğunu", "BK mevzuatının işverenleri çalışanlarıyla işe alma sözleşmesi yapmaya mecbur bırakmadığını" ve BK'nın "diğer önemli sanayi ülkeleri içinde en düşük kurumlar vergisine sahip olduğunu" bulabilirsiniz.

Sakat duruma düşmüş olanlar sadece elleri bağlanmış önemsiz ve ekonomik açıdan zayıf devletlere başkanlık eden hükümetler değildir. Hâlihazırda ulus-ötesi bir konuma yükselmiş sermayenin kaprisli ve sık sık tehlikeli hâle gelen akışlarını "normatif bir şekilde düzenleyebilecek", gerçekten ulus-ötesi bir konumu olan, politik ve hukuki kurumları bir araya getiren bir şebeke olmayınca, dünyanın tek süper gücü olmuş ve gezegenin tamamına yayılmış bir imparatorluğun metropolü olarak ilan edilmiş ülke bile kendisini aynı derdin içinde bulmaktadır. Richard Rorty'nin daha 1996'da belirttiği gibi,

---

13. Jürgen Habermas, *The Postnational Constellation: Political Essays*, Çev. Max Pensky (Polity, Cambridge, 2001), s. 80, 61.
14. Polly Toynbee, "The real reason why we should fear immigration", *Guardian*, 11 Şubat 2004, s. 20.

Küreselleşmenin esas olgusu, bir ulus-devlete ait yurttaşların ekonomik durumunun, o devletin hukuki kontrolünden çıkmış olmasıdır. Eskiden bir ülkede kanunların, önemli ve toplum açısından yararlı olacak şekilde o ülkenin parasının hareketini kontrol edebildiği durumlar vardı. Fakat şimdi özel teşebbüslerin finanse edilmesi küresel sermaye havuzundan belli bir kaynağın çekilmesine bağlıdır, dolayısıyla Belo Horizonte veya Chicago'daki teşebbüslerin finansmanı, Sırp savaş lordlarının, Hong Konglu gangsterlerin ve Afrika cumhuriyetlerinin kleptokrat başkanlarının Cayman Adalarında tuttukları paralarla sağlandığı için Brezilya veya ABD'de kanunların o ülkede kazanılan paranın yine o ülkede harcanmasını veya o ülkede biriktirilen paranın aynı yerde yatırıma dönüşmesini dikte etme imkânı yoktur.[15]

Amerika'da zenginliğin %40'ına sahip olan %1'lik kesime gelince, Rorty başka yerlerde "istihdam Ohio'dan Güney Çin'e, Kuzey Carolina'dan Tayland'a kaydıkça paylarının hep arttığını" söylemektedir.[16] "Amerika'nın geleceğini her geçen gün daha az umursamalarında" şaşılacak çok bir şey yoktur. General Motors (veya aynı şekilde Microsoft) için iyi olan şeyin Amerika için de iyi olduğunu söyleyen görüş zamanında kulağa ispat gerektirmeyen bir gerçek veya inandırıcı bir şey olarak gelmiş olsa bile artık böyle değildir. Rorty, Michael Lind ve Edward Luttwak'ın izinden giderek ABD nüfusunun beşte birlik diliminin yani iyi eğitim almış "profesyonellerin" "uluslararası süper zenginlerin emirlerini yerine getireceklerini" öngörmüştür. Sadakatleri muhtemelen, ulusun geriye kalan dörtte beşlik kesiminden çok ayrı bir yere olacaktır. "Konumsal rekabete" dahil olmuş ve her şeye rağmen "olmayacak işe âmin diyen" (yurttaşlarının yaşam koşullarını belirlemek şöyle dursun, bu koşullara etki etme kapasitelerinin her geçen gün zayıfladığı bir dönemde meşruiyetlerinden geriye ne kaldıysa kurtarmayı uman) tüm ülkelerde giderek büyüyen demokratik açık, gezegenin tamamını kuşatmış imparatorluğun metropol-

15. Rorty, "Globalization, the politics of identity and social hope", s. 233.
16. Richard Rorty, "Back to class politics", Rorty, *Philosophy and Social Hope,* s. 258.

lerini daha çok olmasa bile, yerkürenin en ücra ve güçsüz periferileri kadar etkilemektedir.

Mike Mormile 21 yaşında Ohio, Cleveland'daki LTV çelik fabrikasına girmişti. Otuz iki yıl sonra, 19 Aralık 2002 günü LTV'nin iflas bayrağını çekmesi ve tasfiye sürecinin başlamasıyla, şirketin 56.000 çalışanıyla birlikte kendisini ihtiyaç fazlası buldu (son yıllarda toplamda 250.000 Amerikalı çelik işçisi işlerini kaybetti).[17] Mike Mormile emeklilik fonunun %65'ini ve kendisiyle ailesinin sağlık sigortasını bir gecede kaybetti. Geriye kalan iki çelik firması ISC ve US Steel gülünç fiyatlarla az sayıda iflas etmiş fabrikayı satın aldı, bir ton çeliğin üretilmesi için ayrılmış zamanı yarıya indirdi fakat çalışanlarının geçmiş çalışma hayatlarında elde ettikleri haklar ve sosyal yardımlar için sorumluluk üstlenmeyi reddetti. Bir deri bir kemik kalmış, değerini tamamen yitirmiş fabrikalarda, eski çelikçilerden çok azına iş verildi. Kurtarılmış çelik fabrikalarının toplam çıktısı şimdi Amerika'daki talep düzeyinin epey altındadır. Açılan boşluğu, işçilere ABD'dekilerden çok daha az paraların ödendiği, bugün Amerikan sendikalarına kıyasla sendikal korumanın nerdeyse hiç olmadığı veya etkisiz kaldığı ülkelerden ithal edilen çelik doldurmaktadır. Amerika Birleşik Çelik İşçileri Sendikası başkanı Leo Gerard, "Birleşik Devletler'in küresel çelik endüstrisinin artık ürünlerini alan bir pazara dönüştüğünü" söylemektedir.

Çelik onlarca üründen sadece birisidir ve ABD "ulusal ekonomisi" (Mevcut anlamını gerçek "bütünlükten" değil de muhasebecilik geleneğinin devam ettirdiği aktüeryal bir kurgudan alan, bu sebepten ötürü sadece *sous rature* olarak kullanılması gereken başka bir terim) onca "ulusal ekonomiden" sadece birisidir. Ancak meselenin özü şudur: Ülke kendisini küresel imparatorluğun metropolü olarak saysa, öyle olduğunu iddia etse ve/veya kendini böyle görse bile, herhangi bir düzenlemenin olmadığı ve büyük oranda sınırları aşan, sabit bir durağı olmayan, serbestçe oradan oraya akıp, yerel ölçekte

17. Bkz. Eric Leser, "L'amertume des cols bleus", *Le Monde,* 16 Ocak 2004, s. 15.

konmuş bütün kısıtlamaları etkin bir şekilde inkâr eden ekonomik güçlerin olumsuz etkisi karşısında temelsiz kalmaktadır. Diğer hükümetler gibi Birleşik Devletler'in federal yönetiminin de, *Standortkonkurrenz*'e dahil olmaktan başka bir seçeneği hemen hemen yoktur. Aynı diğer ülkelerde olduğu gibi, akışkan sermayeyi kendi sahasına çekme ve orada tutma çabaları ancak gönülsüzce ve isteksizce yapılabilir. Her zaman başarıyla sonuçlanmaması da şaşırtıcı değildir.

Bunun dışında, Amerikan ekonomisinin içinde bulunduğu şartların, giderek endişe verici hâle gelen "ekonomik büyüme" istatistiklerine, özellikle de "ulusal zenginliğin" dağılımına bakıldığında varılacak yargılardan çok daha kötü olduğunu önermemizi sağlayacak sebepler vardır. ABD'nin ulusal borçları had safhadadır. Amerika dünyanın geri kalanınca temin edilen (veya onlardan gaspedilen) kredilerle yaşamaktadır. Buna rağmen olağanüstü harcamalar yapmakta, kazandığından daha fazla para harcamaktadır. David Harvey'in hesaplamalarına göre bugün ABD'de kamusal borçların üçte biri, özel şirketlere ait borçlarınsa %18'i yabancılardan alınmıştır. ABD "bugün sürekli artan cari işlem açığını kapatmak için günde 2 milyar doları aşkın net yabancı yatırıma bağımlı bir ülkedir".[18] Harvey'in vardığı sonuçla bu "ABD ekonomisini sermaye kaçışlarına karşı fevkalade kırılgan hâle getirmektedir". Önemsiz ve "sıradan" ulusal ekonomiler için tahayyül edilmesi mümkün olmayan bu koşulların, uzun vadede sürdürülüp sürdürülemeyeceği veya bunun ne kadar süreceği emperyal denklemde kaygı verici ve sarsıcı olması muhtemel bir değişkendir. Ayrıca kesinlikten bütünüyle uzaktır...

Amerika'nın başını çektiği küresel imparatorluğu sert ve uzun uzadıya kınadığı eserinde, Benjamin Barber bugün Amerikalı liderlerin davranışlarının ("ortalama Amerikalının" görüşleriyle desteklenmiş), yüzyıl önce Amerika'nın yal-

---

18. Takip eden verilen şuradan toplanmıştır: A. Krueger ("Economic scene", *New York Times,* 3 Nisan 2003) ve J. Madrick ("The Iraqi time bomb", *New York Times,* 6 Nisan 2003); bkz. Harvey, *The New Imperialism,* s. 206.

nızlık politikasının mantıksal bir devamı olduğunu ileri sürmektedir.

Aslına bakılırsa görünüşte birbirine zıt bu iki tutum arasında belirgin bir süreklilik vardır: Aynı dünya görüşünün iki farklı versiyonu olduklarını gösteren bir tür "meta varsayımdır." Bu varsayıma göre Amerika *kendi* cesaretine ve aklına güvenmeye mahkûmdur. Amerika'nın alınyazısında ne varsa *yalnız* yapacaktır. Dolayısıyla yapılacak şey şudur: Amerika diğerleriyle arasındaki mesafesini korumalı, sadece alması elverişli olduğunda yardımlarını kabul etmeli fakat hakikat ve hesaplaşma günü geldiğinde günü kurtarma görevinin sadece ve sadece Amerikalılara düştüğünü unutmamalıdır. Amerika sahte, kaypak ve güvenilmez dostlara karşı (nitekim çoğu dost böyledir) en az açık düşmanları kadar dikkat etmelidirler. Hatta daha dikkatli olmalıdırlar çünkü en samimi dostların bile arkadaşlıklarını nereye kadar sürdüreceklerini kestirmenin yolu yoktur. Pratik kaideler Amerikalıların yaşam felsefesindeki bu buyruktan çekip çıkarılır. Bu insanların her düzeyden etkileşimi içinde tekrarlanan bir buyruktur. Son derece popüler "realite" şovlarından *Survivor*'un "Kimseye Güvenme" şeklindeki altbaşlığından, Rumsfeld'in ısrarla ABD'nin sonraki askerî operasyonlar için katılacağı koalisyonların "ad hoc" ve "esnek" olması gerektiğini söylemesine ve George Bush'un "bizimle olmayan, bize karşıdır" hükmüne varıncaya kadar çeşitli yerlerde insanlara aktarılır.

Amerika'nın tek taraflı tutumu, sırf sorgulanmasına izin verilmediği için sorgusuz sualsiz kabul edilmiş hakikatlere dönüştürülen Amerikan tarihinin deneyimleriyle ahenk içindedir. Ayrıca sorgulamanın cazibesine karşı aşılandıkları için şüpheciliğe bağışık "ortalama Amerikalıların" iyi niyetiyle de çok uyumludur. George W. Bush'un ısrarla söylediği gibi "bu ulusun izlediği rota başkalarının kararlarına bağlı değildir".[19] Bunu duyunca insanın aklına, kendisini dünya lideri ilan etmiş kişi değil de eski Başkanlardan Monroe'nun gelmesi affedilebilecek

19. Ulusa Sesleniş Konuşması, 28 Ocak 2003.

bir şeydir. Barber'ın gözlemince, Amerikan siyasi eliti içindeki *her iki* kamp da (sırasıyla bunları "Kartallar" ve "Baykuşlar" olarak adlandırmakta olup, her ikisi de avcı kuşlardır ancak ilki atak, tez canlı ve pervasızken, ikincisi tedbirli, dikkatli ve kuşkucudur) "bağımsız bir ABD ile onun 'seçilmiş halkının' sadece kendisinin tanımlayıp belirleme hakkına sahip olduğu düşmanlar karşısında istediği yerde, istediği zamanda ve istediği yöntemle savunma hakkına göz dikmektedirler."[20] Doğrusu geçmişin yalnızlaştırıcı politikalarıyla günümüzün tek taraflı tutumu arasındaki tek fark, Amerikan çıkarlarının savunulması gereken ve onun tek koruyucusu Amerika'nın yani Amerikan çıkarlarını güvende tutabilecek ve tutmaya istekli tek gücün konumlandığı alanın radikal ölçekte genişlemesidir.

29 Haziran 2003'te ABD'nin işgal edilmiş Irak'taki vekili Paul Bremer, sözleriyle hayal gücüne çok az, pazarlığa veya müzakerelere ise ondan da az alan bırakmıştı: "Sahneye hâkim olan bizleriz ve bu ülkeye irademizi dayatacağız."[21] Örtük veya çok da örtük olmayan varsayıma göre iradelerini dayatacak olan "biz" sahneye hâkim olan gruptur ve "sahneye hâkim olmak" iradenin dayatılması için gereken zemini oluşturmaya yetmektedir. Bu ifade epey özgüvenle doludur fakat öngörüden yoksundur. Bu sözler sarf edildiği sırada Irak, Mark Seddon'un sözleriyle "gerilla savaşının içine düşmekteyken" Bağdat hâlâ "yeni ve 'geçici koalisyon yetkililerinin' ışıkları dahi çalıştıramadıkları yağmalanmış, tehditkâr bir yerdi". O günden bu yana karargâhlardaki ışıklar belki açılmış olabilir ama Irak'ın geleceğini aydınlatmakta başarısız olmuşlardır. Gerilla savaşı hiç de yatıştırılmış durumda değildir. Gerilla savaşına katılanların safları, onun doğrudan ve dolaylı kurbanlarının sayısıyla birlikte artmaktadır. İşgalci birliklerin mümkün olsa bile ne dereceye kadar "sahneye hâkim olacakları" her gün daha tartışmalı bir soruya dönüşmektedir.

---

20. Barber, *Fear's Empire*, s. 37.

21. Alıntılanan yer: Mark Seddon, "Bush and Blair promised justice in Iraq. Another lie", *Guardian*, 30 Haziran 2003, s. 16.

Fakat "sahneye hâkim olmak" talihsiz imparatorluğun bugünkü kaygılarıyla ne kadar bağlantılıdır?

Jacques Derrida bugün artık herkesçe bilinen bir gerçeğe dönüşmüş sorunu şöyle tarif etmektedir: Küreselleşmiş gezegenimizde teröristler bir "savaş" vermemektedirler ve "teröre karşı savaş" ya alakasız ve yanıltıcı bir alegori ya da anlamsız bir kavramdır.[22] Çağımızda küresel (ve küresel ölçekte tasarlanan, doğan ve büyüyen) terörizm, Carl Schmitt'in yarım yüzyıl önce gerçekçi ve teferruatlı bir biçimde sınıflandırdığı üç savaş türünün hiçbiriyle örtüşmemektedir: Devletler arası savaş, iç savaş ve partizan (gerilla) savaşı. Terör faaliyetlerinde, şiddet ve toprak parçası arasındaki bağ bütünüyle kopmuştur.

Jürgen Habermas bir adım daha ileri gider. Tartışmalar karşısında alternatiflerine kıyasla çok kırılgan olmadığından "savaş" teriminin Amerikalı liderlerce kullanılabileceğini kabul edip, bu terimi benimsemenin "normatif" olduğu kadar "pragmatik" açıdan da feci bir hata olduğunu düşünür. "Savaş" terimini kullanmak normatif açıdan hatadır çünkü suçluları düşman askerlerle aynı mertebeye yükseltir fakat pragmatik açıdan da hatadır çünkü "tanımlamakta güçlük çekilen bir 'şebekeye' karşı savaş açmak (kelime nasıl tanımlanırsa tanımlansın, anlamını korumak için kişinin yapması zorunlu olan şey budur) imkânsızdır".[23]

Şunu da ekleyebiliriz: Teröre "savaş açarak", en azından şimdiye dek "savaş" adı altında özetlenmiş ve toplanmış eylemlere başvurarak yanıt vermek, savaş ilan eden ve savaş çıkaranların "siyaseti sürdürme biçimi" değildir. Mesele neticede (yine Barber'dan alıntı yaparsak), terörün,

> Gerçekte neyi başarıp başaramadığından ziyade vaat ettiği şeyi gerçekleştirmesi ve kendisine karşı kurgulanan savunma gayretlerini temel aracı hâline getirmesi... Teröristler tek veya münferit bir terör

22. Giovanna Borradori'nin hazırladığı röportaj kitaplarından birinde şu yeniden baskıdan alıntı yapılmıştır: *Le Monde diplomatique*, Şubat 2004, s. 16, "Qui est-ce que le terrorisme?"
23. Habermas, *The Postnational Constellation*, s. 17.

eylemiyle, arkasından takip eden birkaç iyi seçilmiş tehditle ektikleri korkuyla düşmanlarının kendi kendilerini yok etmelerini dağdaki mağaralarından veya yoksul bir Karaşi mahallesinden izleyebilir...[24]

Ortak kanıya göre teröristlerin en büyük hedefi, açık savaşta karşılarına alamayacakları kadar güçlü oldukları düşmanı felç edip hareketsiz bırakmaktır. Bunu da düşmanı kalıcı bir güvensizlik ve korku hâline sokarak veya yönlendirerek yaparlar. Teröristlerin elinde bulundurdukları veya temin edebilecekleri silahlar, askerî süper güçlerin depolarından ve Ar&Ge laboratuvarlarından getirilecek en son teknolojilerle ve cihazlarla aynı silah fuarına konacak olsa göze ilkel derecede gülünç gelecektir. Ancak teröristlerin en güçlü silahlarla onları kullanan kişiler karşısında tek ama devasa bir avantajları vardır: Korku ekmeye dönük stratejilerini hayata geçirip başarısını garanti etmek için, karşılarındaki süper güce ait kaynakları (iş "kuşatılmış kale" zihniyetinin ekilip biçilmesine geldiğinde eşi benzeri bulunmayan sayısız duyuru sistemlerini ve her yere yayılmış güvenlik teçhizatlarını) kullanabilirler.

Dahası teröristler büyük taburların ve ağır silahlarının aksine, hızlı bir biçimde, kimseye sezdirmeden ve hiçbir uyarıda bulunmaksızın hareket edebilirler. Bu konuda kimse ellerine su dökemez. Dolayısıyla şimdi ötekinin kıvraklığıyla aşık atma hayallerini boş yere koyma sırası süper güçlerdedir. Yerküreyi turlayan yeni elit kesimi ve bu kesimin temsil ettiği akışkan sermayeyi sadık bir şekilde taklit eden teröristlerin, hareket özgürlüklerini kısıtlayacak hantal, iri ve biçimsiz ikmal kollarına ihtiyaçları yoktur. Nasıl sınırları belli bir toprak parçası içinde iktidarlarını sağlamlaştırmak için çaresizce uğraşan siyasetçiler küresel finansı durduramıyor ve yavaşlatamıyorsa orduların verdiği bölgesel savaşlar da onları durduramayacaktır. Terörist orduları sanki müstahkem askerî üsler arasında mekik dokuyan birliklerden oluşuyormuş gibi tespit etmeye çalışmak hem ahmakça hem de feci hâlde faydasızdır.

24. Barber, *Fear's Empire*, s. 30.

İster istemez emperyal güçler, araçları teröristlerin erişimine açık ama onlara kapalı olmasına rağmen "terörist moda" uyum sağlamaya çalışmalıdırlar. Bu sebeple çabaları ne kadar beyhude ve sonuç almaktan uzak olsa da, denemeyi bırakma lüksleri yoktur. Geçmiş yaptırımları yenileriyle aşmaya ve kelimenin tam anlamıyla "paralarını sokağa atmaya" mecbur hissetmektedirler. Barber'ın sözleriyle ABD "devamlı iktidarının erişim alanını elindekileri korumak için genişletmek zorundadır ve bu alan tanımı gereği hemen hemen her zaman aşırı genişletilmiş bir hâldedir".[25]

Ne kadar çarpıcı, göz alıcı ve "haber değeri yüksek" hadiseler olsa da, çok daha fazlasının geleceğini söyleyen, arka arkaya tekrarlanan ve giderek rutin hâle gelen istihbarat uyarılarından ötürü kamuoyunun bilincinde sayısı katlansa bile arada sırada ve dağınık bir şekilde gerçekleşen terör eylemleri, her şeyin olabileceği ve kesinlikle hiçbir şeyin yapılamayacağı, kuralların sadece ihlal edilmek üzere konduğu, tek etkin hareket tarzının "vurkaç" taktikleri olduğu ve bu işte ustalaşanların üstün konuma geldiği (tabii istekli ve zeki yardımcıları onları geride bırakıncaya dek) küresel "sınır boylarının" semptomlarından yalnızca birisidir. Devasa kuralsızlaştırmalarla ve kapitalist ekonominin geçmişteki yerel (yani ulus-devlete ait) kısıtlamalardan kurtulmasıyla oluşmuş bu "sınır boylarında", genişleyen yeniden üretim ve vahşi mülksüzleştirme (Harvey'in belirttiği gibi)[26] birlikte gerçekleşmekte, yapılsa bile birbirinden güçlükle ayırt edilebilmektedir.

Harvey'in terminolojisinde küresel sermaye kendisini yeniden üretirken, temel silahı yani "mülksüzleştirme yoluyla birikim" sayesinde kendini sürekli yeniden üretmesi için gereken koşulları da yeniden üretir. Yani "dünyanın belli kısımlarında, başka yerde avantajı olmayan fazla sermayenin kâr edecek şekilde kullanılabileceği, değersizleştirilmiş ve çoğu kez de-

25. A.g.e., s. 21.
26. Harvey, *The New Imperialism*, s. 141-2.

ğerinin altında bırakılmış bir varlık stokunun düzenli surette yaratılmasıdır".[27] Örneğin Asya'da 1997-8'de gerçekleşen finansal kriz zamanında, "sert devalüasyon, IMF'nin dayattığı mali serbestleştirme ve IMF'nin katkıda bulunduğu kurtarma önlemlerinin" toplamı, R. Wade ve F. Veneroso'nun iddia ettiği gibi, "dünyada son elli yıl içinde belli bir noktadan yurtdışındaki mülk sahiplerine aktarılmış ve barış zamanında gerçekleştirilmiş en büyük varlık transferine" yol açmıştı.[28]

Sermaye ve ordu çarpıcı derecede birbirine benzeyen "vurkaç" taktiklerine başvurmaktadır. Şimdiye dek "bakir kalmış" (pazarlamacıların bakış açısından) topraklar veya piyasa dolaşımına hiç çıkmamış ve bir değişim değeri almamış mallar (devletin tedarik ettiği hizmetler ve devlet idaresindeki kamu mülkleri, su gibi önceden metalaştırılmamış kaynaklar, kalıtsal stok, fikri ürünler ve hatta tarihsel gelenekle anılar) şimdi "metalaştırmanın" hedefindedirler. Varlıkları söküp alınır, paydaşların kârları geçici süreliğine artar ve ardından sermaye hemen henüz otlak şeklinde kullanıma açılmamış başka çayırlara gider. Böylece arkasında gaspettikleri büyük bir yığın bırakır. Kapitalist gelişme öyküsünün son bölümüne ait "insan artıklarıdır" onlar.

Askerî maceralardaki vurkaç taktikleri temelde, askerî harekât sırasında oluşan hasarın ve ortaya çıkan sonuçların sorumluluğundan kaçmak iken, sermaye örneğinde temel ilke mülksüzleştirmenin yarattığı sonuçların sorumluluğundan kaçmaktır. Çünkü sayısız yaşam geçinme ve kendilerini yeniden üretme araçlarından mahrum bırakılmış, dolayısıyla sermayenin terimiyle "özgürleşmiş" emeğin sömürüsüne direnme şansları kalmamıştır. Her iki durumda da saldırganların elindeki en ölümcül silah, hareket özgürlüğüyle hızıdır. Ganimetin tamamı toplandığında, tüm varlıklar ele geçirildiğinde, artık başka yıkımların "yaratıcı" olmayacağı anda savaş

---

27. A.g.e., s. 150-1.
28. R. Wade ve F. Veneroso, "The Asian crisis: the high debt model versus the Wall Street-Treasury-IMF complex", *New Left Review* 228 (1998), s. 3-23.

alanından kaçma ve "atıktan kurtulma/enkaz kaldırma" işini yenilmiş ve mülksüzleştirilmiş "yerlilere" bırakma kapasiteleridir. Her an sermayenin uçup gitmesinden duyulan korku, "kurtarılmış" (ama şimdi üretici/geçimini sağlamaya dönük eylemlere giremeyen) beşeri sermayenin metalaştırmaya ve sömürüye boyun eğmesinde temel faktördür.

Bir "sınır boyu" kapsamlı ve yoğun bir şekilde genişlemediği müddetçe, çok ama çok sınırlı bir yaşam ortalamasına sahiptir. Bu vurkaç taktikleriyle, gezegeni bir sınır boyuna dönüştüren imparatorluk kendi sağ kalımını sağlayacak sihirli formülü aramaktadır. Sınır boylarındaki koşullarla küreselleşme çağının kapitalizmi arasında iki taraflı bir geri bildirim vardır.

"Yeni imparatorluk" bir sınır boyunda varlığını sürdürür. Serbestçe nefes alacağı tek yer burasıdır. Tekdüze bir biçimde hayatta kalma koşullarını yeniden canlandıracağı, onu canlı tutan kaynakları yenileyebileceği tek yerdir.

"Avrupalılarla Amerikalıların ortak bir dünya görüşleri varmış, hatta aynı dünyada yaşıyorlarmış gibi davranmayı kesmenin zamanı geldi." Bu sözlerin Carnegie Uluslararası Barış Vakfı üyelerinden Robert Kagan'ın hükmü olduğunu yeniden hatırlayalım. Yine onun sözleriyle Avrupalılar "iktidarın ötesine geçip kanunlar ve kuralların, ulus-ötesi pazarlıkların ve işbirliğinin meydana getirdiği, kendi kendine yeten bir dünyaya girdiklerine inanmaktayken", Birleşik Devletler "uluslararası kurallara güvenmenin imkânsız olduğu, güvenlik ve liberal bir düzenin hâlâ askerî gücün mülkiyetine ve kullanımına bağlı olduğu anarşik Hobbesçu bir dünyada iktidar uygulayan, geçmişe saplanıp kalmış bir ülkedir."[29]

Birdenbire Avrupa kendisini aşina olmadığı, emsali olmayan, keşfedilmemiş, haritası çıkarılmamış bir konumda bulmuştur. Yüzyıllarca kendisini büyük bir zevkle Hobbesçu *bellum omnium contra omnes*'e [her şeyin her şeye karşı savaşı/herkesin av ve avcı olduğu durum], özellikle (sadece bununla

29. Kagan, "Power and weakness".

sınırlı olmasa da) sınırlarının dışında olup bitenlere kaptırmış Avrupa, şimdi Kant'ın kalıcı barış modelini kabul edecek kadar yumuşamış hâldedir. İşin tuhaf yanı bu noktaya, kök salmasına epey yardımda bulunduğu bu modelin inkârı üzerinde temellenmiş, Hobbesçu bir gezegende varmış olmasıdır.

Bugün Avrupa'nın gözünde ve yaşam pratiğinde, "güç her şeyi haklı çıkarır" artık kabul edilebilir bir düstur değildir. Ancak kuşkucu olanlar alaycı bir tarzla, bu düstur Avrupalıların ellerinde silah olmaktan çıktığı için onların gözünde inandırıcılığını kaybettiğini söyleyeceklerdir. Zayıflamış, ikincil ve bağımlı bir statüye indirgenmiş Avrupa, şu an feci hâlde yetersiz kalmış gücüne bel bağlayarak doğru olduğuna inandığı şeyler için mücadele edemez. Kagan'ın ileriye attığı tezin arkasında şöyle bir inanç saklıdır: Hobbesçu bir dünyanın gerçekliği buna gücü yetenler yani güçlü ve enerjik olanlar için sıcaklıkla karşılanacak, ilk tercih edilecek şeyken, Kantçı kalıcı barış hayalleri zayıfların avuntusu, bezginlerle yenik düşmüş kişilerin mazeretidir. Bu tam da sınır boylarında tasarlanması, desteklenmesi ve her gün pekiştirilmesi beklenen bir görüştür.

Bu görüşü açıkça zikredecek kadar ileriye gitmese bile, saklamak için çok da çabalamadığından Kagan'ı takdir etmek gerek. Gelgelelim Avrupa'nın ancak, Hobbesçu dünyayı insanların yaşamına uygun bir hâle getirmeyi kendisine vazife etmiş ABD'nin lütfu sayesinde hayallerinin tadını çıkarabileceğini belirtecek kadar da ileriye gitmektedir. "Avrupa'nın Kantçı düzeni, ABD'nin gücünü eski Hobbesçu kurallara göre kullanmasına bağlıdır."

Etienne Balibar, Kagan'ın Avrupa'nın içinde bulunduğu koşulları, Amerika'nın emperyal çıkarlarıyla birlikte resmetmesiyle ilgili olarak son derece aydınlatıcı bir yorumda bulunur:

> Özetle şunu söyleyecek olsam Kagan'ın tahlilinde saklı anlamı çarpıtmayacağımı düşünüyorum: "Avrupa"nın bir hukuk dini gibi ifade edilmiş dini, aynı zamanda *güçsüz* (Stalin'i hatırlatırcasına "kaç bölüğün var Avrupa" diye sorabiliriz) ve *gayrimeşrudur* (çünkü tarihsel bir gerilemeyi ahlaki bir ilerleme kisvesiyle saklamakta, gerçek za-

yıflığını farazi bir güç gibi lanse etmektedir). Son olarak *kendi kendisini yıkan* bir konumdur çünkü Batı demokrasilerinin savunma kapasitelerini zafiyete uğratmaktadır... Kesin olan şey Amerika'nın "aşırı güçlü" olmadığı, aksine Avrupa'nın aşırı güçsüz olduğudur...[30]

Ancak Amerika'nın devasa gücünü arkasına almış ABD militanlığı ve Avrupalıların barış yanlısı hassasiyetleriyle birlikte Avrupa'nın hatırı sayılır bir askerî güçten yoksun olmasının (ikisi de birbirinin gözünde birer faciadır) aynı tarihsel dönemde aynı gezegende yan yana gelmesiyle gerçekten de patlamaya hazır bir karışımı yaratıp yaratmayacağı, baştan çıkarıcı bir sorudur. Bu gerçekten de kararsız bir bileşim olup, hesaplanması imkânsız boyutlarda bir felaket doğurabilir. Tepkisel bir şekilde davranma becerisiyle, etik bir biçimde davranma isteğinin farklı kamplara çekilmesi, insanlık açısından üzücü bir durumdur.

Özellikle de varlığımızı korumakta yatan çıkarlarımızla "ahlaki ilerlemenin" hiç olmadığı kadar birbirine ihtiyaç duyduğu bu zamanda ve bu yerde. Dahası biri olmadan diğerini karşılamak da imkânsızdır. Her ikisi de eyleme geçmek için aynı mecburiyetleri ve aynı stratejileri dikte etmektedir. Güvenli bir varoluş artık tek veya birkaç toprak parçasıyla topluluğa garanti edilemediğinden (gezegende her şey birbirine bağlı olduğundan, yerkürenin belli bir kısmında güvenlik ancak güvenli bir insanlık içinde temin edilebilir), insanların aşağılanmasına her yerde karşı çıkan, artan fırsat eşitsizliğiyle büyüyen toplumsal adetsizlik ve insani aşağılanmaları hafifletecek, etik açıdan aydınlanmış bir küresel eylem, her açıdan ortak sağ kalımımızın en temel koşuludur.

Gezegenin bugün içinde bulunduğu koşulların başka bir yönü son yıllarda giderek belirgin hâle gelmiştir (veya tarihin farkında olanlar için keskin bir şekilde yeniden doğrulanmıştır): Kendi başına bırakıldığında "Hobbesçu dünyanın" "kendisini reformdan geçirmesi" nerdeyse tamamen ihtimal dışıdır. Yerkürenin her köşesinde bıraktığı zararlı ve nihayetinde

30. Balibar, "Europe".

harap edici etkiyle etkileşimin, tam tersine kendisini daha da ağırlaştırma ve içindeki denetimden çıkma eğilimini açığa vurma olasılığı yüksektir. Kimse kendisini güvende hissedemez. Bugün kazananlar bile bu kuralın istisnası değildir ve bu tehlike karşısında yeterli savunmaları yoktur. Süregelen meydan kavgasında oyuncuların elde ettikleri kazançlar tamamen emniyetsizdir ve bunları korumanın maliyeti, onları korurken harcanan insan yaşamının bedeli hesaplamanın dışında tutulduğunda dahi her gün artmaktadır.

Tam da özgürlüğün (serbest piyasalarda vücut bulmuş hâliyle) nihai zaferi ilan edildiği anda, küresel ekonomi en çalkantılı ve korkutucu dönemine girmiştir. David Harvey'in hafızalardan çıkmayan bu dönemle ilgili keskin ve ilginç tarifi uzun uzadıya aktarılmayı hak ediyor:

> 1990'larda net bir düşman yoktu ve Birleşik Devletler'de patlayan ekonomi sivil toplumun en marjinal ve ayrıcalıklardan yoksun kesimi hariç, insanların memnuniyetini ve tatminkârlığını eşi görülmedik düzeylere çıkarması gerekiyordu. Oysa... 1990'lı yıllar ABD tarihinin en nahoş on yıllık döneminden biri oldu. Rekabet yırtıcıydı, "yeni ekonominin" avatarları bir gecede milyonerlere dönüştüler ve zenginlikleriyle caka satar oldular, sahtekârlıklar ve dolandırmalar arttı, skandallar (hem gerçek hem hayali) her yerde zevkle karşılanır oldu... Akıldışı coşkunluk sağduyunun üzerine geçti ve politik sürecin içine düştüğü kurumsal yozlaşma arsız bir görünüm kazandı. Kısaca sivil toplum sivil olmaktan çok uzaktı. Toplum sanki kaygı verici bir hızla parçalanıyor ve un ufak oluyordu. Adeta... şahsi çıkarların hedefsiz, anlamsız kaosu içinde yeniden boğuluyordu.[31]

Kazanılan savaşın, özellikle de Francis Fukuyama'nın ilan ettiği gibi nihai ve geri dönülmez bir biçimde kazanılmış savaşın, süregelen çatışmalarla hâlâ belirsizliğini koruyan sonuçların tehlikesine kıyasla çok daha habis ve zehirli olduğu görüldü. Dolayısıyla zaferden hasta olmuş kişilerin reçetelerine, patentli bir çözüm olarak başka bir savaş yazıldı... Harvey'in gözlemlediği gibi bu koşullar altında, "Irak'a girmek dikkatleri

31. Harvey, *The New Imperialism*, s. 16-17.

yurtiçindeki sorunlardan uzaklaştırmaktan çok öte bir şeydi. Ülkede yeni bir toplumsal düzen dayatmak ve milletler topluluğuna diz çöktürmek için büyük bir fırsattı." Elbette ağırlıkla demokrasinin ve sivil özgürlüklerin ödediği, fahiş ve her gün artan bir bedeli vardı. "Eleştiriler vatanperverliğe karşıt eylemler olarak görülüp susturuldu. İçindeki şeytanları kovacak veya onları ehlileştirecek büyük bir güce dönüşmekten yoksun kötü bir düşman."

Ortaya çıkması hâlinde "Fukuyamacı dünya" Hobbesçu dünyanın başka bir yorumundan öteye gidemez. Canlı bir alternatif öneren canlı bir düşmanın yokluğu, muzaffer olup şaha kalkmış, serbestçe akan ve her yere sirayet eden küresel kapitalizmin gerçek Aşil topuğudur. Onu yok etmesi muhtemel en büyük talihsizliği, etkili bir direncin yokluğudur. Fukuyamacı/Hobbesçu bir dünyada, ABD ordusu, yani küresel kapitalizmin kol gücü, öncüsü ve kolluk kuvveti istediği an istediği yere, rasgele darbeler indirebilir ("seçtiği anda seçtiği yerde"), bunu yaparken de kısa, keskin çarpışmalarda hasar almaktan korkmaz veya alacağı hasarın çok büyük olmayacağını umut eder. Ancak Hobbesçu dünyayı ayakta tutan ve kuvvetlendiren, sisler arasında beliren Kantçı alternatifini kendi kendini gerçekleştiren bir kehanet hâline getiren işte bu umudun kendisidir.

Yarım yüzyıl boyunca zorlu, korkunç ve alabildiğine gerçek bir düşman, kapitalizmi yarattığı kaygı verici ve üzücü aşırılıklarının dehşetli sonuçlarından korudu. Yarış kapitalizmin parkuruyla sınırlı kalsaydı, kapitalizm muhtemelen bu düşmanı çok da zorlanmadan mağlup ederdi. Nitekim nihayetinde, düşmanın sağlam ve taviz vermez farklılığını yeniden üretirken içindeki enerjiyi yitirmesiyle kapitalizm kazanmış oldu. Düşman aynı yarışa katılmış farklı bir rakip değil de, gerçek bir "öteki", alternatif yaşam tarzının taşıyıcısı olduğu müddetçe, kapitalizmi kendi kendini sınırlandırmaya ve düzeltmeye itebiliyordu. İşte şimdi eksikliği barizce ortada olan bu tür bir hasımdır. Dünya kumarhanesinde yaptığı muzaffer

ve nerdeyse durdurulamaz yürüyüşünde, sermayenin karşısına artık aynı oyunu oynamaya istekli, kazançlarını bankalara atmaya veya masadaki şanslarını bilmediklerinden banka soyguncularına kaybetmeye ve böylece talihlerini kısa yoldan döndürmeye hazır bir dolu oyuncu çıkmaktadır. Sermayenin rastlamadığı tek hasım türü, kumarhaneyi yıkacak alternatif bir yaşam tarzının taraftarlarıyla gerçekçi tecessümleridir. Yerküreyi fethinde, yeni küresel kapitalizm üzerinde Alternatifim Yok yazan flamalarla ardı ardına zaferler elde etmektedir. Oysa bu flamaların altında yok olma ihtimali vardır.

Peki Avrupa, bu boşluğu doldurabilir mi? Avrupa bir Alternatif sunabilir mi yahut Avrupa Alternatif olabilir mi? Bunun gerçekçi bir ihtimal gibi göründüğü dönemler olmuştu.

Küresel sahnelere taşınmış son yerel çatışmanın yaralarını saran ve Yakındoğu'dan yükselmiş totaliter *Gleichschaltung*'un dehşetli vizyonu ile *Standortkonkurrenz*'in kendi içinde bıraktığı harap edici ve nihayetinde kanlı sonuçların korkunç anıları arasında sıkışan Avrupa, otuz görkemli yıl boyunca tüm gücüyle, dizginsiz kapitalizmin kabul edilmesi imkânsız aşırılıklarını "insani bir sosyalizmle" yumuşatırken, toplumsal eşitliğin komünist rejimlerde çiğ ve kaba bir şekilde yorumlanmasından doğan katlanılmaz sonuçlardan "insani bir kapitalizmle" kaçınmaya çalışan büyük bir toplumsal deney üzerinde çalıştı. Avrupa tabiri caizse *avant la lettre* [ismi henüz konmadan önce] "üçüncü yol" arayışındaydı.

Çıkan sonuç *sosyal devletti*. Yani tüm vatandaşlarına, kapitalist ekonomide kaçınılması imkânsız bireysel ve kategorik hasarlara karşı, kolektif bir biçimde desteklenip finanse edilen bir sigorta hizmeti sunan, toplumun kalitesini, en zayıf ve en çok zarar görmüş yurttaşlarının yaşam kalitesiyle ölçen bir devlet.

Elbette bölük pörçük reformların, "sosyal devletin" tasarlanması, inşası ve sürdürülmesiyle sonuçlanmasını sağlamış olan ve yukarda bahsi geçen iki kaygının dışında sayısız etmen

vardı. Nitekim bu etmenlerin hepsi fazlasıyla araştırılıp kayda geçirilmişti.[32] Ancak Avrupa'nın "çifte açmazı" olmasaydı yani şeytanla derin mavi okyanuslar arasında tehlikeli bir yola çıkmamış olsaydı, hepsini yan yana getirsek bile bu etmenlerin kâfi gelmeyeceğini savunmak mümkündür. Bu etmenlerin yan yana gelmesini sağlamış, bunları iç içe geçirmiş, tutarlı bir bütüne dönüştürmüş ve savaş sonrası Avrupalıların ortak görüşü hâline getirmiş olan şey, herkesin kabul ettiği ortak tehlikeyle, eşit derecede tehlikeli ve dehşetli iki kayalık arasında orta yol tutturma ihtiyacının su götürmez oluşuydu.

Sorunun doğasıyla ilgili herkesin nerdeyse aynı fikirde olduğu, seçilmiş çözüm konusunda geniş kesimlerin destek verdiği düşünüldüğünde, Avrupa'nın iç savaşlara (ister devletler arası veya uluslarla sınıflar arasında olsun) girme yatkınlığını ortadan kaldıracak bu büyük deneyin arkasında seferber olacak, eklemlenmiş veya eklemlenmeye hazır politik güçlerde hiç kıtlık yoktu. Ancak bu politik güçler arasında en üst mevki Hıristiyan Demokrasisine aitti: Esas olarak, Avrupa'nın temeline "güç siyasetinin" yerine "toplumsal politikaları" yerleştirmiş üç devlet adamının, Adenauer, de Gaspari ve Schumann'ın ruhani serasıyla politik tabanı. Onlara sosyal demokratlardan Paul-Henri Spaak katılmıştı. Yapılan katkıların görece ağırlığını tartmam istenseydi, "Büyük Dörtlünün" partisel-siyasal bileşimini kendime rehber alırdım. Mevcut politik ağızlarında olmasa bile geleneği bakımından, Hıristiyan Demokrasisinin tahayyülü özünde ulus-ötesidir: Avrupa ulusal alanlara bölünmeden çok önceleri bir "Kutsal İmparatorluktu". Hıristiyan Demokrasisinin, Hıristiyan Avrupa'nın Latince konuşan ruhunun yeni ve çokdilli bir temsili olduğu bile söylenebilir. Bu hâliyle diğer politik kamplara kıyasla (20. yüzyılın başından bu yana ve sıcağıyla soğuğuyla kırk yıl boyunca devam eden savaşlara, en şovenistik ve milliyetçi unsurları da dahil olmak üze-

32. Bu etmenleri şu eserimde ayrıntılarıyla incelemiştim: *Work, Consumerism and the New Poor* (Open University Press, Buckingham, 1998; 2. baskı, 2004) [*Çalışma, Tüketicilik ve Yeni Yoksul*, Çev. Ümit Öktem, Sarmal Yay., 1999].

re kendi milliyetçi akımlarını desteklemeye şartlanmış sosyal demokratlar da bu kampın içindedir) daha az yasakları vardı ve kıtanın ulus-ötesi birliğine daha az tiksintiyle yaklaşıyorlardı. Bu ulus-ötesi tutum (Katolik Fransa ile İtalya'nın Protestan Almanya'yla el ele verip, Westphalia sonrası dönemde Hıristiyan birliğinin yerini alıp onun altını oyan ulusal egemenliği kutsal bir ilke hâline getirmesiyle sembolleşmiştir) üç yüzyıllık milliyetçi fasıladan sonra yarım kalmış karşıdevrimin devamı olarak görülebilir; bilinmeyen sulara atlamaktansa sınanmış status-quo-ante'nin yani pan-Avrupa ekümenizminin yeniden ihyası olarak görülebilirdi.

Sosyal devletin inşası ve yaşatılmasında, sosyal demokrasi başat ortak olmanın dışında beyin takımı ve yürütme kuruluydu. Aslına bakılırsa savaştan sonraki otuz yıl boyunca, "refah" ["sosyal yardım"] kurumları ve tedariki, hemen hemen tüm Avrupa ülkelerinde sosyal demokrat partilerin alameti farikasına dönüştü. Zamanla "sosyal güvenlikle" ilgili kaygılar Avrupa devletlerinin ayırt edici özelliği oldu ve 1970'lerdeki "neoliberal devrimin" şafağına dek nadiren sorgulandı. Bu devrimin özünde, zenginliğin üretilmesiyle dağıtılmasına dönük işlerin, devletin gözetimiyle sosyal devlet modelinde kendisine verilmiş idareden serbest bırakılması yatıyordu. Bir başka deyişle neoliberal değişimin temeli, ulus-devletin bölgesel egemenliğinden, bu modelin "dengeleyici" işlevi ve o çarpıcı "otuz şanlı" yıl boyunca devlete meşruiyet kazandırmış sorumlulukları yerine getirmesi için elzem olan kısmı terk etmesiydi.

"Sosyal devlet" esas unsuru olarak "tam istihdam" hedefini şart koşmaktaydı. Bu bir bütün olarak toplumun zenginliği ve refahı için her yurttaşın önemli olduğunu, hatta vazgeçilmez olduğunu yeniden tasdik eden bir kısaltmaydı. Tam istihdam hedefi bütüncül bir yurttaşlık önermesiyle el ele gidiyordu. İşin "tüketicilik boyutuna", büyüyen ulusal zenginliğin faydalarından yararlanma hakkı, bu zenginliğin yaratılmasına ve neticede kamusal (ortak ve paylaşılan) yönetime dahil olma ve kamu (yine ortak ve paylaşılan) çıkarların doğasını belirle-

mede rol oynama hakkı eşlik ediyordu. Eğer bireyleri etkileyen talihsizlikler karşısında sosyal güvenliğin kolektif bir tarzla benimsenip temin edilmesi, kapitalist ekonomiyle piyasa rekabeti içinde yaygın olan riskleri sosyalleştirme niyetini yansıtıyorsa, tam ve etkin bir yurttaşlık da her gün ideal topluluk tipine adım adım yaklaşan bir toplumda, politik yapı vasıtasıyla herkesi kapsama çabasının sinyaliydi.

Geçmiş tecrübelerden hareketle sosyal devleti, Avrupa'nın denizaşırı sömürgelerinden geri çekilmesi sonucu oluşan sorunlara (umutla) bir çözüm olarak yorumlamak mümkündür.

Modern kapitalist/piyasacı ekonominin etkinliğinde görülen tedrici artışların bedeli, baştan beri "kenara atılmış insanların" yani zenginlik üretiminin yeni, gelişmiş, daha akılcı ve incelikli yollarının artık ihtiyaç duymadığı kişilerin sayıca artması olmuştur. Birkaç yüzyıl boyunca ekonomik ilerlemenin yarattığı "insani artık" Avrupa'nın askerî ve teknolojik üstünlüğü sayesinde, esasında "kimsesiz topraklar" yahut "terk edilmiş", "ıssız", "nadasa bırakılmış", "yeterince ekilmemiş" topraklar olarak görülmüş uçsuz bucaksız enginliklere atılabilmişti. Fazlalığın yerellerde yarattığı ve patlamaya hazır sorunları, kendilerine küresel çözümler buluyorlardı. Ancak sömürgeleştirilmiş topraklarda yaşayan yerli ve prekapitalist toplumlara uygulanmasıyla birlikte, kapitalist "yeni ve ileri" ekonomik model yavaş yavaş fethedilen toprakları "atık boşaltım alanlarından" çıkarıp, gereksiz ve fazladan insan üreten devasa fabrikalara dönüştürdü. Ekonominin gündelik ilerlemesi sonucunda ortaya çıkmış artık nüfusun tutuşmaya hazır közleri artık seyreltilememiş, en azından belli bir kısmı denizaşırı yerlere yollanamamıştı. Atık ancak o ülkede geri dönüşümden geçerse zehrinden arındırılıp etkisiz hâle getirilebiliyordu. Dışlanmış kişilerin yeniden kabul edilmesi gerekiyordu. Faydasız kişiler yeniden faydalı hâle getirilmeliydiler. Kaldırılan toplumsal ödenekler yeniden kondu. İnkâr edilen insanlık haysiyeti yeniden ayağa kaldırıldı. Hepsinden öte herkes (geçici süreliğine ezilmiş olanlar da o gün talihli olanlar da), ihtiyaç olması

hâlinde tam da bunların yaşanacağına ikna olmak hatta bundan emin olmak zorundaydı. Bütün bu ihtiyaçlar karşısında, sosyal devlet bir çözüm olarak görüldü.

Sermayenin bu karmaşık etik/toplumsal/politik denklemden çıkmasına izin vermek, sosyal devlet için ölüm çanlarının çalmasıyla eşdeğerdi. Şimdi kurumlarından geriye ne kaldıysa, küresel ölçekte açığa çıkan sorunların baskısı karşısında çetin bir mücadele vermek zorundadır. Avrupa'nın sosyal devletleri şimdi, küresel boyutları olan, yerel denetimin erişemeyeceği sorunlara yerellerde tasarlanmış, idare edilmiş ve korunmuş çözümler getirmek gibi imkânsız bir görevle karşı karşıyadırlar. Ulus-devletlerin başvuracakları tek şey *Standortkonkurrenz* stratejisidir ve devletler arasında böyle bir rekabetin oluşması, kapsayıcı sosyal devletin en temel ilkeleriyle taban tabana zıt talepler getirmektedir. Bir zamanlar sosyal devletin yerine getirmesi umut edilen kapsayıcı/koruyucu işlevleri kurtarmaya dönük çabaların diğer yönünde, nihai bir umutsuzluk yatmaktadır. Küresel sorunlara hiçbir yerel çözüm getirilemez ve sosyal devlet kendi başına tek bir bölgesel egemenliği olan ülkede kurulup sürdürülemez. Belki, savunmasını güçlendirmek adına benzer birden fazla ülkeyi bir araya getiren "kalelerde" dahi yaşatılması bile olasılık dışıdır. Sermaye ve ticaretin küreselleşmesi, sermayenin yerel kısıtlamalardan ve yükümlülüklerden kurtulması, bunun sonucunda bellibaşlı ekonomik güçlerin bölgesel sınırları aşması "tek ülkede sosyal devleti" bütünüyle kendisiyle çelişen bir kavram hâline getirmiştir.

Devletin sermayenin girişimleri üzerindeki denetimini aniden terk etmesi dirençsiz gerçekleşmedi. Reagancı/Thatchercı darbeden sonra, Avrupalıların on beş AB ülkesinden on üçünde sosyal demokratları iktidara taşıdığı bir dönem yaşandı. Ancak kısa süreli bir fasıla olduğu görülecekti. Her yerde bir zamanlar sosyal devlet projesiyle özdeşleştirilmiş partiler, farklı farklı görüşlere ve heveslere sahip olsalar da iktidara gelir gelmez, sosyal devletin daha da parçalanmasına giriştiler. Kamusal kaynaklar üzerinde kamunun denetimini yeniden

tesis etmek yerine, piyasa güçlerinin serbest oyunlarına daha fazla ulusal varlığı terk ettiler ve eskiden metalaşmasına izin verilmemiş kaynakları kâr elde etmeyle sermaye biriktirmeye dönük çabaların kucağına attılar. Kimisi bunu köhnemiş ve demode sosyal demokrat geleneklerini "yeni ve ileri" bir noktaya taşıdıklarını söyleyip değiştirdikleri rolü herkese duyurarak hevesle yaptı; kimisiyse tereddütle ve baskılarla bu adımları attı. Ancak hepsi gürültücü bir biçimde (kimi zaman yer yer utangaç bir tavırla olsa da) "yeni yolun" tek yol olduğunda ısrar ettiler ve "alternatif yok" sloganını dogmaya dönüştürüp tüm gerçekçi ve tahayyül edilebilir seçeneklerin gömülmesine yardımcı oldular.

Allyson Pollock'un tespit ettiği üzere, eskiden kamusal olan hizmetlerin metalaşmasında gelinen gerçek boyut, pek gazete manşetlerinden öğrenilebilecek bir şey değildi. BK'ta kolektif güvenlik önlemlerinin parça parça olsa da kapsamlı ve amansız bir şekilde ortadan kaldırılması ve "sosyal devlet" modeline ait en temel kabullerde gedikler açılmasını sağlayan süreç, demokratik olarak benimsenen stratejik kararlara tabi bırakılmak şöyle dursun, adamakıllı kamusal tartışmalara dahi sokulmadan el altından devam ettirilmektedir. Örneğin "son yirmi yılda USH (Ulusal Sağlık Hizmetleri: NHS) uzun dönemli bakım hizmetlerinin tedarikinden nerdeyse tamamen çekilmiştir". "Zayıf veya hasta yaşlılara ve engelli insanlara bakmanın sorumluluğu ağırlıkla 5,7 milyon sağlık hizmetçisine yüklenmiş olup bunların 600.000'i haftada elli saat ve üzeri çalışmalarına karşılık hiçbir ücret almamaktadır." "2001'de İngiltere'de bakımevlerindeki yatakların %91'i ve konaklamalı bakımevlerindeki yatakların %75'i kâr getirme amacıyla hizmet vermektedir."[33]

Her geçen gün zayıflayan sosyal devlet uygulamaları yavaş yavaş yurttaşların hakları olmaktan çıkıp, toplumsal dışlamanın araçlarına ve toplumsal damgalanmanın semptomlarına/

33. Allyson Pollock. "Selling off by stealth is here to stay", *Guardian*, 11 Şubat 2004, s. 20.

belirtilerine dönüşmüştür. Böylece seçmen desteğiyle birlikte cazibelerini de kaybetmişlerdir. Ancak alternatif seçeneklerin yok edilmesinin en çarpıcı kurbanı, kendi seçmen kitlesi ve ayırt edici politik programıyla canlı bir politik güç olarak sosyal demokrasinin kendisidir. Sosyal demokrasi, politik arenadaki diğer rakipler gibi kendisini tarihe emanet etmeye hazır bir yapıymış gibi gösteren sosyal devletle çok fazla şey paylaşmaktaydı. Süreç içinde onu büyük bir politik güç hâline getirmiş olan ve geçtiğimiz yüzyılın büyük bir dilimi boyunca hayatta tutan varlık nedenini [raison d'etre] kaybetti.

Jürgen Habermas "milliyetçilik sonrası gruplaşmalarla" ilgili çalışmasını şu gözlemlerle sonlandırmaktadır:

> Ulusal alan içinde şu an faaliyette bulunabilecekleri tek yer vardır – [politik partiler] Avrupa'nın eylem arenasına ulaşmak zorundadırlar. Bu arena da ağırlığını programlı bir şekilde kozmopolit bir ölçekten yana koyacak toplumsal bir Avrupa'nın yaratılmasına dönük ikili bir hedefle açılmalıdır.[34]

Bu gözlemlerden biri içinde çok ama çok önemli bir mesaj taşımaktadır: Sosyal devletin daha geniş bir temsili olduğundan (veya dönüştüğünden, bu şekilde yeniden dirildiğinden) Avrupa, "kozmopolit" bir ölçeğe kavuşması hâlinde hissedilecek kadar büyük bir ağırlık koyma şansına sahiptir. Muhtemelen arkasında iki sebep birden vardır. "Sosyal" yapısı Avrupa'ya bir bütün olarak, eskiden ulus-devletleri etkili ve azametli savaş birimlerine dönüştürmüş uzlaştırma/uyum sağlama gücünü kazandıracaktır. Diğer yandan Avrupalıların bugün devletler konfederasyonuna dönüşmüş sosyal devleti tasarlamalarını, inşa etmelerini ve sürdürmelerini sağlayan kolektif yetkinlik, bugün Avrupa'nın "komozpolit" arenadaki rolünü daha da sağlamlaştıracak önemli, çekici ve memnuniyetle kabul edilen bir çeyiz olacaktır. Sadece dolaylı yollarla ve bir nebze saptırılmış ifadelerle olsa da, Avrupa'nın politik liderleri "sığınmacıların" aslında Avrupa'ya daha çok cömert

34. Habermas, *The Postnational Constellation*, s. 112.

ve kapsayıcı sosyal pratikleri nedeniyle geldiğinde ısrar ederek bunu itiraf etmektedirler.

Ancak Avrupa'nın içinde "sosyal devletin" bugün içine düştüğü bu kötü durumla yerden yere vurulması dikkate alındığında, özellikle de hem Avrupa'daki sosyal devletlerin mevcut sorunlarını çözmek, hem de "sosyal" Avrupa'yı tüm gezegene "açmak" için olmazsa olmaz faillerin yokluğu düşünüldüğünde, insan bunun nasıl başarılacağını merak ediyor.

4 Mart 1933'te yaptığı Açılış Konuşmasında, yani Amerikan tipi sosyal devletin temelini atmış New Deal politikalarıyla ilgili vizyonunu paylaştığı konuşmada, Franklin Delano Roosevelt "sarsılmaz inancım odur ki korkmamız gereken tek şey korkunun kendisidir" diye ilan etmişti.

Gerçekten de sosyal devletin en büyük vaadi, sonraki elli yıla yön verecek ve bu tarihe kılavuzluk edecek vaat *korkudan kurtulmaktı*. İnsanlar onlara acı veren şeyleri düzeltecek ve onlara ıstırap vermiş şeyleri yok edecek kadar güçlüydüler. Tek istisnası acı ve ıstırap korkusu, onları harekete geçemeyecek kadar güçsüz kılacak derin bir korkuya kapıldıkları anlardı.

Geriye dönüp bakıldığında sosyal devlet serüveni en iyi, yaşayan her insanın hatta en talihli kişilerin refahını dahi belirleyen toplumsal temellerin üzerine serilmiş örtüyü parçalayan "Büyük Buhran" sırasında Avrupalılar kadar Amerikalıları da etkisi altına almış korku dalgasına karşı uzun bir karşı saldırı olarak yorumlanabilir. Bu uyanış şiddetli, sarsıcı ve (en azından onu deneyimlemiş kuşaklar için) unutulmaz olmuştur. Yarattığı korkuyu bastırmak için çok üstün gayretlerin sarf edilmesi gerekmiştir. Sosyal devletle korkudan kurtulma hamlesi, belki insanlığın bilinçli bir şekilde giriştiği ve amacında muvaffak olmak için kararlılıkla sarıldığı en cesurca girişimdi.

Sosyal devlete giden yolda korku karşısında sayısız çatışmadan zaferle çıkılmıştı. Ancak savaş kesinlikle nihayete ermemiştir ve kesin zafer Roosevelt'in konuşmasını yaptığı dönemde nasıl ufukta değilse bugün de hâlâ gözlerden o kadar

uzaktadır. Roosevelt'in veya Beveridge'in önerdiği ve ardından kullanılmaya başlanan silahlar bugün, her şeyin metalaştığı ve her şeye küresel piyasaların yön verdiği yeni cesur dünyaya uygun bulunmadığı için toplu hâlde devre dışı bırakılmıştır ancak korku gecelerimize çöküp gündüzlerimizi zehirlemeyi kesmemiştir. Politik konuşmalarımızdan da kaybolmamıştır. Hatta önemi daha da artmış, bir numaralı halk düşmanı hâline getirilmiş ve devletin açtığı haçlı seferlerinin temel hedefi olmuştur. "Korkudan kurtulmak" bugün hâlâ eskiden olduğu gibi, ilan ettikleri öncelikler sıralamasında her devletin başa koyduğu kalem, devlet yönetiminde ciddi ciddi koltuk kapmayı düşünen her politikacının en azından ağzına almak zorunda olduğu bir vaattir.

Sosyal devletin vadesi belki de dolmak üzeredir ama *güvenlik* devletinin revaçta olduğu dönemin sonunda olmadığımız kesindir.

Oysa güvenlik sosyal devletin temel var olma nedeni değil miydi? Elbette öyleydi. Peki, ne değişti? "Güvenlik" fikrinin *anlamı,* özellikle de ele avuca sığmaz *muğlaklığının* tescilli sebepleri değişti. Miguel de Cervantes'in yarım milenyum önce büyük bir önseziyle söylediği gibi (*Don Kişot*'un ilk kısmının 20.bölümünde) "korkunun sayısız gözü vardır ve gömülmüş şeyleri görebilir". Korkular gözün göremediğini görebilir. Ve onların hiç göremeyeceklerini de. Korku için iyi haberken, korkanlar için kötü bir haberdir. Korkular beslenip gözle görülecek şekilde büyütülebilir. Gözün gördüğü şeyler, hatta daha kesin bir şekilde göremediği şeyler vasıtasıyla büyür.

Endişe ettiğimiz, endişelenmemizin söylendiği, endişe etmeye teşvik edildiğimiz ve endişe etmeye şartlandırıldığımız, iktidar adaylarının bize vaat ettiği güvenlik, artık Roosevelt ve Beveridge'in aklındaki güvenlikle aynı şey değildir. Toplumdaki yerimiz, şahsi haysiyetimiz, emeğimize gösterilen itibar, özsaygı, insani kavrayış ve insanca davranışların güvenliği değil, bedenin ve şahsi mülklerin güvenliğidir. Bize iş vermeyen veya çalıştırırken bize insan gibi davranmayanlardan, özsaygı-

mızı yerle bir edenlerden, bizi aşağılayanlardan ve lekeleyenlerden güvende olmaktan ziyade, mülkümüzü taciz edenlere, kapımızdaki yabancılara, sokaktaki sinsi tiplere ve dilencilere, evde ve işyerindeki cinsel tacizcilere, kuyuları zehirleyenlere ve uçak kaçıranlara karşı konan güvenliktir. Korku hâlâ eski kaynaklarından büyüyor olabilir fakat bir kez filizlendiğinde farklı bedenlere taşınması mümkündür ve öyle de olmaktadır. Yeni konumunda sosyal devletin yarattığı araçlar faydasızdır. Başka araçlara ihtiyaç vardır. İşsizlikle, yaşlıların yoksulluğuyla, toplumsal dışlanmışlık ve bozulmayla savaşırken uygun görülen silahlar, teröre karşı savaşla uyumsuzdur. Her korku için ona has yatıştırıcı gerekir.

Günümüzün korkularını, Roosevelt ve Beveridge'in kökünden kazımaya uğraştığı korkulardan ayıran bir başka (belki de en önemlisi) unsur daha vardır. Bu korkular en saf hâliyle facialardı, hiç hayra yorulmayacak musibetlerdi, insanlarla düzgün bir insanca yaşam arasına dikilmiş aşırı gerçek ıstıraplar ve acılardı. Ayrıca yanlış konumlandırılması çok güç korkulardı. Ulrick Beck'in söylediği gibi açlık, hastalık, yaşama beklentisinin yokluğu, sefalet ve fakirlik gibi acılarda yanılgıya düşmek zor hatta imkânsızdır, çünkü "maddi gereksinimlerle ilgili deneyimler, gerçek sıkıntılar ve sübjektif acı çekme deneyimi ayrılmaz bir biçimde birbirine bağlıdır".[35] Ancak Beck'in "risk" diye adlandırdığı şeylerde, bugün devlete ait silahların önünde yaşanması muhtemelen facialarda durum böyle değildir. "Riskler" görünmezdir. Onlardan korkmak için kişinin onları işitmesi gerekir ve sebepleri nadiren şeffafça görülebilir. Beck, görünmez oldukları için risklerin var olduklarını, vahametlerini ve keskinliklerini inkâr etmenin mümkün olduğunu söyler (örneğin sera gazlarında veya gezegenin ısınmasında olduğu gibi). Ancak yeni risklerin görünmezliğinde, çok daha başka ve özgün bir netice saklıdır. Açlığı inkâr edilecek bir şey

35. Ulrich Beck, *Risk Society: Towards a New Modernity*, Çev. Mark Ritter (Sage, Londra, 1992) [*Risk Toplumu: Başka Bir Modernliğe Doğru*, Çev. Kâzım Özdoğan, Bülent Doğan, İthaki Yay., 2011], s. 75.

olarak tahayyül etmek zordur ama güvenliğe yöneltilen tehditler kolaylıkla tahayyül edilebilir. Yine Beck'ten alıntı yaparsak,

> Uyandırılmış güvensizliklerin ve korkuların *yorumlanarak saptırılması,* açlık ve yoksulluğa kıyasla çok daha olasıdır. Burada olup bitenlerin burada aşılması gerekmez fakat şu veya bu yöne saptırılabilirler. Yarattığı korkunun aşılması için sembolik mekânlar, kişiler ve nesneler arayıp bulabilir. Risklerde bilinç, *yerinden edilmiş* düşünce ve eylem veya *yerinden edilmiş* toplumsal çatışmalar özellikle olasılık dahilinde olup talep edilen şeylerdir.

Kısaca söylersek, "güvenlik riskleri" gizlenebilir veya inkâr edebilir. Fakat aynı zamanda *icat da edilebilir*. Güvenlik endişesinin sebeplerine gelirsek, gizli tutulmaları veya var olmadıklarını söylemek mümkündür. Fakat hayalini kurmak, abartmak ve olduğundan çok daha büyükmüş gibi göstermek de mümkündür.

Zorlu Rus filozofu Mihail Bahtin, tüm dünyevi güçlerin "*resmî* korkular" aracılığıyla tebaalarını disipline zorlama eğiliminde olduklarını söylemiştir. Bu "*kozmik/evrensel* korkunun" yani ölümlü, kırılgan ve güçsüz insanların esrarengiz ve güçlü Doğayla karşılaştıklarında hissettiği doğal ve özgün korkunun yapay, isteğe uyarlanarak tasarlanmış taklididir.[36] Eğer Bahtin haklıysa (ve yaşadığımız dönemde yaptığı öneri hakkında söylenecek çok söz vardır) "resmî korkunun" üretilmesi iktidarın etkinliğine açılan kapıdır. Kozmik korku aracı insanlara belki hiç ihtiyaç duymayabilir fakat resmî korku tüm diğer kültürel yapılar gibi onlarsız yapamaz. Resmî korku ancak *tasarlanarak* var olur. Dünyevi güçler zaten korkunun esiri olmuş insanları kurtarmaya gelmez fakat öznelerini durumun gerçekten de böyle olduğuna ikna etmek için ellerinden gelen her şeyi yaparlar. Dünyevi güçler aynı tüketici piyasalarındaki diğer teklifler gibi, kendi "müşteri ağını" ve kendi talebini yaratmak zorundadır. "Korku sermayesi" önce

36. Şu eserime bakınız: *Wasted Lives: Modernity and its Outcasts* (Polity, Cambridge, 2004) [*Iskarta Hayatlar: Modernite ve Safraları*, Çev. Osman Yener, Can Yay., 2018], s. 46-53.

dünyevi gücün kendisini sevdirmesi ve tebaasının korktuğu şeylere katı davranarak onların sadakatini kazanmak için üretilmek zorundadır. Etkilerinin kalıcı olması için, nesne olarak görülen insanların kırılgan, güvensiz ve korkak hâl*e getirilip* öyle *tutulması* zorunludur.

Bahtin'in bunları yazdığı dönem ve yerde elinin altındaki ampirik bulgularla bu sonuçlara varması muhtemelen kolay olmuştur. O dönemde Bahtin'in vatanı olan ülkenin lideri Stalin, birçok defa tasfiyeler ve cadı avları başlatma becerisini gözler önüne sermişti. Fakat aynı zamanda onları başlattığı gibi aniden ve açıklama yapmaksızın durdurup askıya alma becerisini de gösteriyordu. Hangi soruşturmanın bir sonraki cadı avı olarak damgalanacağını kimse önceden söyleyemezdi. Darbeler rasgele iniyordu ve o an peşinden koşulan cadılık türüyle bırakın destekleyici kanıtları suçlamaları bile yan yana getirmek hoş karşılanmayan bir lükstü (develerin avlandığını duyunca bir yaban tavşanının neden barınacak yer aramaya başladığını "önce seni öldürürler sonra deve olmadığını kanıtlamaya çalışırlar" diyerek açıkladığını söyleyen yaygın bir Sovyet esprisinde görüldüğü gibi). *Herkes* korunmasız olduğunda ve ertesi sabahın ne getireceği *her daim* belirsizliğini koruduğunda, çok fazla öngörüyü, bilgeliği ve eylem gücünü (ki bunların hepsi sıradan insanların idrak, imkân ve beceri sınırlarını aşan şeylerdir) şart koşan insan ötesi bir başarı olarak görünen şey ani bir felaket *değil* sağ kalmak ve güvenliktir. Stalin'in yönetimi altında, üstün gücün kuvvetini, bilgeliğini, babacan sevgisini, iyiliğini ve lütuflarını kanıtlayan şey, rasgele inen darbelerden *kaçınması,* bir insanı Sibirya kamplarından veya ölüm mangasından *muaf tutmaktı*. İnsanın gördüğü iyilikten ötürü minnettar olması gerekirdi. Nitekim öyle de oluyorlardı.

İnsanların korunmasızlığı ve belirsizlik tüm politik iktidarların temelidir. Stalinist tip totaliter iktidarda yani beşeri koşullara güvencesizliği sokan piyasaların yokluğunda, bu korunmasızlık ve belirsizlik, politik iktidarın emriyle hareket eden kolluk kuvvetleri tarafından üretilmeli ve tazelenmeliydi.

Rusya'da serbest piyasanın son kalıntıları yok edilirken, Ruslara kitlesel ölçekte ve rasgele terör uygulanması salt bir tesadüften öte bir şey olmalıdır.

Kapitalist düzen ve piyasa egemenliğiyle şekillenen modern toplumda, korunmasızlık, belirsizlik ve varoluşun güvensizliğini temin eden şey, yaşam gayelerinin piyasa rekabetindeki tehlikelere ve aşırılıklara maruz bırakılmasıdır. Politik iktidarlar tebaalarının disiplinini ve yasalara itaat etmelerini istediklerinde bu taleplerinin meşruiyetini hâkim korunmasızlıkla belirsizliğin ölçeğini azaltma, serbest piyasa güçlerinin yol açtığı zararlarla hasarları sınırlama, en korunmasız kişileri en azından alınabilecek en acılı ve yıkıcı darbelerden koruma, güvencesiz kişileri serbest rekabetin içinde barındırdığı risklere karşı sigortalama vaadine dayandırabilir.

Tekrarlamama izin verirseniz bu meşruiyet nihai ifadesini "sosyal devletin" pratiklerinde bulmuştur. Bu devlet, bireysel talihsizlikler karşısında her yurttaşı korumanın, bir bütün olarak yurttaşlar topluluğunun görevi ve sorumluluğu olduğunu söyleyen varsayıma dayanıyordu. Ancak bu politik iktidar formülü bugün maziye karışmaktadır. Sosyal devletin kurumları tek tek parçalara ayrılmakta veya aşama aşama ortadan kalkmaktayken, eskiden işletmelerin faaliyetlerine ve serbest piyasa rekabetine getirilmiş kısıtlamalar tek tek kaldırılmaktadır. Devletin korumacı işlevleri, sadece istihdam edilmesi imkânsız ve malul insanlardan oluşan küçük bir azınlığa hizmet verecek şekilde budanmıştır (ayrıca artık önleyici işlevleri yoktur, anca bir felaket yaşandıktan sonra harekete geçirilmektedir). Ancak piyasa oyununa dahil olamama hâli giderek suç gibi görüldüğünden, bu azınlık bile sosyal hizmet meselesi olmaktan çıkıp yasa ve düzen meselesine dönüşecek şekilde yeniden sınıflandırılmaktadır. Devlet serbest piyasacı mantığın (veya mantıksızlığın) doğurduğu korumasızlığın ve belirsizliğin sorumluluğundan kaçmaktadır. Artık bunlar özel sorun olarak görülmektedir. Bireylerin meşgul olması ve kendi ellerindeki kaynaklarla bir başlarına çözmeleri gereken meselelerdir.

Bu eğilimin itici yan etkisi, modern çağların büyük bir dilimi boyunca devlet iktidarının dayandığı temelleri oymasıdır. Geniş kesimlerce fark edildiği gibi politikadan uzak durma, politikaya ilgiyle politik katılımın yitip gitmesi (Peter Drucker'ın meşhur ifadesiyle "kurtuluş artık toplumda değildir") ve nüfusun kurumsallaşmış politikaya katılmaktan tamamen uzak durması devlet iktidarının mevcut temellerindeki parçalanmaya işaret etmektedir. "Büyük toplumun" atanmış sözcülerinin en çok duyduğu mesaj "daha esnek" olma çağrılarıdır. Bugünlerde belirsizlik, güvensizliğin çaresi olarak sunulmaktadır...

Bugün, piyasaların yarattığı güvensizliğe eskisi gibi programlı bir şekilde müdahale imkânlarını kaybetmiş veya bu imkânları alabildiğine azalmış devletler, korunmasızlığın ve belirsizliğin meşruiyetlerini dayandırabilecekleri ekonomik olmayan başka biçimlerini aramak zorundadırlar. Sanki *sosyal devletten güvenlik devletine* geçiş yapmaya karar vermiş gibi hareket etmektedirler. Temel yaşam koşullarının tedrici olarak kuralsız hâle getirilmesi, risklerin özelleştirilmesi ve sosyal sigorta mekanizmalarının geride bırakılmasıyla artan kaygı, kişisel güvenlikle ilgili meselelere kaydırılmaktadır. Yani suçluların, "altsınıfların", hastalık taşıyan ve adi suçlara karışma ihtimali yüksek "sığınmacıların" ve yakın zamanda küresel terörizmin veya kırk beş dakikada kullanıma hazır kitle imha silahlarının insanların canına, malına ve yaşam alanları için barındırdığı tehditlere karşı güvenlik esas mesele olmuştur.

Piyasaların doğurduğu ve gözden kaçmayacak kadar bariz olan güvensizliğin aksine, devletin kurtarıcılık iddiasına dayanak oluşturmasını umduğu alternatif güvensizlik yapay yollarla kışkırtılmak zorundadır. Yahut aynı anda yeteri miktarda "resmî korku" uyandırıp, devlet idaresinin onsuz bir şey yapamayacağı ve/veya yapmak istemeyeceği, kaynağını *ekonomiden alan* güvensizlikle ilgili kaygıları bastırabilmesi ve yatıştırması için, bunun bayağı dramatize edilmesi, ısrarlı, düzenli ve sayısız defa vurgulanması gerekir. Piyasanın geçim olanak-

ları ve refah için getirdiği ve en iyi pastel renklerle resmedilecek tehditlerin aksine, kişisel güvenliği tehdit eden tehlikelerin ölçeği en parlak renklerle resmedilmek zorundadır. Böylece tehditlerin *gerçeğe dönüşmemesi* olağanüstü bir hadise olarak görülüp, devlet organlarının dikkati, ihtiyatı, cesareti ve iyi niyetinin sonucu olarak alkışlanabilir.

Katı bir şekilde aktarmalı uçuş yapmaları engellendiğinde, havalimanlarının aşırı kalabalık koridorlarında ileri geri sürüklendiklerinde, şahsi mahremiyetleri tecavüze uğradığında ve masumiyetlerini kanıtlayıncaya dek suçlu olarak damgalandıklarında, "olması muhtemel terörist saldırıların" talihsiz kurbanları gürültülü ve samimi bir biçimde güvenlik görevlilerini alkışlamışlardır. Başka kim onların o anki korkularını veya diğer endişelerini dağıtmak için böylesine sıkı çalışacaktı? Bir yerden diğerine güvenli ve tek parça ulaşmalarını başka kim güvence edebilirdi?

Üretilmesine ve kullanılmasına dönük mekanizmalarıyla bu tür bir korku, Hobbesçu dünyanın yarattığı bir üründür. Bu dünyanın tekrar tekrar diriltilmesinin de temel faktörüdür.

Dolayısıyla aynı soru bir kez daha karşımıza çıkıyor: Avrupa, yeni imparatorluğun meydana getirdiği, hizmet ettiği ve ebedileştirdiği, gezegeni kuşatmış sınır boylarının Hobbesçu dünyasına bir alternatif sunabilir mi veya Avrupa alternatif olabilir mi?

Bu soruya "evet" yanıtı verecek, kimisi eski kimisi yeni, belirgin bir biçimde Avrupalı, hatta tamamen Avrupa'ya has birkaç görüngü vardır. Ancak olumsuz yanıt alma olasılığı çok daha ağır basmaktadır. "Lehte" ve "aleyhte" etmenlerin görece gücünü hesaplamak teorik argümanlarla yapılamaz. Son tahlilde sadece politik tercihler ve kararlılıkla belirlenebilir.

Öncelikle sosyal devletin hayaletini kovmak çok mümkün değildir. Sadece karanlık kilerlerle boş tavan aralarına değil, Avrupalıların evlerini birbirine bağlayan yollara da musallat olacaklardır. Dahası dünya genelinde kazandığı şöhret Avru-

palıların hafızasından çıkmayacaktır. Sosyal devlet barışçıl çatışma çözümlerinin serasıydı. Veya Balibar'ın kullandığı terimlerden birazcık yararlanacak olursak, "kurumsallaşmalarıyla" çatışmaları yatıştırmaya ve ehlileştirmeye dönük araçların dövüldüğü bir atölyeydi. Sosyal devletin inşası ve ikmali, "çatışmaların kurumsallaştırılması için" yani "birbirine düşman çıkarları bastırmak ve onları suç olarak tanımlamak yerine onlara resmî birer 'temsiliyet' kazandırmak" için "farklı kaynakların bir araya getirilme" sanatında alınacak bir ders olmuştur ve hâlâ da önemli bir derstir.[37] Baskı ve dışlamanın yerine, (Amartya Sen'in tabiriyle) "kapasitelerin" daha hakkaniyetli bir tedarikiyle adaletsizliğin kurbanı olmuş kişilere "olanak tanımaya" dönük sürdürülebilir bir çaba. Avrupa'da yıllarca uygulanan ve cilalanan bu zanaat, mesele küresel sınır boylarının ehlileştirilmesi ve medenileştirilmesi olduğunda yeniden kullanışlı olabilecek bir şeydir; ulus-devlet düzeyinde başarıyla denenmiş araçları, tüm gezegende etkili bir şekilde kullanabilmek için boyutlarını arttırmaktan çok daha fazlasını yapmak gerekse bile.

Avrupa'nın gezegendeki sınır boylarının "medenileşme sürecine" dahil edebileceği bir başka eski miras daha vardır. Balibar, Umberto Eco'nun "tercüme pratiği" içinde şekillenmiş "Avrupa ağzı" fikrinden alıntı yapar.[38] Avrupa yüzyıllar boyunca, birçok dili ve kültürel zinciri birbiriyle gündelik ilişkilere ve diyaloga sokan karma bir bütündü. Bu sebepten ötürü Avrupa'nın, yorumbilimin (Hermenötik) yani yorumlama ve anlama zanaatının gelişmesine uygun doğal bir yer olduğu da söylenebilir. Avrupa hep bitmek bilmez çevirilerin vatanı olmuştur. Bu süreçte katılımcılardan hiçbirinin kimliğini yok etmeden kültürel ve dilsel deyişler arasında verimli bir diyalogu etkin bir şekilde inşa etmeyi öğrenmiştir. Franz Rosenzweig'ın ifadesiyle, sohbete katılan insanlara sadece bi-

---

37. Bkz. Balibar, "Europe".
38. Umberto Eco, *La Recherche de la langue parfaite dans la culture europeene*, (Seuil, Paris, 1994) [*Avrupa Kültüründe Kusursuz Dil Arayışı*, Çev. Kemal Atakay, Literatür Yay., 2009].

rer çift kulak olarak değil ağzı da olan kişiler şeklinde görmeyi, onları salt dinleyici olarak değil konuşmacı olarak da dikkate almayı öğrenmiştir. Balibar'a göre temelini gelenekten alan bu konuşma/dinleme, öğrenme/öğretme, anlama/kendini anlaşılır kılma (kısaca tercüme etme) becerisi "'çeviri' fikrinin dilsel boyutu aşıp daha geniş ve *kültürel* düzlemi de kapsayacak şekilde genişletilmesiyle arttırılabilirdi". Avrupa "dünyayı yorumlama" becerisiyle gezegende yaşayan evrensel topluluğun tasarlanması, doğumu ve olgunlaşmasında hâlâ kritik bir rol oynayabilir.

Balibar bu rolü "yok olan aracılık" şeklinde tanımlamaktadır (aynı Max Weber'in modern kapitalist aklın açığa çıkmasında "Protestan ahlakına" biçtiği görevde olduğu gibi). Rolün başarısı Avrupa'nın şu işi gerçekleştirmesiyle ölçülecektir: Tedrici bir biçimde, sınır boylarının kurallarını ve araçlarını ortadan kaldıracak, günümüzün Hobbesçu dünyasının yerine Kant'ın insanlığın tamamını kuşatan yönetimini koyan kalıcı bir diyalogun inşasıyla "çatışmaların kurumsallaştırılması". Yapacağım yorum odur ki, bugün süper güç Amerika'nın başını çektiği düşünülen gölge imparatorluk, "yok olan aracılık" rolüne çok daha uygun bir görünüm çizmektedir. Uzun vadede "yerkürenin Avrupalılaşmasını" (geleceğin yerküreyi kuşatmış yönetiminin genel hatlarını çizecek süreci) sağlayacak veya "bu sonucu doğurmaktan başka çaresi olmayan" güçlerin oluşumunda belki "ebelik" rolünü oynamaya aday bu mantıksız akidedir.

Gölge imparatorluğun bugün sınır boylarında harekete geçirdiği ve beslediği koşullar, pekâlâ tarihe "Avrupa ağzını" yok olmanın eşiğinden kurtaran koşullar olarak geçebilir.

3
Sosyal Devletten Güvenlik Devletine

Franz Kafka'nın "çukurundaki" isimsiz yaratık, uzun süredir kazmakta olduğu ve kazmaya devam ettiği çukura inen "gerçek girişin" "yerinden kaldırılabilen bir yosun tabakasıyla örtülü olmasıyla" ve dolayısıyla "bu dünyada güvende olabilecek her şey gibi güvende olmasıyla" övünür. Yine de şöyle şikâyet eder: "Biri bu yosuna basacak veya içinden geçecek olsa çukurum ifşa olacak ve isteyen biri... içeriye girip içindekileri temelli yok edebilecek".[1]

1. Bkz. Franz Kafka, "The burrow", burada alıntılanan Willa ve Edwin Muir'in tercümesidir: *The Collected Stories of Franz Kafka,* ed. Nahum N. Glatzer (Penguin, Harmondsworth, 1988), s. 325-59.

"Biri"... aslında herkes bunu yapabilir ve çukurun dışında gerçekten de güvenebileceğiniz kimse yoktur. Gözetlediğiniz birine güvenmek görece daha kolaydır ve hatta uzakta birine dahi güvenebilirsiniz: "Ancak siz çukurun içindeyken çukurun dışında yani farklı bir dünyada yaşayan birine tamamen güvenmek, bana öyle geliyor ki imkânsızdır." İşin daha da kötüsü, "yeryüzünün bağırsaklarında da düşmanlar vardır. Onları hiç görmedim fakat efsanelerde haklarında çok şey işittim ve onlara kesinlikle inanıyorum." Bu görünmeyen düşmanlardan ötürü, "onların değil de kendi evinizde olduğunuzu düşünerek kendinizi avutmanız nafiledir." Neticede mesele güvenliğe geldiğinde, çukurun içi dışından çok da farklı değildir ve ne kadar çabalarsanız çabalayın ikisi arasında net bir çizgi çekemezsiniz...

Çukuru kazan derin düşüncelere dalar: "Meselenin aslı şu ki, çukur aslında hatırı sayılır derecede güvenlik sağlar fakat içindekinin kaygıdan uzak olmasına yetecek kadar güvenli olur mu?" "Sürekli savunma önlemleriyle meşgul olmam, sık sık değişikliklere ve tadilatların yapılmasını içerir." Güvenliğim asla eksiksiz olmayacak, çukur asla tamamlanmayacak, bu iş asla bitmeyecek. Esasında korkuyu yatıştıran şey sadece bitmek bilmez "tadilatlarımla değişikliklerimdir". Güvenliğin aranıp bulunabileceği yer, güvenliğe doğru bitmek bilmez kaçışın telaşı ve çırpınışıyla, sürekli izlerin kazılıp kapatılmasıdır (düşmana karşı güvenlik sağlanamasa bile onun yarattığı endişelerden korunmuş olunur): "İnsanın kulağını duvara dayayıp, toprak parçalarını koparan her ufak gürültüye kulak kabartması, bunu bir şeyler bulurum umuduyla değil, içindeki gerginliğe ifade kazandıracak bir şey olarak yapması." Kaygılar yaşamı altüst eder ama yaşam ağır ağır bir dizi altüst oluşa dönüşmektedir. Bu diziyi koparmak, kişinin yaşamayı öğrendiği hayatla yaşam olarak kabul ettiği hayatı birbirinden ayırır. Yaşam kaygıdır, kaygılar da yaşam. "Muhtemelen, orada bir şey duysam da duymasam da, burada veya başka yerde sırf kazmak için inatla ve cüretkâr bir şekilde kazmaktan başka yapacağım bir şey yoktur."

Öyküyü, kaygılarla mücadele ederek ve çukurlar kazarak geçen yaşamının sonlarına yaklaşmış bir hayvan anlatır. Yaşamın yorgunluğuyla hayatın bilgeliği gelir. Eski mahluklar hızla güçleri azaldığından hatıralara, yadigârlara, derin tefekkürlere ve daha başka şeylere kapılırlar. Eller zayıfladıkça, düşüncelerin doldurabileceği ve doldurması gereken boş vakitler uzar gider. Düşünceler elleri tembellik günahından kurtarır. İşte bundan dolayı eski mahluklar çoğu kez hem müstehzi/alaycı hem de ferasetli/sağgörülü kişiler olarak görülür. Kafka'nın çukur kazıcısı daha fazla hendek kazma dürtüsüne karşı koyar: "Bu hendek bana kesinlik getirecek diyorsun öyle mi? Artık kesinliği hiç de arzulamadığım bir aşamaya geldim." Kesinliğin olmadığı bir yaşam, acaba neye benzerdi? Yine de yaşam sayılabilir miydi? Hayatı yaşamaya değer kılan şey korkunun kendisi değil midir? Ömür boyu güvende olmak için verilen kavgalardan sonra, güvenlik beklentisinin karşılanması ve artık uğruna savaşmaya gerek duyulmaması korkunçtur. Korkuyla dolu bir hayatın sonunda, en dehşetli korku, korkunun olmamasıdır.

"Çukur"daki kahramanın itirafını sonlandırırken söylediği ve "ancak hiçbir şey değişmedi" diye başlayan cümlede rahat bir nefesin alındığını duyabilirsiniz. Tüm o telaşlı gerginliğine rağmen vardığı ilk sonuç, düşmanın evini bulup bulamayacağı, düşmanın hangi niyetlerle geleceğini asla bilemeyeceğidir. Yaşamın anlamı korkunun ölümüyle yok olur. Güvenlik kulaklarda anlamlı bir yaşamın ölüm çanıymış gibi çınlar ve hayatın saçmalığını tüm çıplaklığıyla açığa vurur...

Biz insanlar, anlam arayışının müptelası olmuş canlılarız. Hatta en uç noktaya gidip "neden/ne için" sorularını insanlığı belirleyen özellik olarak almak mümkündür. Korkuyla mücadele etmek anlamlı bir hayatla eşanlamlı hâle geldikçe, korkuya bağımlı, korkunun müptelası oluruz. Her gün bir doz korku almamız gerekir. Ve bağımlılık olarak adlandırılmayı hak eden her olayda olduğu gibi, her gün bir öncekinden daha büyük bir doza ihtiyaç duyarız. En korktuğumuz şey aşırı dozdur ve bundan korkmamızın sebebi, aşırı dozla korkunun sona ere-

ceğinden korkmamızdır. Derrida muhtemelen korkuyu, "farmakonun" yani ilaçla zehrin tek bir yerde buluştuğu, düzenli ve doğru miktarda alındığında insanı iyileştiren ama fazla kullanıldığında zehirleyen, doğru dozu yanlışından ayıran çizgiyi sabit tutmak şöyle dursun düzgün bir şekilde belirtmenin imkânsız olduğu "uyuşturucuların" en önemli örnekleri arasında sayardı.

Korkunun satması, hatta çok iyi satmasında şaşılacak bir şey yoktur. Bir TV uydu devinin gazeteye verdiği son reklamlardan biri izleyicileri televizyonlarını açmaya şöyle teşvik etmektedir: "Ya bir şeylere dokunduğunuzda ölümcül bir virüse yakalanacak olursanız? Gazete gibi mesela..." Korku bağımlıları hep daha fazlasına ihtiyaç duyarlar ve yeni, gelişmiş korkulara yönelik talebin sönmesi şöyle dursun cansızlaşması bile olasılık dışıdır. Tüketici odaklı bütün işkollarıyla korku endüstrisi, istihbarat zaaflarını telafi etme gayretiyle, uç bahisler oynasa ve bu sebeple hedefini çoğunlukla ıskalasa bile bunun gerçekleşmesi çok zordur.

Tüketici endüstrisi korkuda, uzun süredir aramakta olduğu dipsiz ve kendini sürekli yenileyen altın madenini bulmuştur. Tüketici endüstrisi için korku gerçekten ve tam anlamıyla "yenilenebilir bir kaynaktır". Korku tüketici piyasalarının ve dolayısıyla günümüz ekonomisinin *devridaimi* olmuştur.

Korkuya duyulan bağımlılıkla güvenlik saplantısının son yıllarda hiç olmadığı kadar çarpıcı boyutlara gelişi, ağırlıkla Avrupa'da, onun denizaşırı yerleşimleri, kolları ve tortul alanlarında gerçekleşmiştir.

Kendi başına bu esrarengiz bir görünüm taşımaktadır. Neticede Robert Castel'in, bugün güvensizlikle beslenen kaygıları keskin bir şekilde tahlil ettiği yazıda belirttiği gibi, "bizler yani nihayet gelişmiş ülkelerde yaşayanlar, kuşkusuz şimdiye dek var olmuş en güvenli [*sures*] toplumlarda yaşamaktayız."[2]

---

2. Robert Castel, *L'Insecurite sociale. Qu'est-ce qu'etre protege?* (Seuil, Paris, 2003) [*Sosyal Güvensizlik*, Çev. Işık Ergüden, İletişim Yay., 2004], s. 5.

Ancak "nesnel bulgulara" rağmen, kendisini en çok tehdit altında, güvencesiz ve korkmuş hissedenler, paniğe kapılmaya en hazır, tarihte diğer topluluklara kıyasla güvenlik ve güvenle ilgili şeyleri kafayı en çok takmış kişiler el üstünde tutulmuş ve şımartılmış "bizleriz".

Sigmund Freud bu bulmacayı doğrudan karşısına almış ve çözümün insan ruhunun kuru "gerçeklerin mantığına" inatla kafa tutmasında aranması gerektiğini söylemiştir. İnsanın ıstırabı (dolayısıyla acı çekme korkusu ve ıstırabın en eziyetli ve can sıkıcı örneği olarak korkunun kendisi) kaynağını "doğanın üstün gücünden, bedenlerimizin zayıflığından ve insanların aile, devlet ve toplum içinde kurdukları karşılık ilişkileri belirleyen düzenlemelerin yetersizliğinden" alır.[3]

Freud'un saydığı ilk iki sebep karşısında, kendimizi yapabileceklerimizin nihai sınırıyla uzlaştırarak bir şekilde çözüm bulmayı başarırız: Asla doğaya egemen olamayacağımızı ve fani bedenlerimizi ölümsüz hâle getiremeyeceğimizi veya zamanın amansız akışına bağışık kılamayacağımızı biliriz. Bu yüzden "en iyi ikinci" çözümü kabullenmeye hazırız. Ancak bu bilgi bunaltıcı ve hareketsiz kılıcı olmaktan ziyade uyarıcı ve harekete geçiricidir: Eğer tüm acılara son veremiyorsak, bazılarını ortadan kaldırıp diğerlerini yatıştırmamız mümkündür. Mesele ısrarla ve tekrar tekrar denemektir.

Oysa mesele üçüncü tür acılara yani *sosyal* kökenli sefalete geldiğinde her şey alabildiğine farklıdır. İnsanların yarattığı şeyleri sadece insanlar değiştirebilir veya ortadan kaldırabilir. Bu tür müdahalelere hiçbir sınır konmasını kabul etmeyiz. Her halükârda kararlılık ve iyi niyetle konmuş hiçbir sınır insanların gayretiyle kırılamaz: "Kendi koyduğumuz kuralların neden hepimizi koruyacak ve herkesin yararına olacak şeyler olmaması gerektiğini göremiyoruz." "Gerçekten erişim dahilindeki korunma" olanakları ve yararlandığımız imkânlar

3. Sigmund Freud, *Civilization and its Discontents* [*Uygarlığın Huzursuzluğu*, Çev. Haluk Barışcan, Metis Yay., 1999], burada alıntılanan Penguin Freud Library baskısıdır, cilt 12, s. 274 vd.

ideale ulaşmaktan uzaksa, ilişkiler hâlâ istediğimiz gibi değilse, düzenlemeler olması gerektiği gibi (ve düşündüğümüz gibi olabileceği noktada) değilse, kapıdaki veya yatağın altına saklanmış düşmanların komploları, tezgâhları ve kirli oyunlarından şüphelenmeye daha yatkınız. Kısaca husumetten ve bir suçludan, bir suçtan veya suç işleme niyetinden şüpheleniriz.

Castel modern güvensizliğin korunmanın yokluğundan değil, "korumanın peşinde durmak nedir bilmeden koşmanın ve hummalı bir güvenlik arayışının etrafında şekillenmiş" toplumsal bir evrende "kapsamının netlikten uzak olmasından" (*ombre portee*) kaynaklandığını söylerken benzer bir sonuca varır.[4] Güvensizliğin keskin ve onulmaz deneyimi, doğru beceriler ve düzgün bir çabayla güvenliğin tam anlamıyla sağlanabileceğini (yapılabiliyorsa, yapabiliriz), yapılamadığı görüldüğünde hatanın sadece kötü niyetlerle ve kasıtlı fesatlıklarla açıklanabileceğini söyleyen kanaatin yan etkilerinden biridir. Bu durumda işin içinde mutlaka bir kötü adam vardır.

Güvensizliğin modern biçimini damgalayan esas şeyin, kötü niyet ve kötülük yapanlara duyulan korku olduğunu söyleyebiliriz. Kaynağında başkalarından ve niyetlerinden duyulan şüpheler, insanların kalıcı ve güvenilir yoldaşlıklar kurabileceğine inanmayı reddetmek veya buna inanmanın imkânsızlığı yatar. Castel bu gelişmelerin sorumluluğunu modern bireyselleşmeye yükler. Ona göre modern toplum, eskiden korunmanın kurallarını belirlemiş ve bunların uygulanmasına nezaret etmiş birbirine bağlı topluluklarla kuruluşları ortadan kaldırıp, yerlerine kişisel gelişimi ve bakımı bireylerin sorumluluğu hâline getirdiğinden, tesadüflerin batağına inşa edilmiştir. Böyle bir toplumda güvensizlik ve her yere yayılmış tehlikelerin yarattığı korku salgın birer hastalıktır.

Tüm diğer modern dönüşümlerde olduğu gibi, bunda da öncü rolünü Avrupa oynamıştır. Ayrıca değişimin beklenmeyen ve kural olarak zararlı sonuçlarıyla yüzleşmek de ilk ona düşmüştü. Bu cesaret kırıcı güvensizlik hissi, Avrupa'da ortaya

4. Castel, *L'insecurite sociale*, s. 6.

çıkmış ve daha sonra farklı hızlarla gezegenin başka köşelerine yayılmış iki kopuş aynı anda yaşanmasaydı asla ortaya çıkmazdı. İlki Castel'in terminolojisiyle, yoğun toplumsal bağlar ağının dayattığı kısıtlamalardan kurtulmuş bireye "aşırı değer biçilmesidir" (*survalorisation*).[5] Ama bunu hemen ikinci kopuş takip eder: Geçmişte kendisine aynı yoğun toplumsal bağlar ağının sunduğu korunmadan mahrum bırakılmış bireyin eşi görülmedik derecede kırılgan ve zayıf olması.

İlk kopuş bireyselleşmiş insanların önünde açığa çıkmış, kendilerini inşa edip geliştirmeleri için heyecan verici ve ayartıcı ölçüde geniş yelpazede fırsatlar sunmuştur. Ama ikinci kopuş çoğu insana kapıları kapatmıştır. İkisinin yarattığı ortak sonuç, güçsüzlüğün hiç kapanmayan yarasına suçluluğun her gün adeta tuz gibi sürülmesiydi. Çıkan hastalığın ismi yetersizlik korkusuydu.

Baştan beri modern devletin karşısında, korkunun idare edilmesi gibi dehşetli bir iş vardı. Modern devrimin yırtıp attığı koruma ağını yeniden dikmesi ve aynı devletin teşviğiyle devam eden modernleşme onu gerip yıprattıkça ağı onarmaya devam etmesi gerekiyordu. Yaygın görüşün aksine, modern devlete yön vermiş gelişimin inatla ortaya çıkardığı "sosyal devletin" kalbinde yatan şey *zenginliğin yeniden dağıtımından* ziyade *korunmasıdır* (bireysel talihsizliklere karşı kolektif güvenlik). Ekonomik, kültürel veya sosyal sermayeden (yani kendi emekleri dışındaki varlıkların tümünden) yoksun kalmış insanlar için "koruma ya kolektif olacak ya da hiç olmayacaktı."[6]

Premodern geçmişe ait korumacı şebekelerin aksine, devletin tasarladığı ve idare ettiği güvenlik ağı ya kasıtlı ve planlı bir şekilde inşa ediliyordu ya da modernliğin "katı" aşamasına özgü diğer geniş çaplı ve yapıcı gayretlerin içinden kendi ivmesiyle gelişiyordu. Refah devletinin kurumları ve tedarik ettikleri (kimi zaman bunlara "sosyal ücretler" denmektedir), devletin işlettiği veya katkıda bulunduğu sağlık hizmet-

5. A.g.e., s. 22.
6. A.g.e., s. 46.

leri, eğitim ve barınma, iş ahdine girmiş iki tarafın birbirine sorumlu olduğu haklar ve yükümlülükleri tane tane belirten sözleşmeler, son olarak çalışanların refahını ve salahiyetini koruyan önlemler ilk kategorinin örnekleridirler.

İkinci kategorinin en belirgin örneğiyse, "diğer sermayelerden yoksun" birçok kişinin sabit bir konumda tutulduğu katı modern düzenin sembolü olmuş "Fordist fabrika" ortamının görece istikrarlı yapısı içinde kök salıp "doğal bir şekilde" gelişmiş işyerinde kurulan, sendikal ve mesleki dayanışmaydı. Sermaye-emek ilişkilerinin iki karşıt safı arasındaki bağ fabrika içinde karşılıklı ve kalıcıydı. Her iki tarafı da birbirine bağımlı kılıyordu fakat aynı zamanda uzun vadeli düşünmelerini ve plan yapmalarını, geleceğe tutunmalarını ve yatırım yapmalarını mümkün kılıyordu. "Fordist fabrika" bu sebepten ötürü acı, kimi zaman patlama noktasına gelen ama her daim kaynayan çatışmaların alanıydı (iki taraf arasındaki uzun vadeli bağ ve karşılıklı bağımlılıkları yüzleşmeyi mantıklı bir yatırıma ve karşılığı olan bir fedakârlığa dönüştürmüştür); ama aynı zamanda güven, karşılıklı pazarlıklar ve uzlaşmalarla ortak bir yaşam tarzı için yapılan arayışın güvenli limanıydı. Net bir şekilde tanımlanmış kariyer yollarıyla, yorucu ama rahatlatıcı değişmez rutinleriyle, edinilmiş becerilerin kullanışlılığıyla, birikmiş çalışma deneyimine atfedilen yüksek değerle, emek piyasalarının tehlikeleri uzakta tutulabiliyor, belirsizlik tamamen yok edilmese bile yatıştırılabiliyor ve korkular gündelik yaşamı dolduran unsurlar olarak görülmekten çok "kaderin indirdiği darbelerle" "ölümcül kazaların" marjinal alanına atılabiliyordu. Neticede emekleri hariç hiçbir sermayeye erişimi olmayan çoğunluk kolektif harekete bel bağlayabiliyordu. Dayanışma emeğe, elinde olmayan sermayeyi telafi etme olanağı veriyordu. Gayet mantıklı bir şekilde bunun, diğer sermaye türlerinin ortak gücünü dengeleyeceğini umuyorlardı.

Modern korkular bireyselleşmeyle kuralsızlaştırmanın ilk mücadelesi içinde, yani insanların arasında nerdeyse ezelden beri veya en azından hatırlanması imkânsız anlardan bu yana

süren ve toplulukla veya kurumsal yapılarla sıkı sıkıya iç içe geçmiş akrabalık ve komşuluk bağlarının gevşediği veya koptuğu bir dönemde doğdu. Korkuyla mücadele etmenin katı modern formu, onulmaz derecede hasar görmüş "doğal" bağların yerine, dernekler, sendikalar, ortak gündelik rutinlerin yarattığı kısmi zamanlı ama kalıcı sayılabilecek kolektif yapılar gibi yapay bağlar koyma eğilimindeydi. *Dayanışma* gittikçe tehlikeli bir hâle gelen alınyazısına karşı temel bir kalkan olarak *ait olma hissinin* yerini aldı.

Dayanışmanın dağılması, korkuyla başa çıkmanın katı ve modern yolları için adeta ölüm çanıydı. Şimdi sıra modern, yapay, yönetilen koruma önlemlerinin gevşemesi, çözülmesi veya yok olmasına gelmişti. Modern revizyondan ilk geçen ve arkasından yaşanan her şeyi herkesten önce deneyimleyen Avrupa, "bireyselleşmeye karşı kuralsızlaştırma sürecinin ikinci aşamasından" geçmektedir. Ancak bu sefer kendi tercihiyle ilerlemek yerine, artık kontrol edemediği veya denetlemeyi dahi umamadığı küresel güçlerin baskısına yenik düşmüş durumdadır.

Paradoksal olarak, bugün her yerde saldırı altında olan ve "beşikten mezara" kadar süren koruma önlemleri ne kadar çok yerellere bırakılırsa, yaklaşan tehlike hissini yansıtmak için yabancı düşmanlığına başvurmak o kadar cazip hâle gelmektedir. Katı modern zamanların kurumsallaşmış koruma önlemlerini terk etmeye hâlâ isteksiz olan, bu önlemlerin azaltılması veya toptan yok edilmesine dönük baskılara karşı direnen birkaç ülke (ağırlıkla İskandinav ülkeleri) kendilerini düşman güçlerin kuşattığı kaleler olarak görmektedirler. Sosyal devletin kalıntılarını, onları yağmalamaya, zayıflatmaya ve seyreltmeye istekli işgalcilere karşı insanın dişiyle tırnağıyla savunması gereken bir ayrıcalık olarak görmektedirler. Yabancı düşmanlığı, dış komploların kurulduğundan duyulan şüpheyle ve "yabancılara" duyulan öfke (çoğu, duvarların parçalanabildiğini ve sınırların aşılabildiğini gösteren canlı, gözlerden kaçmayan göçmenler, denetimden çıkmış gizemli küreselleştirmeci güç-

lerin yakılmayı bekleyen temsili kuklalarıdır) yerel dayanışma ilişkisinden geriye kalanları kurtarmaya dönük umutsuz girişimlerin sapkın bir yansıması olarak görülebilir.

Rekabet dayanışmanın yerini aldığında, bireyler kendilerini sadece onların olan, acınacak kadar az ve bariz biçimde yetersiz kaynaklarla baş başa bırakılmış hâlde bulurlar. Kolektif bağların aşınması ve çözülmesi onları, rızalarını dahi almadan *de jure* bireylere dönüştürmüştür. Ama ezici ve aşılması güç zorluklar, kabul gören bir model olarak *de facto* bireylere dönüşmelerini engellemektedir.[7] Katı modern koşullarda bireylerin başına gelebilecek en korkunç talihsizlik uyum sağlamakta başarısız olmaksa, şimdi (akışkan modern aşamanın ardından) en dehşet verici hayalet yetersizliktir. Bireylerin büyük çoğunluğunun erişip ellerinde tutabileceklerini umduğu parçalardan kendi başına inşa edebilecekleri fakat buna rağmen sağlıklı ve sağlam bir güvenliğin etkili bir biçimde inşa edilmesi için gereken kaynakların niceliği ve niteliğini birbirinden ayıran uçurum dikkate alındığında, bu kesinlikle sağlam temelleri olan bir kaygıdır.

Robert Castel ayrıca *tehlikeli sınıfların* dönüşüne de işaret etmektedir.[8] Ancak ilk ve ikinci ortaya çıkışları arasındaki benzerliğin en iyi ihtimalle kısmi olduğunu gözden kaçırmayalım.

İlk “tehlikeli sınıflar”, ivme kazanmış ekonomik ilerleme onları “yararlı işlevden” mahrum bırakırken, geleneksel bağların hızla çözülmesiyle güvenliklerini kaybetmiş, toplumdan geçici suretle dışlanmış ama yeniden entegre edilmeyi bekleyen artık nüfustan çıkmaktaydı. Öte yanda yeni “tehlikeli sınıflar” “rehabilitasyondan” sonra hiçbir yararlı işlevi yerine getiremeyecekleri düşünüldüğünden, yeniden entegre ve asimile edilmeye uygun görülmeyen insanlardır. Sadece fazlalık değil, *gereksizdirler* de. *Kalıcı bir şekilde* dışlanmışlardır. Akışkan mo-

7. Şu eserime bkz: *Individualized Society* (Polity, Cambridge, 2002) [*Bireyselleşmiş Toplum*, Çev. Yavuz Alogan, Ayrıntı Yay., 2005].
8. Bkz. Castel, *L'insecurite sociale,* s. 47 vd.

dernliğin izin vermekle kalmayıp etkin bir şekilde teşvik ettiği az sayıda "kalıcı durumdan" biridir. Geçici ve düzeltilebilir bir şanssızlığın sonucu olarak algılanmak yerine, günümüzde dışlanma içinde kesinlik hissi barındırır. Bugün dışlanma gitgide çıkmaz bir sokağa dönüşmektedir. Yıkılan köprülerin yeniden inşa edilme ihtimali zayıftır. Çağımızın dışlanmışlarını "tehlikeli sınıflara" dönüştüren şey kovulmalarının kesinliği ve temyiz hakkına başvurma ihtimallerinin çok zayıf olmasıdır.

Dışlanmanın kesinliği, mevcut kurumların oluşturduğu bir ağ olarak ama belki bundan da öte bir ideal ve proje olarak sosyal devletin çözülmesinin dolaysız fakat öngörülemeyen sonucudur. İkincisinin zayıflaması, gerileyişi ve çökmesi neticede, kurtarıcı fırsatların yok olmasına, temyiz hakkının yitip gitmesine, dolayısıyla umudun yavaş yavaş kararıp direnme iradesinin sönümlenmesine işaret etmektedir. "İşsizlik" durumunun aksine (nitekim bu terim normdan sapıldığını, çözüm bulunması mümkün ve neticede çözümlenecek geçici bir sorunu ima etmektedir), insanın işi olmaması giderek "gereksiz" biriymiş gibi hissettirmektedir. Adeta fuzuli, yararsız, işe alınması imkânsız ve "ekonomik açıdan pasif" kalmaya mahkûm bir kişi olarak damgalanıp reddedilmiştir. İşsiz kalmak atılabilir olmaya, hatta çoktan ve kesin bir şekilde atılmış olmaya işaret eder. Son tahlilde eskisinden çok daha küçük bir işgücüyle ve kısılmış "emek maliyetleriyle" aynı işin gerçekleştirilmesine ve aynı ekonomik sonuçlara ulaşılmasına tekabül eden "ekonomik ilerlemenin" atığıdırlar.

Bugünün işsizlerini, özellikle de uzun dönemli işsizleri "altsınıfların" kara deliğine düşmekten kurtaran çok ince bir çizgi vardır. Altsınıfın üyeleri, meşru hiçbir sosyal kategoriye uymayan, sınıfların dışında bırakılmış, toplumun "normal" üyelerince gerçekleştirilen kabul görmüş, onaylanmış, faydalı ve vazgeçilmez işlevlerden hiçbirini yerine getirmeyen erkek ve kadınlardır. Onlarsız da hayatta kalabilecek topluma ancak yok olarak katkıda bulunmak dışında, toplumsal yaşama hiçbir şey katmayan insanlar. "Gereksiz insanları" suçlulardan ayıran

çizgi de çok muğlaktır. "Altsınıflar" ve "suçlular" "antisosyal unsurların" iki alt kategorisinden başka bir şey değildir. Onları birbirlerinden ayıran şey konumları ve davranışlarından ziyade, resmî organların onları sınıflayış biçimiyle gördükleri muameledir. Suçlular (yani hapse atılmış olanlar, suçlananlar veya tutuklananlar, basitçe polis kayıtlarında adı geçenler) aynı işsiz kalmış insanlar gibi, artık normal toplumsal yaşamdan geçici süreliğine dışlanmış bireyler olarak görülmez. İlk fırsatta "yeniden eğitilecek", "rehabilitasyona sokulacak" ve "topluluk yaşamına geri dönecek" bireylerden ziyade, artık kalıcı suretle marjinalleşmiş, "toplumsal geri dönüşüme" uygun olmayan, yaptıkları şeylerden ötürü yasalara uyan topluluktan olabildiğince uzak tutulmaya yazgılı kişilerdir.

"Gereksiz ve fazlalık insanların" atılabileceği alanlar artık kalmamıştır. Yüzyıllarca modernleşen Avrupa denizaşırı yerleri, teknolojik ve ekonomik ilerlemenin kendi ülkelerinde lüzumsuz hâle getirdiği fazla nüfusu boşaltmak için kullanmıştır. Yerelde ortaya çıkmış toplumsal sorunlara "küresel çözümler" aranıp bulunuyordu. Fakat bugün Avrupa'nın gelişmiş ülkelerinde ve Batı dünyasının geri kalanında "insani artığın" üretimi tüm şiddetiyle devam ederken, bir başka modern icat olan atık imha endüstrisi derin bir kriz içindedir: Evden uzaktaki atık boşaltma alanlarının sayısı azalmış, hızla tükenmek üzeredir. Boş veya az nüfuslu sayılan yerler şimdi kendi fazla nüfuslarını üretir olmuşlardır. Ara ara fazla gençlerinin bazılarına asker üniformaları giydirip kendilerine daha fazla alan açmak için komşu halkları geri çekilmeye zorlarken, diğer gençler sivil kıyafetleriyle yaşamayı sürdürürler ve geride bıraktıkları ailelerini memleketlerinde kazanamayacakları ama orada elde etmeleri muhtemel parayla ayakta tutmak üzere uzak ülkelere gönderilirler. Bir alternatif olmadığı için, artık Avrupa'nın sömürüsü olmayan denizaşırı toprakların ememeyeceği ve yerellerde üretilmiş "insani artığı" "altsınıfların" ve hızla büyüyen hapishane-tutukevi endüstrisinin soğurması gerekir. Ayrıca giderek az sayıda kişiye yayılan sosyal yardım fonları,

diğer kıtalarda gerçekleşen ekonomik ilerlemelerin kurbanları tarafından daha fazla tüketilme tehlikesi içindedir. Nitekim oradaki otoritelerin o insanları sefil durumdan kurtarmaya ne yetkileri ne de gönülleri vardır.

Sınırlarını dünya piyasalarına açmaları ve "serbest rekabet" adı altında yabancıların yaptığı satın alımları durdurma umutlarını terk etmeleri için sürekli küresel bankalarla arkasına Uluslararası Para Fonu'nu almış, kimi zaman "rejim değiştirmek" üzere sefere çıkmış ordularca desteklenen şirketlerin baskısına/zorbalıklarına maruz kalan eski sömürgeler, geçmişte modernleşmenin öncüleri ve en başta Avrupa tarafından benimsenmiş şu stratejiye başvuracak konumda değildirler: Neticede sosyal devletin oluşumuna yol açmış strateji. Benjamin R. Barber'ın deyişiyle piyasalar "ulusal sınırların gözeneklerinden içeriye sızabilirler ve egemenliğin mantığı onları en az SARS, suçlar ve terörizmde olduğu kadar kısıtlayabilir".[9] IMF ile Dünya Bankası'nın verecekleri finansal yardımlar için, Pentagon'un ise "rejim değişikliğine" gitmemesi için dayattığı koşul olarak ulusal varlıkların (veya en yüksek fiyatı teklif edene yahut en çetin rakibe satılmamış olsa, ulusal zenginliğe dönüşebilecek varlıkların) özelleştirilmesi elbette, "ortak iradenin ve kamu yararının gücüne özel iktidarın anarşisi üzerinde üstünlük" kazandırmaz. Aksine "yasaların, düzenlemelerin veya hükümetlerin denetiminden kurtulmuş özel bir iktidarı göklere çıkarır" ve böylece "Amerika'nın üzerine inşa edildiği" ve Avrupa'nın modern tarihi boyunca ufak kesintilerle yakın zamana dek takip ettiği "toplumsal sözleşme düşüncesinin geleneksel mantığını tersyüz eder".

Yerelde üretilmiş fazla nüfusu yerkürenin uzak köşelerine boşaltma fırsatı, modern ekonomi tamamen Avrupa'ya has bir ayrıcalıkken modernleşen Avrupa'ya güvenlik vanası olmuş fırsat, bugün her şeyi modernleştiren çarklara kapılmış topraklarda erişime kapanmıştır. Bir zamanlar devasa emek fazlalarını ihraç eden ülkeler, şimdi emek ithaline kapılarını

9. Barber, *Fear's Empire*, s. 158 vd.

açmamaktadırlar. Ancak ekonominin inşaat, yemek hizmetleri, kamu taşımacılığı ve otelcilik gibi belli alanlarında pis, kötü ücretli ve zahmetli işlerin yapılması için hâlâ ucuz emek akınına ihtiyaçları vardır. Dolayısıyla kapılar bütünüyle kilitlenemez ama girişler katı bir şekilde kontrol edilir. Britanya İçişleri Bakanı David Blunkett (ucuz, itaatkâr ve "esnek" emeğe aç sanayicilerin epey baskısından sonra) "yasal ve kontrollü bir ekonomik göçe ihtiyaç duyduklarını" söyler söylemez hemen şöyle bir ekleme yapmıştı: Ekonomilerinin gerektirdiği bir göç.[10] Ayrıca hiçbir insani amaç gütmedikleri, mirastan mahrum edilmiş kişilere hiçbir "evrensel insan hakkının" tanınmayacağı ve her zaman "ekonomilerinin gerektirdiklerini" dikkate alacakları konusunda şüpheye yer bırakmamak adına, aceleyle sosyal devletin sunduğu yardımların yeni göçmenlere tanınmayacağını ve istenmeyen veya reddedilen sığınmacılara daha katı önlemler alınmasıyla (tecrit kampları ve gelenlerin ülkelerine zorla gönderilmesi veya üçüncü parti ülkelerdeki sığınma kamplarına nakledilmesi gibi) sığınma başvurularının epey azalacağını duyurmuştu.

Alain Morice Avrupa'nın, yoksullaşmış ve çatışmalarla paramparça olmuş Güneyden gelen sığınmacılarla ilgili politikasındaki son değişimleri (örneği Hollanda parlamentosunun Çeçenistan, Afganistan ve Somali gibi ülkelerden gelmiş 26.000 sığınmacıyı sınır dışı etme kararıdır) (1951 yılında kabul edilmiş ve herkesçe benimsenmiş) "sığınma hakkının ölümü ve gömülmesi" olarak özetlemektedir.[11] Hayatları tehlike altında olan insanlara, yaşama hakkına sahip oldukları için güvenlik vaat eden tutumda eksiksiz ve koordineli bir geri çekilme yaşanmaktadır. Sığınmacılara uygun görülenlerle "salt ekonomik göçe" çıkmış kişilere yapılanların arasındaki fark bütünüyle kaybolmuştur. Bugün eğilim, olası sığınmacıların Avrupa topraklarına varmadan önce alıkonulacağı kamplar

10. Alıntılanan yer "Asylum: a strategy emerges", *Guardian*, 25 Şubat 2004, s. 1.
11. Bkz. Alain Morice, "L'Europe enterre le droit d'asile", *Le Monde diplomatique*, Mart 2004, s. 14-15.

kurmaları için başka kıtalardan belli ülkelere ödeme yapmak şeklindedir (büyüyen engellere rağmen bu çabalarında ısrar ettiklerinden, son on yılda 4.000'den fazla kişi bu süreçte hayatını kaybetmiştir. Ya fahiş fiyatlarla taşındıkları külüstür gemilerin batmasıyla boğulmuşlar ya da mühürlü kamyonların gizli bölmelerinde havasızlıktan ölmüşlerdir). Sığınmacıları yeni bir hayata başlayabilecekleri yerleşim yerlerinden güvenli bir mesafede tutmaya dönük bu hamlenin öncüsü, söz konusu kamplara "transit geçiş merkezleri" gibi yanıltıcı ve belki de ikiyüzlü bir isim takmış Büyük Britanya hükümetiydi ama aynı fikir hemen diğer Avrupa hükümetlerinin de zihninde yer bulmuştur. Neticesinde BM Mülteciler Yüksek Komiseri Ruud Lubbers Kasım 2003'te kamuoyuna yaptığı duyuruda, artık temel kaygılarını tehlike altındaki bireylerle toplulukların korunup yeniden yerleşmelerine yardımcı olmaktan ziyade, Avrupa hükümetlerinin potansiyel sığınmacıları "çıkarmaya", onları sınır dışı etmeye ve Avrupa'ya girişlerini önlemeye dönük çabalarına destek olmak şeklinde özetlemişti.

Dümeninde küresel sermayeyle ticaretin olduğu yeni küresel imparatorluğun her gün, postkolonyal dünyada tomurcuklanan "toplumsal sözleşme fikirlerine" "önleyici saldırılara" giriştiğini söylememiz mümkündür. Kârların ve varlıkların topluca özelleştirilmesinin diğer yüzünde, bireysel alınyazısının zorla güvencesiz hâle getirilmesine karşı yükselebilecek direnişleri bastırma ihtiyacı yatar. Son tahlilde serbest ticaret yanlısı uluslararası kuruluşların uyguladığı politikalar, bireysel tercihlerin kamusal tercihlere dönüşeceği, yurttaşlık ve demokratik özyönetimin kök salacağı ve bireylerin maruz kaldığı riskler karşısında kolektif korunma önlemlerini hayata geçirebilecek ilkelerle kurumların politik gerçekliğe dahil edileceği bir kamusal alanın tesisini engeller.

Kısaca küresel imparatorluğun icraatları sözleriyle çelişmektedir. Bu icraatlar, sözde onun adına imparatorluğun ekonomik kanadının, gezegenin son bakir topraklarını yağmaladığı,

askerî kanadınınsa yerel kaynakların vahşice sömürülmesine karşı direnişin çıkabileceği topraklarda devriye gezdiği demokrasinin ortaya çıkma olasılığını zayıflatmakta, hatta tamamen yok etmektedir. İki kanadın da ortaklaştığı nokta, "sosyal devletin" kesinlikle seçenek olmaktan çıkarılmasıdır. Fakat sosyal devlet artık yoksa, alternatifi nedir?

Demokrasinin tohumlarını atmak yerine, imparatorluğun iki kolu da diktatöryal ve yozlaşmış olsa da itaatkâr devletlerin tohumunu ekip, diğerlerini aç bırakmakla, etkisiz hâle getirmekle ve yok etmekle meşguldürler. Bugün gezegenin her yanına savaş lordlarının tımarları, güçlü adamların malikâneleri ve "devlet olmayan yapılanmaları sıçramıştır. Bu tür toprakların tümünde yönetenlerin hükümdarlığı, küresel avcıların bıraktığı ve iç savaşın henüz yok etmediği varlıkları özel paydaşlara dağıtmakla sınırlıdır. Yönetilenler içinse bu durum, tam bir çaresizliğe, maddi yoksunluğa ve düzelme umudunun yokluğuna işaret etmektedir. Aynı zamanda tehlikeli ve güvencesiz bir varoluşun, bitmek bilmez korkuların gündelik sefaletiyle eşanlamlıdır. Her an inkâr edilebilecek veya geçersiz kılınabilecek kırılgan bir hayattır. Yaşam beklentilerinde umuda yer olmayan gençler için, şu veya öteki savaş şefinin hizmetine girmek, birbirine rakip silahlı çetelerden birine katılmak veya eğreti askerî eğitim kamplarından (terör kamplarından) birine girmek "ömür boyu kariyer" sahibi olmalarının ve aslında anlamlı bir yaşama yahut en azından anlamlı bir ölüme kavuşmanın tek gerçekçi olanağıdır.

Diğer yerlerde ölü doğmuş veya kürtajla alınmış sosyal devletin yerini almak üzere dinî cemaatler öne fırlamaktadır. Sosyal devletin en cazip vaatlerini yani güvenlik ve dayanışmayı sunarlar fakat sosyal devletin aksine güvenliğin temel şartı olarak aitlik hissini, ayniyeti ve uyumluluğu da sunarlar. Sosyal devleti ve refah uygulamalarını tasarlayanların, hareket özgürlüğünü, bireysel kanaat ve eylem özgürlüğünü, risk alma cesaretini beslemesini umdukları güvenlik ağının yerine, verdikleri ancak güruhlarda veya sürülerde görülebilecek türde

olan "kalabalığın getirdiği güvenliktir". Küresel kumarhanede yaşamın tehlikelerine karşı diğer, seküler korunma olanaklarının yokluğunda cazibesini ve etkisini sürekli arttıran dinî köktenciliğin, geriye dönüp bakıldığında bireyselleşmeci yaşam felsefelerinin ve teşvik edilmesinde Avrupa'daki sosyal devletin önemli rol oynadığı türde stratejilerin yatağı olup olmayacağını söylemek için şu an çok erkendir. (Max Weber'in meşhur eserinde iddia ettiği gibi ama Püriten kâhinlerin kesinlikle öngöremediği bir biçimde, Püriten köktencilik neticede modern kapitalizmin bencil ve egoist zihniyetine çekilmiş bir peşrev olmadı mı?) Fakat bugün piyasanın teşvik ettiği bireyciliğin güçlü dalgasına karşı çıkan dinî köktenciliğin, kısa vadede dogmaların kemikleştiği, öğretisel karşıtlıkların keskinleştiği, Manişeist dünya görüşleriyle dinî savaşların açığa çıktığı bir dönemin habercisi olma ihtimali daha yüksektir.

Şimdilik geleneksel koruyucu ağları yırtıp atmanın ve yerine konacak unsurların tasarlanıp inşa edilmesine dönük çabalara engel olmanın genel sonucu, gezegende güvensizliğin büyümesidir. Yerkürenin her köşesi ve içinde yaşayanlar birbirine karşılıklı bağımlı olduğundan gezegenin tamamına sirayet ettiğinden kuşku yoktur.

Savaş sonrası Avrupa'da "şanlı otuz" yıllık süre zarfında gerçekten varolan veya ümit edilen ve planlanan tam istihdamın, devletin idaresiyle münferit olumsuzluklara karşı insanlara koruma sunan yoğun bir ağın bir araya gelişi, sosyal istikrar ve bireysel güvenlik hissinin yayılmasıyla sonuçlandı. Bu hissin ve dolayısıyla güvenli bir geleceğe duyulan güvenin (elbette nükleer felaketi bir yana koyarsak) temelinde, Philippe Robert'ın yakın zamanda belirttiği gibi, "güvensizliği durduran" bir şey vardı ("bloqueur d'insecurite").[12] Ve yanında, kitlesel tüketimin ilerlemesiyle çakışacak şekilde bütün topluma hemen hemen tüm temel hizmetlere (barınma, ulaşım araçla-

12. "Une genealogie de l'insecurite contemporaine", Phillipe Robert ile yapılan röportaj, *Esprit,* Aralık 2002, s. 35-58.

rı, sağlık hizmetleri ve eğitim) erişme garantisi verilmekteydi. Elbette çıkıp, bu güvenlik için ödenen bedelin hiç de hafif olmadığını söylemek mümkündür: Çalışma hayatı rutinleşmiş, genel hatlarıyla sıkıcı ve bunaltıcı hâle gelmişti, ücretler düşük tutulmaktaydı ve artışlar çok ufak oluyordu. Fakat "kişi evini kiralayabiliyor, evlenebiliyor, krediyle araba sahibi olabiliyordu" ve ani bir felaketle bir gecede ailesinin refahının yok olacağından korkmadan yaşamını "uzun vadeli" bir şekilde planlayabiliyordu.

İş güvencesi geleceğe duyulan güven açısından özellikle besleyici bir etmendi. Yasal korunmaya alınmış toplu sözleşmeler, ekonominin nerdeyse tam istihdama vardığı ve sermaye yatırımlarının görece hareketsiz olduğu koşullar altında, emeğin geri çekilme tehdidiyle pazarlık gücünü daha da arttırmasıyla tarafları, ikisinin de ihtiyaç duyduğu ve özlemini çektiği uzun vadeli güvenliğin temeli olacak bir *modus coexistendi* [ortak yaşam formu] aramaya, bunun pazarlığını yapıp ayakta tutmaya itti. Richard Sennett'in gözlemleri şöyleydi: "Rutinleşmiş zamanı kişisel bir *başarı* olarak düşünecek kadar boş vaktimiz nadiren oluyor ama endüstriyel kapitalizmin gerilimleri, patlamaları ve bunalımları düşünüldüğünde genelde böyle sayılıyor... Rutin insanı alçaltabilir ama aynı zamanda korur da. Rutin emeği çözülmeye uğratabilir ama bir yaşam ortaya çıkarabilir de."[13]

Robert "şanlı otuz yılın" ve yaşamın riskleri üzerine kafa yormadan geçen o keyifli günlerin sona erdiği tarihi, 1970'lerin ortaları olarak verir. "Güvensizlik" mevzusunun adeta gökten düşmüş gibi halkın farkındalığına girmesi, hiç zaman kaybetmeden kamuoyundaki tartışmaların merkezine yerleşmesi o dönemde olmuştur. Sermayenin küresel hareketliliğine ve emek piyasalarına konmuş düzenlemelerin kaldırılması daha yeni başlamıştı. İlk etkisi, uzun süreli, muhtemelen kronik hâle gelmiş ve genel itibariyle beklentileri yok eden işsizliği, iş söz-

---

13. Richard Sennett, *The Corrosion of Character* (W.W. Norton, New York, 1998) [*Karakter Aşınması*, Çev. Barış Yıldırım, Ayrıntı Yay., 2002], s. 43.

leşmelerinin zayıf veya yapılmaz hâle gelişini, sabit koşullarla ve istendiği anda feshedilen işe alımları, esnek çalışma saatlerini ve sabit olmayan ücretleri geri getirmekti. Geriye dönüp bakıldığında herkesin mutlu mesut güvenle yaşadığı yirmi-otuz yılın ardından, yeni çalışma düzeni (daha doğrusu ani kaos ortamı) kuşkusuz, "emekleri dışında hiçbir sermayeleri olmayan insanların" iyi bildiği gibi, dünyayı paramparça eden bir darbe gibi görünmüş olmalıydı. Dışlanma artık anlık bir tökezleme gibi değil, uzun süreli hatta belki kalıcı bir durum olarak hissedilir olmuştu. Dahası yetkililer programlı beyanlarında kullandıkları kelime dağarcıklarında dehşetli bir değişime giderek bu izlenimi pekiştirmişlerdi. Dışlanmanın ortadan kaldırılması ve önlenmesinden, dışlanmış kişilerin çevrelenmesi ve idaresine geçilmişti.

Robert'ın yaptığı muazzam tespitlerden biri, şiddete uğrama korkusunun ve güvenlikle ilgili hassasiyetlerin çok arttığı bir dönemde şiddetli suçların görece düşük seviyede olmasıdır. Kayıtlara göre şiddetli eylemlerin hacmi, kamuoyunun her yere yayılışını ve şiddetlenişini "izah gerektirmeyecek" bir gerçek olarak görüp onu kamusal bir *doxa* olarak yerleştirmesinden birkaç yıl *sonra* artmaya başladı. Kaygıların ağırlıkla yakın zamanda göçmüş kişilerin yoğunlukta olduğu, ortak algıya göre suçlularla ve büyüyen şiddet olaylarıyla dolu alanlara odaklanması daha sonra yaşanacaktı. Ancak yolu varoluşsal depremin sarstığı yıllarla gayet iyi bir şekilde açılmıştı ve bu süreci hemen bireysel yaşamları koruyan kolektif, kurumsallaşmış ağların aşama aşama yok edilmesi izledi. Kaygı umarsızca geniş, hızlı ve inandırıcı bir çıkış noktası arıyordu. İkiyle ikiyi toplayıp, kişinin aşina olduğu topraklarda ürpermesine ve kırılgan hâle gelmesine sebep olan bu tuhaf ve yeni hissiyatı, tanıdıkları sokakları dolduran, tuhaf görünümlü ve tuhaf hareket eden kalabalıkların oluşturduğu yeni, tuhaf manzarayla birleştirmek, nerdeyse doğal bir adımdı.

Kendisine çıkış noktası arayan kaygıların altında ezilenler sadece, "bireysel güvenlik derecesine göre katmanlara ayrıl-

mış" yeni düzenin en alt kategorisindekiler değildi. Aynı şekilde sadece hassas, oynak ve bariz biçimde bel bağlanması imkânsız işler sunan, denetimsiz ve "esnek" emek piyasalarının kaprislerine de sadece vasıfsız işçiler maruz kalmıyordu. "Bir kenara atılma" korkusu, yani dünyada görünüm itibariyle sağlam bir tutuma kavuşmakla, hiçbir işlevle ilişkilendirilmeyip doğrudan çöpe yollanma arasındaki mesafenin hızla daraldığını fark etmek kesin yediden yetmişe herkese, sözde güvende olanlara da çoktan dışlanıp atılmışlara da musallat olmuştur. "Güvencesizleşme" dalgası en yukarıdan en aşağıya, bariz biçimde en ayrıcalıklı olandan en yoksun olana her yelpazeden toplumsal konumu sarmış durumdadır. Elbette istatistiksel dışlanma ihtimaliyle derinliği, bir kariyerin başlangıç noktası olarak konan rakamın çok aşağısına inmektedir.

Jacques Donzelot'un görüşüne göre, bugün dahil edilenleri (potansiyel olarak) dışlanmışlardan ayıran hiçbir çizgi yoktur ve bu iki kategoriyi birbirinden uzak tutacak sıkı, aşılmaz (yani güvenli!) sınırlar da kesinlikle yoktur. "Dahil edilme" ve "dışlanma" daha çok, tüm erkek ve kadınların hayatları boyunca üzerinde gidip geldikleri, kararsız ve öngörülmez bir biçimde yürüyecekleri yolu seçtikleri o düz çizginin iki kutbundan ibarettir. Donzelot'un sözleriyle "dışlanmış kişiler bir uç noktayı temsil ederler, merkezde başlasa da en çok çevresindekileri etkileyen bir ayrılma ânının son aşamasıdırlar".[14] Dışlanma nerdeyse herkes için gerçekçi bir olasılığa dönüşmüştür ve herkes yarattığı kaygılarla baş etmeye hazır olmak zorundadır.

Erişilebilir kaynakların durumuna göre kaygıyla baş etmenin yolları da değişir. O an kendileri için kaçınılmaz dışlanmanın kâbustan ibaret olduğu, henüz uyanıkken onunla karşılaşmak zorunda kalmayan insanlar, hâlihazırda dışlanmış kişilerden kendilerini mekânsal olarak ayırarak düşüncelerini bastırmaya çalışabilirler. Evde, işyerinde ve birinden diğerine gidip gelirken, damgalanmış ve darbeyi yemiş insan-

14. Jacques Donzelot, "Les nouvelles inegalites et la fragmentation territoriale", *Esprit*, Kasım 2003, s. 132-57.

lardan, herkesi tehdit eden tehlikeyi sürekli hatırlatan ayaklı yadigârlardan uzak kalma gayretine girebilirler. Ancak onların uzak durmaya çalıştıkları yerlerde yaşayanların böyle bir lüksleri yoktur. Dışlayıcı fırtınaların ağır darbesini yemiş yerler onların sokaklarıdır ve evlerinin kapılarını korumaya hiçbir yalıtım, patentli kilit kâfi gelmeyeceği gibi kapalı devre kameralar dahi işe yaramaz.

Yaşamlara yön veren ortamların sallantılı durumu ve belirsizliği muhtemelen, ıstırabın en bereketli kaynağıdır. ama tek kaynağı değildir. İnsani bağlardaki bu yeni kırılganlık ve hassasiyet[15] gelecek için endişe ve korku duymak için başka bir güçlü sebeptir. İnsanın eli telefonundaki "rehberinde" gidip gelirken veya cep telefonunun mini klavyesi üzerinde bir şeyler yazarken, zihnin sislerle kaplanmadığı ve önsezilerden arındırılmış bir şekilde işlemediği anlar varsa bile çok azdır. Ortaklıklar her an fazlasıyla kırılmaya hazırdır, taahhütler istendiği an iptal edilebilir ve talep edilmeden feshedilebilirdi, telefon numaraları kullanılmaz olur ve çağrılar inatla yanıtsız kalabilir. Son olarak kişinin aşina olduğu ve naif bir şekilde kendisine gösterilmesine hakkı olduğunu düşündüğü sıcak selamlaşmaların yerini kalpsiz hakaretler alabilir. Rehberdeki isimleri taramak, pürüzsüzce parlatışmış bir buz üzerinde kaymak gibidir. Hafta sonları ziyaret edilen buz pistleri heyecan verir fakat gündelik yürüyüşler için alternatifi olmayan yüzeylere dönüştüğü noktada insanın bir an olsun dinlenmeden tüm dikkatiyle konsantre olması gereken ve giderek yorucu hâle gelen bir uğraştır.

Endişe ve korkuya kapılmak için gereken sebepler ne kadar muazzam olursa olsun, kaygıya sebep olan sebeplerden oluşan uzun bir listenin başlangıcından ibarettirler. Eski ve sıkıcı derecede tanıdık ihtiyaçların düzenli bir şekilde tatmin edilmesinin getirdiği monotonluğun yerini, normatif düzenlemeleri bir kenara atan baştan çıkarıcılık ile (her zaman anlık

---

15. Şu eserime bkz: *Liquid Love* (Polity, Cambridge, 2003) [*Akışkan Aşk*, Çev. Işık Ergüden, Alfa Yay., 2017].

olan, her zaman diğer cazibe odaklarıyla ve yemlerle keskin bir rekabete giren ayartıcılık), yeni ve denenmemiş arzuları uyandırmanın getirdiği heyecanın almasıyla birlikte, insanın durup, rahat bir nefes alacak ve elindeki nimetleri sayacak ânı azalmıştır. Önemli olan (geçici) *kullanım/el koymadır* (kalıcı) sahiplenmeler değil. Koruma ve saklamaktan ziyade hızla tüketip zamanında elden çıkarmak önemlidir. İnsan yarın hangi arzuya ihtiyaç duyacağını, bugün arzulanan nesnelerin ne zaman ışıltısını yitireceğini asla bilemez. İşin püf noktası insanın kulaklarını dikip yeni olanın "yaklaşıp" eskinin "düştüğünü" haber veren ilk sinyalleri yakalayabilmesidir. Yolun tamamını koşmaktan ziyade raydan çıkmamak gerekir, çünkü bitiş çizgisi ya yoktur ya da en hızlı koşuculardan bile daha hızlı hareket etmektedir. Bir kez daha bir koşucunun yaşamı keyifli olabilir (veya en azından kendimizi doğruluğuna inandırmayı başardığımız şey budur) ama tüketici ve yorucu olduğu kesindir. Ödenen bedel, insanın sürekli yolda tökezleme, nefessiz kalma, yoldan çıkma korkusuyla yaşamasıdır.

Korkuların listesi tüketicilerin yürüdüğü yollara benzer. Bitmek bilmez ve büyük ihtimalle bitmesi imkânsız yollardır. Sayesinde ekonomik ve politik kârların elde edildiği korku sermayesi, tüm pratik etmenleriyle sınırsızdır.

Birkaç hafta önce televizyon ekranları, havaalanlarının lobilerini dolduran, günlerce uçaklarının kalkmasına izin verilmesini, saatlerce X ışınlı dedektörlerin içinden ve sorgu kabinlerinin önünden geçecekleri ânı bekleyen, uçağa binmeden önce polis köpeklerince her yerleri koklanan ve o süre zarfı boyunca ağır silahlı bekçiler tarafından gözetlenen insanlarla doluydu. Her biri kendi şahsi masumiyetini ispatlamayı bekleyen, suçlu farz edilen insanlar sürüsü.

İnsanların halka açık itiraflarda bulunduğu çağımızda, muhabirler yüzsüz kalabalıklar içinden yüzler seçmiyorsa (kadın ve erkeklerin, genç ve yaşlıların yüzleri) ve onlara nasıl hissettiklerini sormuyorsa iyi bir televizyon yoktur... Dolayısıyla

muhabirler muhabirlerin yapması gerektiği şeyi yapıp şunları sormuşlardır: "Sevdikleriniz ve yakınlarınızdan ayrı bırakıldığınız için öfkeli değil misiniz? İş toplantılarınızı kaçırdığınız için? Tatilinizi gidiş dönüş bilgilerini gösteren tabloya bakarak ve bilet sırasına girerek geçirdiğiniz için?" "O, hayır tam tersi! Keyfimiz yerinde ve hâlimizden memnunuz" diye yanıt veriyordu herkes. Yanıtların tümü, isimsiz yanıtlar, koro hâlinde verilen yanıtlar tekrar tekrar sopranosundan basına aynı şeyi tekrarlıyordu: "Dünya varmış! Hiç bu kadar güvende hissetmemiştik. Güvenliğimizden sorumlu olanlar gerçekten de işlerini iyi yapıyorlar."

Şimdiye dek bunda yeni bir şey yok. Charles Lindbergh'in transatlantik uçuşlara öncülük etmesinden yıllar önce ve yaşlı ninelerin çantalarındaki tırnak törpüleri X ışınlı cihazlarda tespit edilip muzaffer bir edayla havalimanlarının kontrol noktalarında el konulmadan çok ama çok öncesinde, Doğu Avrupa'nın genelinde, kuşkucu bir Thomas'ı aziz üstadının mucizevi güçleri olduğuna ve onun her yere yayılmış gücüyle kimsenin yarışamayacağına ikna etmeye çalışan, büyük Zitomirli Rabbi'nin sadık müritlerinden biriyle ilgili bir hikâye dolaşıyordu. "Kievli Yahudiler kentlerinin antisemitistlerle dolu olduğundan yakınmak ve bir şeyler yapmasını rica etmek için Rabbi'ye bir heyet gönderdiler" diyordu. "Yahudilere yardım etmek için Rabbi, Tanrı'ya dua etti ve ondan kötülerin inlerini yakmasını istedi. Ve Tanrı her zamanki gibi razı oldu. Ancak heyettekiler, verilen tepkinin sürati, şiddeti ve genel yapısından ötürü allak bullak olmuşlardı. Rabbi'ye o istila edilmiş kentte yaşamayı sürdüren az sayıda iyi insanın da ateşlerde ölmüş olabileceğini söylediler. Bunun üzerine Rabbi tekrar dua etti ve bu sefer Tanrı'dan Kiev'in yanmasına izin vermemesini istedi." Bunun üzerine Hassidiler mest olmuş bir hâlde bağırmaya başladı: "Görmüyor musunuz, kimse yanmadı, kimsenin evi yıkılmadı, Kiev hâlâ sağlam ve yerli yerinde!" Öykü tahmin ettiğiniz gibi kuşkucu kişinin fikrini değiştirmesiyle sona eriyordu.

O hâlde rabbilerin yerine devletin idare ettiği veya özel güvenlik şirketlerinin, dua edenlerin yerine kapalı devre kameralar, X ışınlı cihazlar, koku alan köpekler ve parmak izlerinin yerine dua edenlerin, Hassidilerin yerine gazete editörleriyle öykü yazarlarının konması dışında yeni olan şey ne? Yukardaki öykünün Doğu Avrupa'nın küçük kentlerinde anlatıldığı dönemde, Karl Marx tarihin iki kez tekrarlandığın, ilkinde bir trajedi ikincisindeyse bir komedi olarak yaşandığını söylemişti. Oysa bu vakada sıralama tam tersiydi. Komik bulunan şey tuhaf bir biçimde gerçeğe dönmüş, grotesk olan trajediye dönüşmüştü.

Pazarlama devlerinin Ar&Ge'ye ayırdığı fonların önemli bir kısmı, tüketicilerin üretilmesine ayrılmaktadır. Onları arzulayacak veya gıptayla bakacak, paralarını o ürünler çıkar çıkmaz harcamaya ve bu ayrıcalığa kavuşmak için saatlerce sıra beklemeye hazır müşteriler olmazsa, onca parayı "yeni ve gelişmiş" tüketim mallarının icadına ayırmanın hiçbir anlamı olmaz. Yeni mallar tüketicilerin içindeki hevesi harekete geçirir çünkü onlara ihtiyaç duydukları şeyleri karşılama vaadinde bulunurlar. Ancak tüketiciler doğru dürüst aydınlatılmazlarsa neye ihtiyaç duyduklarını ve bunları gidermek için nereye bakacaklarını bilebilirler mi? Muhtemelen bilemezler. *Gerçekte* neye ihtiyaç duydukları konusunda hiçbir sezgileri yoktur ve kuşkusuz bu ihtiyacın karşılanması için hangi tür uygulama veya hizmetin en iyisi olduğuna dair ufacık bir fikirleri bile yoktur.

Şüphesiz en becerikli kalemşorlar ve algı yaratıcıları bile, yoktan yeni bir ihtiyaç yaratamazlar. Aksine hâlihazırda insanların hissettiği, o an "çiğ" olsa da henüz işlenmemiş fakat "işlenmesi mümkün" bir özlemden, tedirginlikten veya kaygıdan yararlanmak zorundadırlar. Henüz adı konmamış, hâlâ dağınık ve odağı olmayan belirsiz bir gerilime yaslanmalıdırlar. Bu güçbela hissedilen şey ne kadar kesinlikten uzak olursa o kadar iyidir. Bu algı yaratıcıları "hammaddelerinin" muğlak ve biçimsiz, esnek, uysal, yumuşak ve hamur gibi yoğrulup her

şekli alabilecek şekilde olmasını isterler. Böylece mal tedarikçilerinin hizmet vermeye hevesli veya inandırıcı bir şekilde hizmet verdiklerini iddia edebilecekleri belli formlara sokulabilirler. Rolleri "yalnızca bağlantı kurmaya" indirgenmiştir. Sisli ve dağınık kaygıları ismi olan bir ihtiyaçta yoğunlaştırılmasından ve piyasanın o anda sunduğu şeyleri bu ihtiyacın doğru yanıtı olarak temsil edilmesinden ibarettir. Aynı kaygılara farklı tekliflere dönüşecek şekilde farklı biçimler verilir ve aslında sürekli geri dönüşüme sokulurlar. Belli bir teklif sebebi fark etmeksizin geri çekildiğinde, eski bağlantıların kopması ve gevşek uçların farklı bir düğümle bağlanması gerekir.

Bugün "politik piyasadan" çekilmiş teklifler arasında en dikkat çekici olanı muhtemelen sosyal devlettir. Tüketici piyasalarının mantığıyla çatıştığından doğal olarak, devletin özel teşebbüslere normatif düzenlemeler getirmekten vazgeçmesinin ilk zayiatı olmuştur. Tüketici piyasaları, devletin sosyal devlet olmayı hedeflediği dönemde yok etmeyi vaat ettiği korku sermayesinin üzerinde gelişir. Doğrudan veya dolaylı bir şekilde "sosyal devletin" felsefesi ve pratikleriyle ilişkili olan her şeyin, tüketici piyasalarının filozofları ve pratisyenleri için aforoz sebebi olması tam da bu sebeptendir. Sosyal devletin başarısı piyasaların hareketsiz kalması veya yok olması demektir. Dolayısıyla sosyal devlet, piyasa güçlerinin başarıya giden yolda kaldırması gereken ilk engeldir.

Korkudan kaçış en iyi "satış unsurudur". Hiçbir şey korkuya karşı tasarlanan alet edevatlar kadar satmaz ve iktidarın devletten piyasalara geçişinin en belirgin belirtisi, vergilerin indirilmesine dönük politikalardır. Nitekim bunlar sonuçta eskiden devletin vatandaşlarını toplu bir şekilde güvende tutabilmesi için hazinelerine aktarılan fonların tekrar piyasalara dönmesini sağlayan politikalardı. Bir diğer deyişle "korkunun ticarileştirilmesiydi". Adına "korku" denilen bu kaynak muazzam bir transferle politik iktidarın yönetiminden alınıp piyasa oyuncularına verildi. En başta "kuralsızlaştırılan" ve "özelleştirilen" şey işte bu kaynaktı. Normalde başıboş kalacak kor-

kulardan yararlanma sırası şimdi tüketici piyasalarındadır. Ve piyasalar bunu büyük bir zevkle ve gittikçe daha fazla hünerle yapar olmuştur.

Mesele insanların kaygılarından otlanmaya ve onların korkularını kârlı kullanımlara kanalize etmeye geldiğinde, pazarlamacıların yaratıcılığı çıplak gözle görünmeyen halı böceklerini yok eden sihirli spreyleriyle, "gördüğünüz ve görmediğiniz kirleri" yok etme garantili gizli katkı maddeleri olan çamaşır sularıyla, şarbonlu teröristlere karşı pencereleri sıkı sıkıya kapatan yapışkan bantlarıyla, belirsiz tehlikeler taşıyan yabancıları uzak tutacak güvenlik kameralarıyla, vücuttaki yağı eritip yok edecek diyet yemekleriyle, daha ufak "trafik canavarlarını" uzak tutmak için tampondan ziyade koçbaşları, tehlikelerle dolu "dışarıdan" uzak kalmayı sağlayacak kalın çelik levhalar olan zırhlı kişisel yol araçlarıyla [SUV'lar] hiçbir sınır tanımaz. Ve her zaman son, aşılmaz bir siper hattı vardır: Dün, ondan önceki günün korkularını savuşturmak için tasarlanmış aygıtlarla bulunmanın getirdiği korku...

Hızla gelişen "güvenlik endüstrisi", ihtiyaç fazlasına çıkma olasılığının son derece uzak olduğu ve vaaz ettiği şeyi yani güvende tutma işini hakkıyla yerine getirdiğini söyleyebilen tek endüstri muhtemelen, sosyal devletin parçalanmasından en çok yararlanan taraftır. 30 Ocak 2004 günü itibariyle güvenlikle ilgili web siteleri tarandığında, Google (0,14 saniye içinde) 66.400.000 adet kayıt bulmuştur. Lycos'un 91.266.444 kayıtla dönmesi nerdeyse bir saniye sürmezken, Alltheweb'de sayı 95.635.722'ye kadar çıkmaktadır. İnternetin ne derece ticarileştiği dikkate alındığında, satın alan kişilerin bedenlerini veya mülklerini güvende tutmaya dönük harikulade araçlar, beklendiği gibi bu kayıtların aslan payını oluşturmaktaydı. Devletin hâlâ tekelinde olduğunu iddia ettiği tek "güvenlik kaygısı" (bir zamanlar Max Weber'in döneminde olduğu gibi, zor gücünün mülkiyetini ve idaresini sadece kendisinde olduğunu iddia etmekteydi), terör ve teröre açılan savaş diğerlerine kıyasla dünya geneline yayılmış bilgi ağının sadece ufak bir

kısmını işgal etmektedir (oysa kendisi hiç de önemsiz bir şey değildir). Google 5.190.000, Altavista 8.614.569 site sıralamış, Lycos bu sefer 9.011.981 adetle birinci sıraya oturmuştu.

Kaynağını yaşamın tehlikelerinden alan korkulardan vatandaşlarını kurtarma tutkusunu kaybetmiş ve bunu vaat etmez olmuş devlet artık, modern tarihin büyük bir dilimi boyunca tebaasının yasalara ve düzene itaat etmelerini sağlamak için kullandığı meşruiyetten yararlanamaz. Amansız ve dizginlenmemiş piyasa rekabetinin indirdiği rasgele darbelere karşı etkili bir koruma, gerek bir kazanım gerekse makul bir olasılık olarak artık devletle ilişkilendirilmediği gibi ona atfedilemez de. Her şeye rağmen böyle bir girişimin, küresel sermayenin yıkıcı bir karşı saldırısını tetikleme ihtimali yüksektir ve yaşanacak olumsuzlukların suçu bu girişimde bulunanların beceriksizliğine yüklenecektir. Dolayısıyla yanlış hesaplanmış "ekonomik politikaların" kanıtı olarak devlete karşı kullanılacaktır. Devletin egemenliğiyle alınmış kararlar âleminin hızla ve amansızca daralması sonucu, yirmi yıldan uzun zaman önce Jürgen Habermas'ın işaret ettiği "meşruiyet krizi" zaman içinde sürekli derinleşmiştir ve bugün geri dönülmez bir noktaya varmış gibi görünmektedir.

Demokrasiler kriz zamanlarıyla karşılaştığında (çağımızın meşruiyet krizi gibi), Eugen Weber'in sözleriyle,

> Dağınık huzursuzluklar ve korkular, yerlilerin işlerini ve ağızlarındaki lokmaları çalmakla, sokakları dolaşılmaz hâle getirmekle ve devletin vergilerini ceplerine atmakla suçlanan Ötekiler üzerinde odaklanabilir. Böyle zamanlarda insanlar komşu olarak yaşayan insanlar düşmanlara dönüşürler. Olağan milliyetçilik *onlara karşı bize* ait bir yabancı düşmanlığına evrilir. Normalde göçmenler önce kötülenir ve marjinalleştirilir fakat ardından entegre edilip asimile olurlar. Ancak zor zamanlarda üstü kapalı hoşnutsuzluk açık bir kine ve nefrete dönüşür. Aynı büyük buhranda Hollandalıların, Belçikalıların, İsviçrelilerin, Britanyalıların, Fransızların ve Amerikalıların göçü sınırlamaya koyulması gibi. İnsanların hakları, bazı insanların başkalarına tanıdığı şeylerden ibarettir... Demokrasi ço-

ğunluğun iyi duyguları ve arzuları kadar önyargılarını da ifade edebilir.[16]

Karşıdan gelen dalganın altında kalmak yerine üzerine çıkmalarını sağlayabilecek alternatif bir meşruiyet kaynağı bulmak adına yapılan hummalı arayış, devletleri tüketim mallarının yeni ve kârlı olasılıkları hissetmede daha hızlı pazarlamacılarının çoktan *kitlesel bir şekilde* yol aldığı bir alana taşımıştır: Kişisel güvenlik alanı. Bu alan zaten aşırı kalabalık olduğundan ve her yerinde satıcılar dolaştığından, esas mesele devlet organlarının makul bir biçimde tekel olma iddiasıyla gezindiği bir sektörde bir pay elde etmek veya bu sektöre katkı yapabilmekti. Bu iddianın arkasında yatan şey, güvenliğe yöneltilen belli tehditlerin, gerçekçi bir şekilde mücadele edilebilmeleri, sınırlandırılmaları ve yok edilmeleri için ancak devletin elindeki imkânlara ihtiyaç duyulmasıydı. Yeni güvenlik tehditleriyle yüzleşmede, devlet yetkililerinin oynayacağı dışlayıcı ve rakipsiz rol, Jo Goodey'in belirttiği gibi "göç ve suçların tek bir iç güvenlik hattında birleştirilmesinde" ve "istenmeyen 'yabancıların' AB'de suç işleme ihtimali üzerinden yürüyen ve uzun süredir 'ötekilerin' şeytanlaştırılmasını sağlayan süreç" ile "dışarıdan AB'ye yönelen göç baskısının artmasının" birleştirilmesinde aranmıştır. Nitekim bu da "suç ve göç kaygıları arasında kolay bir bağ kurulmasına" vesile olmuştur.[17]

Bu birleşme ve bağla, devlet sağlam bir meşruiyet oluşturma mücadelesinde paha biçilmez bir varlığa sahip olmuştur. Devletin faaliyetlerini (ve aslında devletin vazgeçilmez olduğunu) şaşaalı bir şekilde gözler önüne serme olanakları bu alanda zaten boldu ama şimdi istedikleri anda bu olanaklar katlanabilirdi. Kamuoyunun ilgisi, devletin "gerçek" mültecileri "sahte" sığınmacılardan ayırt etmeye ve sıkı incelemelerden, kılı kırk

16. Weber, "The myth of the nation-state".
17. Jo Goodey, "Whose insecurity? Organized crime, its victims and the EU", *Crime and Insecurity: The Governance of Safety in Europe*, ed. Adam Crawford (Willan Publishing, Cullompton, Devon, 2002), s. 136 vd.

yaran prosedürlerden sonra ülkeye girmesine izin verilenlerin içinden "sosyal yardımlardan beleşçilik yapmaları" ve mafyaya karışmaları muhtemel tipleri gözlemeye dönük çabalara kolayca çekilebilir. Hepsinden de önemlisi, Rory Carroll'un gözlemlediği gibi "nerdeyse tüm yasal giriş yollarını kapattığından Avrupa yabancıların, insan kaçakçılarından başka hiçbir seçeneklerinin olmayışını garanti altına almıştır. Talebe, maliyete ve riske göre bir bedel biçer. Avrupa'nın stratejisi bu maliyeti ve riski olabildiğince yükseğe çekmektir".[18] Böylece ucu bucağı olmayacak şekilde yeni suçlar uydurulur ve böylece hükümetlere, yurttaşlarının tehdit altındaki güvenliğini korumaya dönük yapacak tonlarca şey verir. "Göç-suç-güvenlik" çizgisi (Goodey'in deyişiyle) Avrupa devletlerinin güçlü ve yeni meşruiyet kaynaklarını, emniyetle göç politikalarının birleştirilmesinde bulmalarını sağlar.

11 Eylül yeni meşruiyet zeminin inşası için başka, hatta çok daha kullanışlı bir alan açtı. Bu alanın boyutları bile devasa düzeydeydi ama yeni alanın sığınmacılara yönelik güvenlik kaygılarına odaklanmada olmayan bir avantajı vardır.

Sınır-ötesiliğin eşiğindeki (yani hukuki alanın dışında) sallantılı konumlarına rağmen, sığınmacılar hâlâ (en azından ilke olarak) ne kadar kesinlikten uzak olsalar da "insan haklarına" başvurmaktadırlar ve kimi zaman yerel veya ulus-ötesi mahkemelere, vardıkları ülkelerde yaşayanların erişebileceği hukuki prosedürlere başarıyla başvurabilmektedirler. Yetkililer arasında gerilmiş kaslarıyla görünmeye hazır, en ustalıklı girişimlerin bile durması gereken sınırlar vardır. Günün sonunda, arka arkaya gazetelerde çıkan dehşetli öyküler ve devletin kışkırttığı panik dalgası bunu ne kadar geciktirirse geciktirsin, göçle suç arasındaki bağın kanıtları takdim edilmek, bu yardım ve yataklık suçu kanıtlanmak zorundadır. Sığınmacılar diğer insanlar gibi, suçlu oldukları kanıtlanana kadar masum sayılmaya hakları olduklarını düşünebilirler. Bundan ötürü

18. Rory Carroll, "In praise of smugglers", *Guardian*, 2 Eylül 2000, s. 8.

(Giorgio Agamben'in kavramından yararlanarak) "homini sacri" statüsüne, yani yasal düzlemde tanınmış tüm statülerin dışında kalan, alışıldık anlamlarından tamamen soyutlanmış ve ne insanların ne de Tanrı'nın yasalarına tabi olan bir konuma erişecek mükemmel adaylar değildirler.

Öte yandan teröristler, insanlık alanının dışına açık ve bariz bir şekilde konumlandırılabilirler. Fiziksel olarak Guantanamo Körfezi'nde veya Bagram kampında, bunların daha az bilinen taklitlerinde, tartışmaya yer bırakmayacak biçimde ve tamamen sınırlar ötesinde kalan, sınırları belli tüm hukuki toprak parçalarından yalıtılmış yerlerde, mevcut yasal sistemlerden hiçbirinin egemenlik iddiasında bulunamayacağı, içeride yatanların vazgeçilmez insan hakları olarak görülecek kurallarla suçlamalara karşı çıkamayacağı, masumiyetlerini kanıtlamaya dahi girişemeyecekleri veya gördükleri insanlık dışı muameleden yakınamayacakları alanlarda tecrit edilebilirler. Bir terör eylemini gerçekleştirme niyeti tanımı itibariyle o kişinin insan olmadığını kanıtlar ve böyle bir niyetle sanık kürsüsüne çıkarılmak, (teori de olmasa bile pratikte) insanlığın fertlerine mahsus davranışları kanıtlayan ne varsa hepsinin geçersiz hâle gelmesidir. İnsanların korkularını terör tehdidine, kamuoyunun ilgisini de "teröre açılan savaşa" çektiklerinde, baştakiler gerçek veya farazi halk düşmanlarının diğerlerinde erişemedikleri ve tahayyül dahi edilemeyen bir manevra alanı kazanırlar. Devlet, kendisini vatandaşlarıyla tarifi imkânsız ve ağza alınmaz dehşetler arasına konmuş tek engel gibi göstermesinin bir gün "uyarılmış", abartılmış veya düpedüz hilekârca bir şey olduğunun anlaşılmasından duyduğu kaygılardan başka hiçbir yerde bu kadar azade olamaz. Başka hiçbir yerde yasaları uygulatma rolüyle devlet, vatandaşlarının *gerçekleşmeyen* tehlikeleri, var olduklarının ve yaklaşmakta olduklarını söyleyerek onları uyarmış güvenlik organlarının kurtarıcı rolünün kanıtı olarak görmeye meyilli olacağından böylesine emin olamaz. 22 Şubat 2004 tarihli *Observer*'da şunlar söyleniyordu: "Terör şüphelileri, El Kaide'nin canavarca tehdidiyle mücadele etme-

ye dönük temizlik harekâtlarında, cep telefonlarının ve e-posta adreslerinin "elektronik takibi" sonucu elde edilmiş kanıtlarla mahkûm edilebildiler." Ancak hepsi bu kadar değil: Devletler ellerindeki yeni antiterörizm güçleriyle "şüphelilerin olağan ceza mahkemelerine kıyasla çok daha az delille veya henüz işlemedikleri suçlarla, örneğin suikast bombası patlatma niyetiyle mahkûm edilmelerini sağlamaktadır".

Daha önce gördüğümüz gibi, risklerin boyutlarını ve büyüklüklerini kanıtlamak da çürütmek de kolay değildir. Bu güçlük şimdi "bu insanların (telefon konuşmalarından hareketle korkunç niyetlerle suçlanan şüphelilerin) risk" olduğunu söyleyen "az sayıda" (kesinliği olmayan) delillerin kabul edilmesi gibi basit bir tedbirle bertaraf edilmektedir. Çağımızda riskler herkesin kabul ettiği gibi her yerde olduğundan (aynı risklerin potansiyel taşıyıcıları gibi), bu kopuş günümüzde ve gelecekte arkasına iktidarın desteğini almış korku fabrikalarına nerdeyse sınırsız bir alan açmaktadır. Mesele artık sanığın suçlu veya masum olması, resmî uyarıların doğru, sahte veya abartılı olup olmadıkları değildir. Aksine gizli ve görünüşte ifşa edilmesi mümkün olmayan kanıtlara dayanarak yapılmış resmî bir suç tanımını bağımsız bir şekilde incelemenin, test edip doğrulamanın veya sorgulamanın mümkün olup olmamasıdır. Kamuoyundaki kaygının dozu artık teröristlerin kendisinden ziyade terörle savaşanlara bağlıdır. Bu sebeple onu belirleyen şey muhtemelen, teröristlerin bırakmaya can attığı veya bırakabildiği hasardan ziyade ekonomik sarsıntıları dizginlemekten aciz devletlerin politik gereksinimleridir.

Aklı başında hiç kimse terör tehdidinin gerçekliğini inkâr edemez. Hepimize ev sahipliği yapan dünya kaos içinde kaldığı sürece, küresel güçler politik ve ahlaki kılavuzların dizginlerinden kopuk serbest bir şekilde at koşturduğu sürece, tek taraflı, özelleştirilmiş ve kontrolsüz bir küreselleşmenin sonucunda terör eylemlerine verdiğimiz paroksistik [nöbet geçirerek verilmiş] tepkiler tek taraflı, özelleştirilmiş ve kontrolsüz olduğu müddetçe, bu tehdit gerçekliğini koruyacaktır.

Sınırları aşan terörizm, insanlar arasındaki küresel bağımlılıkların küreselleşme sürecinde izlediği yolların dışında, sınırları aşan finansın, ticaretin, suçların ve yolsuzluğun da ürünüdür. Sadece vatanı ve oyun sahası, hep yenilediği gücünün tükenmez kaynağı olan "yeni dünya kargaşası/düzensizliği" ortadan kalktığında yok olacaktır.

İspanyolların Madrid'teki terör eylemine verdiği tepkiye karşılık, Amerika Savunma Bakanı hepsini ölümcül bir şekilde tehdit eden yerel kötülerin peşinde koşup koşmayacaklarına karar veren komşularla ilgili bir kıssaya davranmıştı. Sözlerinde saklı olan ima, Amerika'nın Afganistan ve Irak'ta sürdürdüğü saldırılarla gelecekte yine onun sürdürme ihtimali olan *a priori* benzer saldırıların tek gerçek ve düzgün kovalamaca olduğu, bunların gayrimeşru, faydasız veya hedefi ıskalayan türde saldırılar olmasından şüphelenen ve terörle mücadelede daha etkili yollar arayanların benzer bir biçimde "teröre açılmış savaştan" çekildiğiydi. Fakat Rumsfeld'ın kıssası ve örtük bir şekilde su götürmez bir gerçek gibi sunduğu hisse, İspanyol seçimlerinde sosyalistlerin zaferle çıkmasını takip eden birçok yorum (İspanyol işgal kuvvetlerinin Irak'tan çekilme olasılığının, teröre açılmış savaştan çekilmeye denk olduğu) gibi tehlikeli bir şekilde eğilip bükülen söylemlerin başka bir belirtisiydi. Kıssada söylenen şeye karşın, tartışmanın esas düğümü terörü yok etme görevinin ABD'ye olduğu kadar AB'ye de düşüp düşmediği değil, Amerika'nın Avrupa'yı dahil etmek istediği "teröre karşı savaşın", bu görevin alması gereken doğru biçim olup olmadığıdır.

Esas tercih her şeyin serbest olduğu sınır boylarındaki koşulları kalıcılaştırıp genişleterek dünyayı terörizm için bereketli kılmayı sürdürmek ve terör tohumlarının kök salıp filizlenme olasılığını azaltacak (insanların doğasından ötürü tahayyül edilebilecek reformların hiçbiri terör eylemlerini bütünüyle yok etmeyecektir) şekilde dünyayı reformdan geçirmek arasındadır. "Teröre karşı" esas "savaş" gezegeni insanlık için dost canlısı kılıp düşmanlarının yaşayamayacağı bir yere

dönüştürmek için verilen ortak bir mücadeleden geçecektir. Ancak böyle bir "savaş" Irak'ı, Afganistan'ı veya seçilmiş diğer hedefleri bombalamak için uçak göndermekten çok daha fazlasını gerektirecektir. Dahası izlenecek stratejiye karar verenlerin, mücadeleyi sürdürmek için uçakları göndermenin doğru bir karar olduğuna kanaat getireceği de kesinlikle kesin değildir. Nitekim bugüne dek yarattığı etkiler ele alındığında, Rumsfeld'in stratejisinin gezegenin genelinde barışçıl bir ortak yaşam hedefine bizi yaklaştırmaktan ziyade iddia ettiği şeyin aksine "teröre açılan savaştan" bizi uzaklaştırdığından kuşkulanmak gayet sağlam bir şüphedir.

Eğer El Kaide'nin amacı Batıyı korku içinde yaşatmak ve ona özgürlük, adalet, demokrasi ve insan haysiyeti gibi standartlarını koruma becerisini kaybettirmekse (nitekim El Kaide liderleri ve takipçileri birçok defa ve haklı olarak bu değerleri yok etme niyetiyle suçlanmışlardır), bu hedefe kendi güçleriyle yapabileceklerinden çok daha fazla yaklaşmıştır. Playa Giron'da Castro'nun tarafında savaşan Amerikalı Robert Taber'in gerilla savaşı üzerine yaptığı acı yorum, son derece meşum bir şekilde günümüzün terör saldırılarında doğrulanmıştır: Gerillalar (veya teröristler) pire gibi savaşırlar ve karşılarındaki düzenli ordu köpeklerin dezavantajından mustariptir. Korunacak çok şey vardır ancak düşman yakalanamayacak kadar küçük, yaygın ve çeviktir...

Rumsfeld'in kastettiği biçimiyle "teröre savaş" açılmasıyla, teröristleri avlamaya çıkan orduların, büyük Roma tarihçisi Cornelius Tacitus'un yaptığı şu sivri gözlemi takip etmekten başka şansı yoktur: Her şeyi çöle çevirip adına barış derler. Barış ihtimalini bu denli uzağa iten ve böylesine muğlak kılan şey yarattıkları çöldür.

4
Avrupa'nın Yaşamasına Elverişli Bir Dünyaya Doğru

"Avrupa ne için güce ihtiyaç duymaktadır" diye sorar Tzvetan Todorov. Yanıtı şöyledir: Avrupalıların korumaya değer bulduğu bir kimliği savunmak için.[1]

Peki, bu "kimlik" ne olabilir (Paul Ricoeur'un belirttiği gibi, taşıyıcısını diğerlerinden bariz bir biçimde farklı kılarken, geçen zamana karşın onu kendisine tanıdık hâle getiren şey nedir)? Avrupalıların bir yandan onun tarafından yaratılırken yarattıkları dünyanın uygunluğunu/düzgünlüğünü ölçmek

1. Bkz. Todorov, *Le nouveau desordre mondial,* s. 87 vd.

için kullandığı, özel, alışılmadık ve belki de eşi görülmemiş bir yaşam, birlikte yaşama, birbirleriyle ilgilenme ve birbirlerinin varlıklarından yararlanma biçimi; yani her zaman başarılı olamasalar da hayata geçirmeye çalıştıkları bir yaşam formu. Bu kitabın başında iddia ettiğim gibi, Avrupalı kimliğinin en dikkat çekici özelliklerinden biri, takipçilerinin inatla önünde olmasına rağmen hep kimliğin peşinden koşmaya meyilli oluşuydu.

"Korumaya değer" (aynı zamanda uğruna savaşmaya ve ele geçirildiğinde bırakması zor olan) şey "değer" olarak adlandırılır. Bana değerlerinizi söyleyin, ben de size "kimliğinizin" ne olduğunu söyleyeyim. İçinde bulunduğu koşullara uyum sağlamak yerine, hep iyi ve arzulanır olduğunu düşündüğü şeylere yaklaşma mücadelesi veren (içinde bulunduğu koşulların ne kadar iyi olduğunu sormayan ve ne kadarının arzulanır olduğunu hiç düşünmeyen) Avrupa örneğinde değerler ve kimlik arasındaki bağ diğer örneklere kıyasla çok daha yakındır: Kimliklerini en çok tanımlayan şey, Avrupalıların diğer özelliklerinden ziyade el üstünde tuttukları değerlerdir.

Bazı insanların Avrupa'nın dış sınırları olarak gördüğü, kimisinin de Avrupa'nın iki bin yıl geriye uzanan ama artık köhnemiş "büyük ayrımı" diye adlandırdığı şeyin her iki tarafını da kapsayan bir yaşamöyküsü sayesinde Todorov belirgin derecede Avrupa'ya özgü bu değerlerin listesini çıkarmaya uygun bir aday olmuştur.

"Belirgin derecede Avrupa'ya özgü" değerler mi? Bu nitelendirme, onların mevcut veya daha önemlisi potansiyel *cazibelerinin* sınırlarına değil (nitekim Avrupa kimliğinin yine içsel unsurlarından olan bu cazibenin evrensel ve çok insani olduğu farz edilir; Avrupa değerlerinin ayırt edici özelliği ancak herkesi kapsadığında "anlamlı" olduklarına inanmak ve tüm insanlığa uyarlanmadıkça korunamayacaklarını düşünmektir) *kökenine* gönderme yapmaktadır. Bu değerler "belirgin derecede Avrupa'ya özgüdür" çünkü gezegenin "gerçek Avrupa" olarak tarif edildiği topraklarda düşünülmüş, ifade

edilmiş ve geliştirilmiştir. İfade edilişleri ve geliştirilmeleri Avrupa tarihinin izlediği rotadan koparılamaz. Tam da bunların ifade edilme ve geliştirilme tarzlarıyla Avrupa'nın konumu ve birbirini takip eden tarihsel avatarları doğal seyrini izlemiştir.

Todorov'un listesinin ilk sırasında "rasyonallik/ussallık" vardır. Şunu kesin bir şekilde vurgulamam (böylece diğer değerleri ele alırken tekrarlamak zorunda kalmamam) gerek: Ussallık bir *değer* olarak, Avrupa'nın gündelik gerçekliğine ait bir unsur değildir. "Ussallık" değerinin koyduğu kriterlerle bakıldığında, Avrupa'nın geçmişi ve bugünü feci derecede akıldışı eylemlerle doludur. Avrupa'nın tarihinde gerçekleşen ve yapılan şeylerin çoğu bugün mantığın testinden geçemez. Ayrıca zamanla Avrupa'nın kendisiyle birlikte neyin mantıklı sayılacağı ve kriterleri sürekli değiştiğinden geçmesi çok zordur. Fakat tüm alışkanlıkların ve yapılan ihlallerin kendilerini aklın mahkemelerinde aklamaları gerektiğine duyulan inanç, geçmişte de günümüzde de Avrupa'nın çok nadir bozduğu bir alışkanlık olmuştur. Bu inanç tartışmaları ve münakaşayı kaba kuvvetin üzerine çıkarmıştır. İnsanları "karşılıklı darbelerden çok tartışmalara başvurmaya" yöneltmiştir.

"Gerçekte varolan Avrupa", Avrupa'nın özlemini çektiği Avrupa'nın hep birkaç adım arkasında olduğundan, bu inanç Avrupalıları doğal olarak eleştirel ve özeleştirel kişilere dönüştürmüştür. Yüksek mahkemenin koltukları her zaman sadece ve sadece akla ayrılır. Ancak herhangi bir dönemde onun adına konuşan hiçbir görevli eleştirel tetkiklerden bütünüyle muaf olmamıştır. Geriye dönüp baktığımızda, Avrupa'ya ait bir değer olarak "ussallığın" en kalıcı unsurlarının özgüven ve şüpheden kurtulmak değil eleştirellik ve muhalif tutum olduğunu söyleyebiliriz. Avrupa tarihinde "ussallık" fikrine verilen ve bu fikrin kazandığı anlamla, rasyonel/ussal olmak aklın koyduğu ilkelerin yanlış okunduğundan, yanlış anlaşıldığından ve yanlış uygulandığından, dolayısıyla acilen düzeltmelerin yapılması gerektiğinden bir an olsun emin olamamakla aynı şeydir.

"Adalet" Todorov'un listesinde ikinci sıradadır. Söylemem gerekirse doğası en iyi vicdan azabıyla yahut ete batmış diken, mahmuz ve maya metaforlarıyla kavranabilecek bir başka değerdir. "Adil" olanı "adaletsiz" olandan ayıran çizgi nadiren uzun süreliğine sabit kalır. İçinde sınırlarda yapılacak yeni düzeltmelerin gereksiz olduğu bir toplumun hayalini kurmak ve belli bir tanımla uzun süre devam edecek bir fikir birliğinin yaratılabileceğini düşünmek (söz konusu çizgiyi katılaştırma girişimlerinin artık yapılmayacağını ummak benzer şekilde budalaca olsa da) zor, hatta düpedüz imkânsızdır. Gerçek gücünü aklın o gün verdiği hükümlere karşı çıktığında gösteren "ussallık" gibi, "adalet" de gerçek kuvvetini o günkü toplum adaletsizlikle, eşitsizlikle, kayırmacılıkla, yolsuzlukla ve önyargılarla suçlandığında açığa çıkarır. "Adil toplum" tanımına en yakın olabileceğimiz nokta, kendisinin adil olmadığına inandığında ve bundan dolayı daha çok gayret etmeye kararlı olduğunda o topluma "adil" demektir.

"Adaleti" kendi başına yani araçsal olmayan bir değer olarak almak, diğer tüm değerleri ikincil, araçsal bir role iter. En azından adalete, daha parlak ve şaşaalı başka ödüllerce ayartılma virüsüne karşı bağışıklık kazanma şansı sunar. "Adalet" bize, düşünecek başka hedeflerin olduğunu, unutulmaları hâlinde durup düşünme zamanının geldiğini hatırlatır. Fakat adaletin eşsiz ve vazgeçilmez rolü bundan ibaret değildir: İster laf arasında ister inatla benimsenmiş olsun, diğer tüm değerlerin yargıcı, dalkavuğu ve eleştirmeni olmanın dışında adalet, insanların egoistçe kendi çıkarlarını ön plana çıkarmasına inat *kamu* yararını (yani herkesin bakış açısıyla başkalarının iyiliğini) koruyan tek değerdir. Tüm dayanışmacı ilişkilere temel olan ve bu sayede toplumu mümkün kılan bir değerdir. "Adalet" beşeri yaşamı barışçıl ve dost canlısı bir birlikteliğe yöneltir. Masayı (yuvarlak masayı), anlaşma iradesinin kılavuzluğuyla sürdürülecek pazarlıklara ve çoklu diyaloglara hazırlar. Adalet değerler arasında en "toplumsallaştırıcı" olandır. En hiddetli yüzleşmelere de vesile olabilir fakat nihayetinde ayrımları bir-

leştirir ve çözüme kavuşturur. Nitekim Simmel'den bildiğimiz üzere, anlaşmazlıklar fikir birliğine giden esas yoldur. Beşeriyetten muaf tutulmak ve atıkların arasına gönderilmek bazen aklın verdiği hüküm olabilir ama asla adalet katında onaylanmayacaktır.

Avrupa'nın önde gelen, daha doğrusu belirleyici değerler listesinin sonraki kalemi "demokrasidir." Bir değer olarak demokrasi, insanların kimisi birbirinden farklı olan, hatta zaman zaman çatışan ortak işlerinin idaresi ve çözümüne dönük araçları meydana getirip tanıtma şansına sahiptir. Dışarıdan bakıldığında, bırakın Strasburg toplantılarını Reichstag'la Atina'daki agora arasında dahi benzerlikten çok farklılıklar vardır. Yine de hepsinin aynı genlerin taşıyıcıları olarak görülmesini sağlayan ailevi bir benzerlik vardır. Aynı değerden ilham alan aynı ilkelerin çeşitli ve farklı farklı yorumları olarak görülmelerini sağlar.

Peki, hepsini birleştiren o "şey" nedir? Cornelius Castoriadis tarafından "özerk toplumun"[2] belirleyici bileşeni olarak ayrılmış bir özellik. (Özerk/otonom toplum, "heteronom/bağımlı toplumların" yani "kurumlarında üyelerince itiraz edilemeyecek bir fikri barındıran" toplumlara karşı önerilmiştir. "Kurumlarının insanlar tarafından üretilmediği, geçmişte insanların yaratmadığı, en azından o gün hayatta olan insanların bu süreçte rol oynamadığı bu fikrin özünü oluşturur", dolayısıyla o gün hayatta olan insanlar tarafından yok edilmeleri veya reforma tabi tutulmaları imkânsızdır; aynı günümüzün politik aktörlerinin kullanmaya bayıldığı bir mazeret olarak "başka seçenek yok" sözünün neyse ki sınırlı bir etkiyle de olsa belirtmeye çalıştığı gibi.)

Özerk bir toplumun özü, toplumun önündeki yollarla araçların arkasında sadece yaşayan üyelerinin iradesinin olduğunu söyleyen farkındalık, eski Atinalıların agorada bir kanunu onaylamadan önce söyledikleri şu sözde somutlaşmıştır:

---

2. Cornelius Castoriadis, "L'individu privatise", Robert Redeker'le söyleşi, Toulouse, 22 Mart 1997, yeniden basımı *Le Monde diplomatique,* Şubat 1998, s. 23.

"Edoxe te boule kai to demo", "Meclis ve halk tarafından şu iyi ve faydalı görülmüştür ki." Bu kısa formülün içinde birden fazla temel varsayım sıkışmış hâldedir. Kısa ve öz olsa da her şeyi anlatır cinste bir ifadedir: İnsanların fark edebileceği ve "iyi" olarak adlandırılabilecek bir şeylerin olduğu; bir karar olmadan önce insanların yeterince iyi görülmeyen veya hiç iyi sayılmayan alternatifler arasında iyi ve faydalı olanı seçmek için müzakere ettiği; karardan önce müzakere etmenin ve tartışmanın bizi doğru tercihe götürecek yol olduğu; ve seçimin yapıldığı günün sonunda, kararın alınmasına etki etmiş ve sürece dahil olmuş herkesin, bu kararı sadece ve sadece o günkü meclisle halk onu iyi ve faydalı *gördüğü* için aldığını hatırlaması gerektiği. "Görülmüştür": Demek oluyor ki, iyi olanın bilgisiyle meclis ve halk ortak bir karara varmak için ne kadar uğraşsa da, bu bilgi eksik yahut düpedüz hatalarla dolu olabilmektedir. Tartışma asla bitmez. Demokrasinin demokratik olmaktan çıkması, toplumun özerkliğinden soyutlanması veya bu özerkliğini kaybetmesi istenmiyorsa bitemez de. Demokraside, yurttaşlar görevlerini asla tamamlayamazlar. Demokrasi, yurttaşların kalıcı ve dinmek bilmez kaygılarıyla hayatta kalır. Bu kaygılar yatıştığı anda demokrasinin vadesi dolar.

Ve dolayısıyla özerk yurttaşlar olmadan demokrasi de, özerk bir toplumda var olamaz. Yani var olmaları için bireysel özgürlüklerle ve bunları kullanma yolları için bireysel sorumluluklarla donatılmış yurttaşlar gerekir. Bu özgürlük başka bir değerdir ancak demokrasi değerinden ayrıldığında tahayyül edilmesi imkânsızdır. Demokrasi yurttaşlarının özgürlüğüne dayanır ve yurttaşların özgür olmalarının getirdiği güvenle cesaret de *polis*'lerinin demokrasisine dayanır. Bu ikisi birbirini üretir ve bunun oluşma sürecinde ortaya çıkarlar.

Kanaatime göre, Avrupa'yı hâlâ devam eden, yarım kalmış olan ve temennimiz odur ki hiç bitmeyecek maceraya sokan şey, adı geçen tüm bu değerlerin bir araya gelmesiydi. Bu değerleri birbiriyle karıştırdığınızda, elinizde belki hiç katılaşmayacak, her an onları soğurmak veya asimile etmek üzere başka

maddelerle temasa geçecek, son derece kararsız bir bileşim elde edersiniz. Muhtemelen bu Avrupa'nın temel niteliği olup, "düşünümsel modernite" teorisyenlerinin kavrayıp adlandırmaya çalıştığı ancak Minerva'nın baykuşu gibi, söz konusu fenomen zorlu bir dönemle karşılaştığında ve Avrupa'nın yüzyıllarca gezegene takip edeceği yolları çizme imkânını kaybetmesiyle gerçekten vakitsiz bir yok olma tehlikesiyle karşılaştığında bunu başardıkları özelliktir.

Belki Lionel Jospin'in umudunu "mevcut gerçekliklere incelikli bir şekilde yaklaşmasından"[3] ötürü Avrupa'ya bağlamaya iten şey budur. Avrupa zorlu bir şekilde ve insanların çektiği acıların tedavülüyle devasa bir bedel ödeyerek, "geçmiş tarihsel çatışmaları aşıp çatışmaları barışçıl yollarla çözmeyi" ve "farklı türden kültürleri" bir araya getirip artık geçici bir rahatsızlık kaynağı olarak görülmekten çıkmış kültürel çeşitliliğin kalıcılaşma ihtimaliyle barışmayı öğrenmiştir. Bunların tam da dünyanın geri kalanının acilen öğrenmesi gereken dersler olduğunu gözden kaçırmamak gerek. Çatışmalarla dolu bir gezegenle karşılaştırıldığında, Avrupa Kant'ın *Allgemeine Vereinigung der Menschhiet*'ını ("insanlığın evrensel birliğini") inşa etmek için gerekli araçların tasarlandığı bir laboratuvara ve şu an çok daha ufak tefek, küçük çaplı işlerde kullanılsalar da bu araçların sürekli "teste tabi tutulduğu" bir atölyeye benzemektedir. Şu an Avrupa'da üretilen ve teste sokulan araçlar, her şeyden öte politik meşruiyetin zeminlerini, demokratik prosedürleri ve eldeki varlıkların kolektif bir tarzla paylaşılmasına dönük isteği, modern tarihin büyük bir dilimi boyunca bunlarla iç içe geçmiş ulusal/bölgesel egemenlik ilkesinden ayırmak gibi ince bir operasyona hizmet etmektedir (bazı gözlemcilere göre bu operasyon başarıya ulaşmaya dönük zayıf bir ümit ışığından fazlasını yakamayacak kadar incedir).

Ulus-devlette iktidar ve siyasetin arasındaki evlilik *bölgesel bir düzlemde* tanımlanıp sabitlenir. Uluslararası *modus*

---

3. Bkz. Lionel Jospin, "Solidarity or playing solitaire", *Hedgehog Review* (bahar 2003), s. 32-44.

coexistendi'nin [ortak yaşam formu] ağır ve dolambaçlı ilerleyişi, bu ilkenin desteklenmesini ve pekiştirilmesini hedeflemiştir. Neticede ortaya, sınırları belli egemen devletleri dışarıdan gelen saldırılara ve müdahalelere karşı koruma hedefiyle Birleşmiş Milletler çıkmıştır. Ancak siyaset ve iktidarın "göklerde yaptığı" bu evlilikle birlikte yaşadıkları hane yani bölgesel ulus-devlet, bugün aynı anda hem içeriden hem de dışarıdan saldırılara maruz kalmaktadır. Gelişmekte olan küresel güçler için, bölgesel siyasi yapılar giderek yeni ve daha geniş bir alanın eklemlenmesine engel olan "çürümüş kasabalar" olarak görülürken, bu alanın kanunlarını belirleme hakkının inatla ve bütünüyle bu tür ulus-devletlere bırakılması her geçen gün, iki yüz yıl önce gözlerini daha büyük (ulusal) oyun sahalarına dikmeleriyle başkaldırmış yaygaracı ve zinde girişimcilere konan, ekonomik açıdan manasız ve verimlilikten uzak (belediyelerin, cemaatlerin, toprak sahiplerinin) yerel kısıtlamalara benzer bir hissiyat yaratır olmuştur.

Tomurcuklanmakta olan Avrupa federasyonu şimdi, modernliğin başlangıcında ulus-devletin başardığı şeyi tekrarlama ödeviyle karşı karşıyadır. Bu şu an birbirinden kopmuş ve farklı yönlere giden iktidar ve siyaseti tekrar bir araya getirme görevidir. Bu görevin hayata geçirilmesi için yürünmesi gereken yollar geçmişte olduğu gibi sert ve engebelidir. Tuzaklarla ve hesaplanması imkânsız risklerle doludur. En kötüsü de haritasının olmaması, her adımın sanki bilinmeyene yapılmış bir sıçrama gibi görünmesidir.

Birçok gözlemci bu girişimin mantığından şüpheye kapılmakta ve başarı şansının düşük olduğunu düşünmektedirler. Kuşkucular "post milliyetçi" bir demokrasinin veya ulusal düzeyi aşan herhangi bir demokratik yapının yaşayabileceğine inanmamaktadırlar. Sivil ve politik normlara bağlılığın "etnokültürel bağların"[4] yerini alamayacağında ve "Eros"un ("duygusal boyut") desteği olmadan yurttaşlığın sadece "medeni"

---

4. Örnek olarak bkz.: Cris Shore, "Whither European citizenship?", *European Journal of Social Theory* (Şubat 2004), s. 27-44.

(hukuki-politik) zeminde sürdürülemeyeceğinde ısrarcıdırlar. Diğer yandan "etnokültürel bağlar" ve "Eros'un" tarihe milliyetçilik adıyla kazınmış geçmiş ve kader ortaklığıyla ayrılmaz biçimde ilişkili olduğunu varsayarlar. İnsanların bu normlara bağlılığı, ancak bu ilişkinin içinde kök salıp gelişebilir. Başka yollarla baştan yaratılmaları veya inşa edilmeleri imkânsızdır. Ulusal meşruiyete sahip devlet iktidarının, sınırlarını tarihin attığı bir hadiseden ibaret olma, siyaset ve iktidarın bir araya gelmesini sağlayacak onca alternatif yoldan biri olma veya devletle ulusun oluşturduğu modern karışımın, tarihsel kaçınılmazlıktan veya ilahi bir hükümden ziyade bir mantık evliliğinin işaretlerini taşıma, bu evliliğin kesin olmama ve ayarlandığında en az boşanma işlemleri kadar fırtınalı bir şeye dönüşme (nitekim postkolonyal ve postemperyal politik yapıların deneyimlerinde canlı bir şekilde görülmektedir) olasılığı sorunun ötelenmesi gibi basit bir çözümle kenara atılıverir.

Jürgen Habermas muhtemelen, bu türden şüpheciliğe meydan okuyan perspektifin en tutarlı ve güvenilir sözcüsüdür. "Demokratik bir düzenin zihinsel temelini, henüz siyasallaşmamış ortak kadere sahip bir topluluk olarak 'ulusa' dayandırması illa gerekmez. Demokratik anayasal devletin gücü, toplumsal bütünleşmenin gediklerini yurttaşların siyasal katılımıyla kapatma becerisine dayanır."[5] Burası doğrudur fakat mesele daha derindir: "Ulus", "ulusal düşünceyi" savunanların hevesle kabul edeceği gibi, onu koruyacak devlet olmadan kırılgan ve hassas bir şeydir (doğrusu devlet onun kimliğini koruyan şeydir). Aynı taleplerini meşrulaştıracak ulus olmadan devletin kırılgan ve hassas olduğu gibi. Modern uluslar ve modern devletler aynı tarihsel gruplaşmanın ikiz ürünüdürler. Biri ancak kısa vade diğerinin "önüne geçebilir", bu vadeyi olabildiğince kısaltmaya ve bunu önceliğin yerini eşzamanlılığın almasına dönük çabalarla doldurmaya, görünüşte özerk ortaklar arasında bir eşitlik koymaya çalışabilir. Fransız devletinin "önündekiler" Fransız halkı değil Savoylar ve Bretonlar olmuş,

5. Habermas, *The Postnational Constellation*, s. 76.

Alman devletini kuranlarsa Almanlar değil Bavyeralılar ve Prusyalılar olmuştur. Sırasıyla Fransız ve Alman devletlerinin "iktidarıyla desteklenmediğinde" ne Savoylar ve Bretonlar Fransızlara, ne de Bavyeralılar ve Prusyalılar Almanlara dönüşebilmiştir.

Tüm pratik unsurlarıyla modern uluslar da modern devletler de birbiriyle iç içe geçmiş, eşzamanlı yürüyen devlet ve ulus inşası içinde açığa çıkmışlardır. Bunlar kesinlikten uzak süreçler olmadığı gibi başarıyla sonuçlanma garantisi de olmamıştır. Politik bir çerçevenin geçerli bir etnokültürel organizma olmadan kurulamayacağını söylemek, işleyen ve işletilebilir bir politik çerçeve olmadan hiçbir etnokültürel organizmanın hayatta kalamayacağını söylemekten ne daha fazla ne de daha az ikna edicidir. Tam anlamıyla ortada tavuk-yumurta ikilemi vardır.

Habermas'ın kapsamlı ve ezici tahlili çok benzer bir yöne işaret etmektedir:

> Ulusal bilincin doğumuna vesile olmuş yapay koşulların kendisi, yabancılar arasında sivil dayanışmanın ancak ulusal sınırlar içinde tesis edilebileceğini söyleyen bozguncu varsayımı çürütür niteliktedir. Eğer kolektif kimliğin aldığı bu form, yerel ilişkilerden ve kan bağından ulusal düzleme, ardından demokratik bilince atılmış son derece soyut bir sıçramanın sonucuysa, bu öğrenim süreci neden devam etmesin ki?[6]

Eğer devlet gerçekten demokratik bir aygıt olacaksa, ortak milliyet devletin meşru olması için *zorunlu* bir koşul değildir. "Demokratik hukuki bir devletin yurttaşları kendilerini yasa koyucuları olarak kavrarlar, bu da onları yasalara tabi kişiler olarak onlara itaat etmeye zorlar."[7] Ulusalcılığın, yurttaşların demokratik katılımıyla açılmış (veya en başta doldurulamamış) boşluğu kapattığını söyleyebiliriz. Ulusalcı duygulara başvurmakla bu hissiyatı daha da büyütecek çabalara girişmek, işte bu katılımın *yokluğunda* devletin izleyebileceği tek

---

6. A.g.e., s. 102.
7. A.g.e., s. 101.

çare olur. Ülke yurttaşlarına sadece kendilerini kurban etmeye hazır oldukları için ihtiyaç duyduğunda ve gündelik işlerini onların yardımı olmadan gayet iyi bir şekilde çözebildiğinde, devlet otoritesini yurttaşların ülkeleri uğruna ölmeye hazır olmasına dayandırmak zorundadır.

"Avrupa projesini" hakir görenler ulusları aşan bir "Avrupa kimliğini" yaratma umudunu "kim Javier Solana için ölmek ister ki" (veya Romano Prodi) diye sorarak baltalamaktadır. Oysa sağduyuyla sormaktan kaçındıkları soru, kaç insanın yaşamlarını Jacques Chirac, Gerhard Schröder, Tony Blair, George veya George W. Bush, hatta Jean-Marie Le Pen için feda edeceğidir. Diğer soruyu sormak onların davalarını hor görmekle eşdeğer olup iddialarının dayanaktan yoksun olduğunu açığa vuracaktır. Avrupa birliğini bu soruyla yargılamanın ne kadar konudan kopuk ve demode olduğunu da gözler önüne serecektir.

İlk sorunun gönderme yaptığı ve örtük bir şekilde hâlâ akla yatkın bir önerme olarak saydığı "kahramanlara özgü vatanseverlik" açıkça *mazide kalmıştır;* ne talebi ne de arzı vardır. Avrupa'nın mevcut koşullarından ne kadar uzak ve kopuk olduğu, (hayatlarını kralları ve ülkeleri için feda etmiş şehitlere adanan onca anıtla ve "isimsiz askerlerin" mezarlarıyla dolu bir kıtada doğup büyümüş) biz Avrupalıların, dünyanın diğer bölgelerinde genelde iyi eğitim almış kadınlarla erkekleri, suikast bombacılarına dönüşüp yaşamlarını "davaları" uğruna kaybetmeye iten saikleri bırakın kabul etmeyi anlayamaz hâle gelişimizden bellidir. Allak bullak olmuş bir hâlde, davranışlarını kendi düşüncelerimiz ve hislerimize uyacak bir tarzla anlamaya çalışıyoruz. Yani egzotik dinî inançları vaaz edenlerin onları kandırmak için vaat ettikleri, ölümden sonra tüketecekleri hazlarla. Böyle bir açıklama bize insanın yaşamını Tanrı'ya veya milletine adamasından daha inandırıcı gelmektedir.

Nasıl Proteston etik yeni açığa çıkan modern kapitalizm için "kaybolan aracılık" rolünü oynamış ve görevini tamamlamasından sonra, artık kendi kendine dayanan kapitalizmin ona

ihtiyaç duymamasıyla işlevini kaybetmişse, "kahraman vatanseverlerlik" de modern ulus-devletin doğumuyla olgunlaşmasına yardımcı olmuş, ardından devlet varlığını sürdürmek için kitlelerin duygularını harekete geçirmekten daha zahmetsiz yollar bulunca sönümlenip kaybolmuştur. Galibiyetle sona ermiş son savaşın stratejilerine başvurma eğilimi, siyasetçilerin generallerle paylaştığı bir zaaftır. Fakat kıta düzeyinde sadakatin arttırılması için zorunlu bir önkoşul olarak, ulus ve devletin inşa edildiği çağda olduğu gibi iktidarın desteğiyle "ruhsal seferberliğin" tekrarlanıp tekrarlanmayacağı ucu açık bir soru olup sonucunun ne olacağı kesinlikle önceden kestirilemez. Nasıl ulus-devletler malikânelerin, cemaatlerin veya belediyelerin daha büyük versiyonları olmamış ve olamamışsa, Avrupa Birliği de ulus-devletin genişletilmiş bir kopyası olmayacak ve olamayacaktır. Avrupa Birliği'nin hayata geçirilip yaşamasını sınayan kıstas olarak insanların Javier Solana için ölüp ölmeyeceğine bakan kişiler, daha yüksek bir düzeyde gerçekleşecek toplumsal eklemlenmenin ön aşamalarından birini, uzun ulus inşa sürecinin nihai ürünüyle karıştırmaktadırlar.

Ortak aidiyet ve ortak bir gelecek için duyulan karşılıklı sorumluluk hissi, insanların birbirlerinin iyiliğini düşünme ve zaman zaman patlak veren çatışmalara dostane, kalıcı çözümler bulma isteği (yani ortak yaşama ait olan ve modern çağın büyük bir dilimi boyunca "ulus" fikrine sıkışmış bütün özellikler) *zorunlu olarak* insanların görüşlerini ve iradelerini biçimlendiren kurumsal bir çerçeveye ihtiyaç duyar. Bu da bugün demokratik bir şekilde idare edilen egemen devlet fikrinde sıkıştırılmıştır. Avrupa Birliği yavaş ve tereddütle olsa da, böyle bir devletin prototipine (veya embriyosuna; hangi kavramın daha uygun olduğuna gelecek karar verecektir) ulaşma çabasındadır. Bu yolda karşısına çıkan en çetrefilli engeller, mevcut ulus-devletler ve eskiden sınırsız olan egemenliklerinden geriye kalanları bırakmakta isteksiz oluşlarıdır. Mevcut güzergâhta tereddüde düşmeden ilerlemek zordur ve gelecekte gireceği kıvrımları tahmin etmek çok daha zordur (ayrıca

sorumsuzca ve mantıksızdır). Bugünkü ivmeyi belirleyen iki farklı (belki eskiden birbiriyle bağdaşmasa da muhtemelen birbirini tamamlayan) mantıktır ve nihayetinde hangi mantığın galip geleceğine tarihe bakarak karar vermek imkânsızdır. Biri *yerel tasarrufların mantığı*, ötekiyse *küresel sorumluluk ve küresel özlem mantığıdır*.

İlk mantık, *Standortkonkurrenz* stratejisine dayanak olmuş toprak ve kaynak temelinin niceliksel olarak genişletilmesine ait mantıktır. Avrupa Ortak Pazarı'nı kuranlar ve onların halefleri ekonomileri *Narionalökonomie* çerçevesinin görece felç edici prangalarından kurtarmak için hiçbir girişimde bulunmamış olsa bile, şimdi sermayenin, finansın ve ticari teşebbüslerin "yerel kısıtlamalara" karşı planladığı "kurtuluş savaşı" yani yerel çıkarların değil küresel kopuşların tetikleyip kızıştırdığı savaş açılacak ve tüm şiddetiyle sürecektir. Avrupa kurumlarının rolü, üye devletlerin egemenliğini aşındırmaya ve özellikle ekonomik faaliyetleri onların denetleyici (ve kısıtlayıcı) müdahalelerinden muaf tutmaya *dayanmaz*. Kısaca iktidar ve siyasetin arasındaki boşanma sürecini başlatmak şöyle dursun, onu kolaylaştırmaz da. Amaç bu olduğunda, Avrupa kurumlarının hizmetlerine pek ihtiyaç duyulmaz. Aksine işlevleri *sürecin durdurulmasına* dayanır. Ulus-devletin kafeslerinden kaçmış sermaye varlıklarını yakalayıp, kıta hattına yayılmış bir cezaevine kapatırlar ve onları orada tutarlar. Eğer sermayenin, finans, emtia ve emek piyasalarının, bilanço defterlerinin tek bir ulus-devlet içinde etkili bir şekilde hapsedilmesi küresel sermayenin büyüyen gücü karşısında çok dehşetli bir işe dönüşmüşse, ulusal devletlerden birkaçının veya tamamının bir araya gelmesi, onunla aynı düzeye gelip eşit şartlarda mücadele edebilir mi? Bir başka deyişle yerel tasarrufların mantığı, geçmişte "ulusal ekonomiyi" ulus-devletlerin bölgesel egemenliği içinde tutan ama artık bunu beceremeyen hukuki-kurumsal ağı Birlik düzeyinde yeniden inşa etme mantığıdır. Ancak Habermas'ın belirttiği gibi "kendi başına büyük politik birimlerin yaratılması, konumsal rekabetin mevcut hâlinde

hiçbir değişime yol açmaz."[8] Gezegenin tamamını kapsayan bir çerçeveden bakıldığında, kıtadaki bütün devletlerce tasarlanan ortak strateji yerini aldığı tekil ulus-devletlerin davranış kodlarından pek ayırt edilememektedir. Ona kılavuzluk eden hâlâ bölünme, ayrılma ve kapatma mantığıdır, yani genel kaideler ve eğilimlerden ayrı bölgesel muafiyetler oluşturma, küresel ölçekte açığa çıkan sorunlara yerel çözümler getirme arayışının mantığıdır.

Öte yanda küresel sorumluluk mantığı (ve bu sorumluluğun kabul edilip üstlenilmesiyle küresel özlem mantığı) en azından ilkede, küresel ölçekte açığa çıkmış sorunların doğrudan karşısına çıkmayı, onlarla aynı düzlemde mücadele etmeyi hedefler. Kaynağındaki varsayım şudur: Gezegenin tamamını kuşatmış sorunlar karşısında kalıcı ve gerçekten de etkili olacak çözümler ancak ve ancak küresel bağımlılıklarla etkileşimler ağının yeniden pazarlık masasına yatırılıp reformdan geçirilmesiyle bulunabilir ve hayata geçirilebilir. Küresel ekonomik güçlerin kaprisli ve tehlikeli akıntıları sonucu yerellerde oluşan hasarlarla kazançlara odaklanmak yerine, yeni bir küresel düzenin peşinde koşmayı tercih eder. Gezegenin neresinde olursa olsun ekonomik girişimlere artık maymun iştahıyla yön verilmediği ve sadece anlık kazançların kılavuzluk yapmadığı, yan etkilere ve "ikincil kayıplara" hiç bakmayan, kâr zarar bilançosunun toplumsal boyutlarına hiçbir önem atfetmeyen yeni bir düzenin peşindedirler. Kısaca bu mantık, yine Habermas'tan alıntı yaparsak, "küresel piyasaları yakalayabilecek bir siyasetin" geliştirilmesini hedefler.[9]

Çoğu kez ulus-devletlerin çağında (nerdeyse) her yere hâkim olmuş raison d'etat [ulusun/devletin çıkarı] felsefesinin notalarını yeniden çalan yerel tasarruf mantığının aksine, küresel sorumluluk ve özlemlerin mantığı bizi bilinmeyen topraklara davet eder ve politik deneyler çağının kapılarını aralar. Bilindik bir çıkmaz sokak olarak, küresel eğilimlere karşı

8. A.g.e., s. 104.
9. A.g.e., s. 109.

yerel savunmalar yapma yoluna girmez. (Bilinçli bir şekilde olmasa da zorunluluktan) Avrupa'nın yerküreyi içeride açığa çıkan ama içeride çözülmesi imkânsız sorunları boşaltabilecekleri bir "hinterlant" olarak gören ortodoks stratejisine düşmekten kaçınır. Ufacık da olsa başarıya ulaşmaya dönük gerçekçi bir umut ışığıyla ilk seçeneğin peşinden koşmanın tamamen anlamsız olduğunu kabul eder. Diğer yandan, küresel hâkimiyetini kaybettiğinden ve artık en iyi ihtimalle çevreleyip yatıştırabildiği ama kontrol edemediği yeni bir küresel imparatorluğun gölgesinde yaşadığından, Avrupa geçmişte ne kadar başarılı olsa da ve bugün hâlâ kulağa cazip gelse de ikinci seçeneğin peşinden gidecek konumda değildir.

Dolayısıyla istemeden de olsa, nihai başarıyı garanti etmek şöyle dursun güvenilir bir şekilde hesaplama şansı dahi olmadan, keşfedilmemiş yeni stratejiler ve taktikler aranıp bulunmalıdır. Habermas bizi uyarır: "Küresel seviyede, Avrupa düzeyinde çoktan çetrefilleşmiş koordinasyon sorunları daha da keskinleşmektedir." Bunun sebebi "sivil dayanışmanın belli kolektif kimliklere dayanması", diğer yanda "kozmopolitan dayanışmanın kendisini sadece insan haklarının ahlaki evrenselciliğiyle desteklemek zorunda kalması", "dünya toplumuna ait politik kültürün, ona uygun düşecek küresel topluluk için gerekli ortak etik-politik boyuttan yoksun olmasıdır."[10]

Gerçek bir "Catch 22" [açmaz] ile karşı karşıyayız: Ortak bir etik duyarlılığın temelini atacak ve politik koordinasyonu mümkün kılacak, böylelikle uluslarla kıtaları (aslında medeniyetleri de) aşan bir dayanışma kök salıp filizlenecekse onun önkoşullarını hazırlayacak topluluğa erişmek, tam da "etik-politik boyut" şimdiye dek eksik kaldığı, eksik olmayı muhtemelen sürdüreceği veya topluluğun kendisi eksik olduğu sürece asla olması gereken noktaya erişemeyeceği için çok zordur. Bugün Avrupa'nın karşısındaki şey, ağır ağır ve *kendiliğinden*, muhtemelen bir dolu deneme yanılmanın ardından hedeflerini *ve* onlara ulaşmaya uygun donanımı geliştirme olasılığıdır

10. A.g.e., s. 104, 108.

(Jacques Delors günümüz Avrupa'sını "UPO" yani tanımlanamayan politik nesne olarak adlandırmaktadır...). Eldeki görevi çok daha ürkütücü kılansa, bunca emeğin, gezegenin tamamına yayılmış bir yönetimden ziyade uzun soluklu bir çoklu diyalogtan güç alan etkin bir küresel politikanın gireceği nihai yolun eşi benzeri olmayan özgün bir güzergâh olmasıdır. Ancak tarihsel pratikler onun geçerliliğini kanıtlayabilir (ama asla çürütemez). Yahut daha doğru bir tabirle onu mümkün *kılabilir*.

Bizler yapılması gerekeni hissediyor, tahmin ediyor, seziyoruz. Ancak neticede hangi biçimi veya formu alacağını bilemeyiz. Ama alacağı biçimin aşina olmadığımız bir şey olacağından, alıştığımız her şeyden farklı olacağından emin olabiliriz. Bugün elimizdeki politik kurumlar ulus-devletin bölgesel egemenliğine uyacak şekilde tasarlanmıştır. Esnetilmeye karşı koymaktadırlar ve gezegeni kuşatmış beşeri topluluğun öz anayasasına hizmet edecek politik kurumlar "aynısının büyüğü" olmayacak, olamayacaktır. "Uluslararası" temsilciliklerden ve eylem araçlarından insanlığın tamamına ait "evrensel" kurumlara geçişin sadece niceliksel değil niteliksel bir değişime de tabi olması gerektiğini rahatlıkla görmemiz mümkündür. Dolayısıyla bugün erişebildiğimiz "küresel politik" çerçevenin, açığa çıkacak küresel yönetimin pratikleriyle uyuşup uyuşmayacağına (hatta ona kuluçkalık yapıp yapamayacağına) kafa yorup endişelenebiliriz. Örneğin en başta devletlerin kendi toprakları üzerindeki bölünmez egemenliklerini savunmak ve korumakla görevlendirilmiş Birleşmiş Milletler ne olacak? Küresel kanunların bağlayıcı gücü ne olacak? İtaat edilmeleri için "uluslararası topluluğa" ait egemen üyelerin (feshedilebilir!) uzlaşmasına dayanabilir mi?

17. yüzyılda Avrupa düşüncesinde yaşanmış hayati kırılmaların mantığını anlamak amacıyla, Reinhardt Kosseleck "dağ geçici" mecazından yararlanmıştır. Gerçekten de bu bir kez daha isabetli bir metafordur. Çünkü bizler 21. yüzyılın beraberinde getirmesi kaçınılmaz kıvrımları, eğimleri ve virajları

tahmin etmeye çabalarken, gelecek tarihçiler geriye bakarak kaleme aldıkları değerlendirmelerde onu tanımlama çabasına gireceklerdir.

Üç yüz yıl önceki atalarımız gibi, daha önce hiç tırmanmadığımız bir dağ geçidinin dik yokuşuna varmış durumdayız. Dolayısıyla tepeye vardığımızda karşımıza nasıl bir manzaranın çıkacağı konusunda ufacık da olsa fikrimiz yok. Dolambaçlı boğazın bizi nereye götüreceğinden emin değiliz. Tek emin olduğumuz şey gittikçe dikleşen bir yokuşta durup dinlenemeyeceğimiz. Dolayısıyla hareket etmeye "çünkülerle" devam ederiz. Çünkü uzun süre ayakta kalmamız imkânsızdır. Sadece (ve olur da) geçidin tepesine ulaşabildiğimiz ve diğer tarafa bakabildiğimiz takdirde "bir amaçla" hareket etme zamanı gelecektir. O zaman itilmek yerine çekilir, tahayyüllerin, amaçların ve seçilmiş alınyazılarının peşinden gideriz.

Şimdilik, insanın kafasını allak bullak edecek kadar uzak bir zaman hakkında (umalım ki) geleceği hariç söylenebilecek çok az şey vardır. O da zamanın geldiğini görüp bunu dile getirecek dağcılardan hâlâ kalmışsa mümkündür. Bunları büyük oranda Kosseleck'e açmış, bilimsel kestirimlerin herkesçe bilindiği gibi eksikliklerle dolu olduğuna kâhinlere özgü yeteneklerin nadirliğine işaret etmiştim. Ancak verdiği yanıtta, Kosseleck çok daha kesin bir tez ortaya attı: Beklentilerimizi kelimelere dökecek kavramlara bile sahip değiliz. Bu kavramlar tırmanırken oluşacaklar, daha önce değil. Geçidin öte yanında ne olduğu sorulduğunda, sağduyulu dağcılar sessiz kalmalıdırlar.

Bu dağcıların ilerlemeyi durdurmaları gerektiği anlamına gelmez. Nitekim maceraya düşkünlükleri ve deney yapma hünerleriyle tanınmış Avrupalılar söz konusu olduğunda, durma ihtimalleri çok düşüktür. Hepsi ciddi anlamda sınırlı bilgilerle alınacak sayısız acı tercihin yapılması gerekecektir (tam da bu macerayı rutinden ve emir doğrultusunda yapılan eylemlerden ayırmaktadır). Karşı ihtimaller gerçekten de ürkütücü bir görünüm taşır ama her şeyin boş olmadığını, Avrupalıların

gündelik hayatı içinde sağlam temelleri olduğunu ve kriz anlarında çok daha net bir şekilde ortaya konduğunu söyleyen umut da vardır.

Mayıs 2003'te yapılan bir söyleşide Jürgen Habermas ve Jacques Derrida, 15 Şubat 2003'ü "başka bir 4 Temmuz" olarak adlandırmışlardı ama bu sefer Avrupa'nın tamamını kapsayan bir boyuta sahipti: "Gerçekten de ortak bir Avrupa bilincinin" doğduğu gündü bu.[11] O gün milyonlarca Avrupalı başlamak üzere olan Irak işgalini toplu şekilde lanetlemek ve dolaylı olarak geçmiş acılarla dolu ortak tarihsel belleklerini, ulusal rekabet adına gerçekleştirilen şiddetten ve gaddarlıktan tiksindiklerini göstermek üzere Roma, Madrid, Paris, Berlin, Londra ve Avrupa'nın diğer başkentlerindeki sokaklara akın ettiler.

Madeleine Bunting İspanya'ya, Madrid'teki terör bombalamalarından ve yeni hükümetin İspanyol askerlerini Irak'tan çekme kararı almasından sonra "bir seçim şansı verdiği için" teşekkür etmektedir. Bu korkmuş, kafası karışmış insanlara "öfke dolu intikam" sözleri vermeyi ve daha fazla kan akıtılacağını söylemeyi iyi bilen politikacılarla "içinde nefret değil sadece üzüntü olduğunu söyleyen İspanyol kadın" arasında yapılacak bir tercihti.[12] Bunting'in ifadeleriyle siyasetçiler "dinlemekle ve 'teröre savaş' gibi rezil, anlamsız bir metafora aceleyle başvurmak yerine medeniliklerini gözler önüne sermekle doğrusunu yapacaklardı". İspanyol kentlerindeki sokaklarda "sessiz kalabalıkların verdiği üstü kapalı mesaj yangına ateşle karşı konulamayacağıydı".

Yapılacak tercih, kentlerimizin "yabancılardan korkulan ve onlara güvenilmeyen" dehşet dolu mekânlara dönüşmesiyle yurttaşların aralarındaki ortak nezaketin, "yabancılar arasındaki dayanışmanın" yani en zorlu testlerden zaferle çıkmasıyla güçlenmiş dayanışmanın mirasını sürdürme arasındadır.

---

11. Bkz. Jan-Werner Müller, "Europe. Le pouvoir des sentiments: l'europatriotisme en question?", *La Vie des idees* (Nisan-Mayıs 2004), s. 19.
12. Bkz. Madeleine Bunting, "Listen to the crowds", *Guardian,* 13 Mart 2004, s. 21.

Küresel sorumluluk/özlem mantığı, eğer benimsenip yerel tasarruf mantığının önüne konursa, Avrupa'ya muhtemelen geçmişteki maceralarından çok daha büyük olacak o olası maceraya hazırlanmasında yardımcı olabilir. Aşılması güç zorluklara rağmen, bir kez daha Avrupa'yı dünyaya emsal olacak bir konuma getirebilir. Avrupa'nın sıfır toplamlı bir ölüm-kalım savaşına tutulmuş, sınırları katı bir şekilde çizilmiş yapıların yerine herkesi kapsayan, evrensel bir topluluğun ikame edilmesi için, demokratik özyönetimin politik/etik deneyimini ve bu süreçte edindiği değerleri kullanmasını sağlayabilir. Ancak böyle bir topluluğa erişilmesiyle, Avrupa'nın görevi başarıya ulaşabilir. Sadece böyle bir topluluk içinde, Avrupa'nın tutkularına ve gayretlerine ışık tutmuş değerler gerçek anlamıyla güvende olabilir.

Önümüzdeki şey, adeta bir önsezi, bir uyarı ve bir teşvik olarak Franz Kafka'nın kâhince kalemiyle şöyle ifade edilmiştir:[13]

> Eğer koridorlarda bir şey bulamazsanız kapıları açın, eğer kapıların arkasında daha fazla katın olduğunu görür ve orada yine bir şey göremezseniz endişeye kapılmayın, sadece başka merdivenlere atlayın. Tırmanmayı kesmediğiniz sürece merdivenlerin sonu gelmez. Yukarıya tırmanan adımlarınızın altında onlar da hep yukarıya çıkacaktır.

13. Franz Kafka, "Advocates", Çev. Tania Stern ve James Stern, *The Collected Short Stories of Franz Kafka*, s. 451.

Dizin

S

T

U

V

W

Y

Zeus bir boğa kılığına girip Prenses Europa'yı [Avrupa] kaçırınca, Sur [Tyre] Kralı Agenor üç oğlunu kaybolan kızını bulmak için gönderir. İçlerinden Cadmon, Rodos'a doğru yola çıkar, Trakya'da karaya çıkar ve daha sonra talihsiz kız kardeşinin ismini alacak toprakları keşfetmeye başlar. Delphi'de kâhine kardeşinin yerini sorar. O anda Pythia hep yaptığı gibi kaçamaklı konuşmaya başlar ama Cadmon'a pratik bir tavsiyede bulunma lütfu gösterir: "Onu bulamayacaksın. En iyisi bir inek edin kendine, onu takip et ve hep ileriye it. Dinlenmesine izin verme. Yorgunluktan düşüp öldüğü yere bir kent inşa et." Hikâyeye göre Thebes bu şekilde inşa edilmiştir. Böylece iş işten geçtikten sonra hepimizin gözlemlediği gibi, Avrupalıların hukuk fikrini örerken kullandıkları iplik işlevi gören Euripides ve Sofokles'e hizmet etmiş, Oedipus'un Avrupalıların karakteri, ıstırapları ve yaşam dramlarına çerçeve olmasını sağlayacak hareketlerde bulunmasına imkân vermiş olaylar zinciri başlamıştır. Denis de Rougemont'un, Cadmon'a verilen öğütten çıkardığı yorum: Avrupa'yı aramak onu yaratmaktır! "Avrupa sonsuzluk arayışıyla var olur ve işte bu sebeple ona *macera* demekteyim."

Zygmunt Bauman

Usta ve bilge sosyolog Bauman, kaybolan ama her defasından yeniden bulunup yaratılan "Avrupa" macerasını masaya yatırıyor bu kitabında: Devrimlerle, göçlerle, ekonomik krizlerle sarsılan, suret değiştiren Avrupa'nın dününe ve bugününe ışık tutuyor; ucu açık gelecek olasılıklarına da işaret ederek...

AYRINTI • İNCELEME
ISBN: 978-605-314-332-1

